

Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Факультет історії, права та публічного управління
Кафедра всесвітньої історії

**МАТЕРІАЛИ
П'ЯТОГО ВСЕУКРАЇНСЬКОГО
НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО СЕМІНАРУ
«МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ
В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ І НАПИСАННЯ НАУКОВИХ РОБІТ
ЗДОБУВАЧАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ»**

Збірник наукових праць

Випуск 4

Житомир
2025

Затверджено Вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка
(протокол № 8 від 23 квітня 2025 р.)

Редакційна колегія збірника:

Голова редакційної колегії:
к. і. н., доц. Людмила Гуцало
Члени редакційної колегії:
д. і. н., проф. Олександр Буравський
к. і. н., доц. Ігор Власюк
к. і. н., доц. Оксана Маркевич
Відповідальний секретар редколегії:
д. і. н., проф. Галина Стародубець

Рецензенти:

Кізлова А., доктор історичних наук, старший науковий співробітник
Національний заповідник «Києво-Печерська лавра»;
Шевчук А. В., доктор історичних наук, доцент
Державний університет «Житомирська політехніка»;
Клинова-Дацюк Г., кандидат історичних наук, доцент
Національний університет водного господарства та природокористування.

**М 32. Матеріали П'ятого Всеукраїнського науково-методичного семінару
«Методика використання історичних джерел в процесі підготовки і
написання наукових робіт здобувачами вищої освіти»: Збірник
наукових праць. Вип. 4. Житомир: Житомирський державний університет
імені Івана Франка, 2025. 143 с.**

Збірник сформовано за матеріалами П'ятого Всеукраїнського науково-методичного онлайн-семінару «Методика використання історичних джерел в процесі підготовки і написання наукових робіт здобувачами вищої освіти» (27.03.2025). У збірнику вміщено наукові розвідки викладачів та здобувачів вищої освіти факультету історії, права та публічного управління Житомирського державного університету імені Івана Франка, Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Сумського державного університету, Ізмаїльського державного гуманітарного університету, Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка та інших вищих навчальних закладів, присвячені проблемам методології історичних досліджень та методики викладання історії.

УДК 378.147:[001.89+94]

Відповідальність за правильність фактів і посилань, наведених у матеріалах, несуть їх автори.

© Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2025

© Колектив авторів, 2025

ЗМІСТ

Маркевич Оксана. Фонд Волинського губернського землеміра: джерело наукових досліджень та формування джерелознавчої компетентності.....	6
Скакальська Ірина. Джерелознавчі методи роботи з мемуарами....	9
Вдовіна Олена. Порівняльний аналіз підходів до формування науково-дослідницьких компетентностей у студентів України та країн ЄС.....	13
Дроздов Віктор. Методи кількісного аналізу та візуалізації даних у роботі історика (на прикладі дослідження перейменувань вулиць Львова в 1940-х рр.).....	16
Мутовкіна Олена. Гейші у дзеркалі історичних джерел: аналіз японських хронік, мемуарів та мистецьких творів (XVII–XIX ст.).....	19
Кучер Анастасія. Методика використання джерел особистого походження при вивченні радянського партизанського руху на Вінниччині у 1941 – 1944 рр.....	23
Гончар Аліна. Сучасні підходи до аналізу документів періоду Гетьманщини 1648-1764 року.....	26
Власюк Ігор. Відображення соціальних проблем неповнолітніх 1950-х – 1970-х рр. у документах Державного архіву Житомирської області.....	29
Уманець Дарина. Е-архіви та онлайн-ресурси: нові можливості для історичних досліджень.....	31
Хададова Марина. Українські археологічні видання 1930-1960-років як історичні джерела.....	35
Цецик Ярослав. Відображення діяльності органів місцевого самоврядування на Волині з забезпечення населення продовольством під час Першої світової війни в архівних документах.....	38
Герасименко Олександр. Журнал «Перець» як історичне джерело радянського повсякдення.....	40
Бабій Людмила. Джерельна база дослідження повсякденного життя села на Вінниччині в умовах румунської окупації в роки Другої світової війни.....	44
Фесенко Іван. «Довга телеграма» Джорджа Ф. Кеннана (26 лютого 1946 р.) як джерело дослідження зовнішньої політики США.....	45
Кобута Степан, Зобків Діана. Кримінальні справи НКВС проти українських галицьких адвокатів як джерело до вивчення біографій і громадської діяльності діячів.	49
Дубина Мирослава. Тенденції розвитку освіти в радянській Україні наприкінці 1920-1930 рр. крізь призму сучасних шкільних підручників.....	52
Мельничук Олег. Мюнхенська змова у спогадах Едварда Бенеша....	54

Vasylyshyna Nataliia. Research skills as a compulsory condition for a successful academic writing of university learners.....	58
Коломієць Тетяна. Наративний підхід у доказовій медицині та медичній освіті.....	61
Тарасов Олексій. Цивілізаційний підхід в українській історичній науці.....	63
Гончаренко Анатолій. Американська історіографія політики США на Паризькій мирній конференції 1919–1920 рр.....	66
Гуцало Людмила, Гнатюк Ярослав. Протистояння ОВД та НАТО в контексті «холодної війни». історіографія проблеми.....	69
Власюк Микола. Закарпаття у складі Чехословаччини в 1920-1930-х рр.: сучасна українська історіографія проблеми дослідження.....	72
Майстренко Віталій. Благодійність в сучасному українському суспільстві: історіографія проблеми.	75
Нагорний Максим. Діяльність міжнародного комітету Червоного Хреста в роки Першої світової війни 1914-1918рр: історіографія проблеми.....	77
Хойда Анастасія. Вплив Реформації на суспільно-політичні процеси в європейських країнах у XVI ст.: огляд сучасної історіографії проблеми.....	79
Поліщук Юлія. Доба Просвітництва в сучасній українській історіографії.....	82
Тимошук Віталій. Вивчення проблематики Громадянської війни в США (1861-1865 рр.) в новітніх українських дослідженнях.....	84
Паращук Олег. Польсько–українські відносини 1917 – 1921 рр. в польській історіографії.....	86
Башинський Артем. Релігійний чинник в етнічних чистках в Боснії та Герцоговині в 1992-1995 рр.: історіографія проблеми.....	89
Грибчук Дмитро. Депортаційна політика сталінського режиму: історіографія проблеми.	91
Назарчук Дмитро. Національна політика в СРСР в роки «перебудови» (1985-1991 рр.): огляд сучасної історіографії проблеми.....	94
Хлапонін Дмитро. Джерела до історії чеського національного відродження другої половини XVIII - середини XIX ст.....	96
Неприцький Олександр. Періодизація євроінтеграційного шляху України в польських та українських джерелах.....	100
Каліберда Дмитро. Ставлення радянської влади до духовенства у 1950-1960-х роках: джерелознавчий аспект.....	102
Біднік Анна. Опубліковані спогади учасниць ОУН-УПА як джерело до вивчення жіночого досвіду війни.....	106
Маляров Микола. Військова реформа Сербія Тулія.....	109
Стародубець Галина, Шевчук Назар. Костянтин Багрянородний – імператор і мислитель Візантійської імперії.....	111

Миколюк Ганна. Східні робітники: між особистою трагедією та колективною пам'яттю.....	114
Зав'язун Ілона. Антитоталітарна символіка в міському просторі Праги.....	117
Гусаківський Ярослав. Українська еміграція кінця ХІХ – першої чверті ХХІ ст.: історична ретроспектива.....	120
Семененко Артем. Особливості використання різних видів дискусій під час вивчення історії у закладах фахової передвищої освіти.....	123
Сисак Крістіна Інноваційні методи на уроках історії.....	126
Гуков Дмитро. Інтеграція історичних симуляторів в процес навчання.....	129
Кравченко А. Формування сучасного іміджу бібліотеки закладу вищої освіти.....	132
Кішлар Василь. Римські амфори в ареалі черняхівської культури...	136
Голуб Анастасія. Культурологічні тенденції університетів Середньовіччя на території Північної Італії.....	138
Костюк Станіслав. Українські соціалісти про характер української держави П. Скоропадського (на основі спогадів).....	140

Маркевич Оксана,
кандидат історичних наук, доцент
кафедри всесвітньої історії
факультету історії, права та публічного управління
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

ФОНД ВОЛИНСЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО ЗЕМЛЕМІРА: ДЖЕРЕЛО НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ФОРМУВАННЯ ДЖЕРЕЛОЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Державна служба землемірів відігравала важливе суспільне значення, оскільки йшлося про регулювання земельної власності. У Російській імперії земельні відносини становили основу економічного та політичного життя. Особливо це проявилось в модерний період, коли земельна власність не лише визначала матеріальний достаток, але й забезпечувала політичні права та можливість участі в органах станового самоврядування.

У прикордонних губерніях перед службою землемірів постали додаткові завдання державної ваги. Землеміри мали не просто виконувати технічні функції, але й ретельно вивчати місцеву специфіку землекористування та пропонувати ефективні шляхи інтеграції до загальноімперської системи. Таким чином, діяльність землемірів у Волинській губернії виходила за межі суто технічних земельних питань і набувала важливого адміністративно-політичного значення для зміцнення державного впливу на новоприєднаних територіях. Саме тому інформаційні можливості фонду збільшені, а його використання дозволить відповісти не лише на питання завдань землемірної служби, а й інтеграційні заходи на приєднаних територіях. Нашим завданням є проаналізувати структуру та зміст архівного фонду Волинського губернського землеміра (Ф. 263) Державного архіву Житомирської області для визначення його інформаційного потенціалу, визначити діловодні особливості документації, а також використання документів фонду для формування джерелознавчих компетентностей у здобувачів вищої освіти.

Фонд Волинського губернського землеміра налічує 2 785 справ за 1797-1876 рр. [1, с. 60]. Найдавніша справа стосувалася призначення Василя Яковича Кудрявцева волинським губернським землеміром від 3 червня 1797 р. У фонді знаходяться справи, які стосувалися його кар'єрного зростання, а також інших чиновників цієї установи. Через досить тривалий період служби можна навіть говорити про «єру Кудрявцова», оскільки він перебував на посаді до 1823 р., отримав чин колезького радника (6-го класу), а також став кавалером орденів св. Володимира 4-го і св. Анни 3-го ступенів. Більше того йому вдалося «передати» посаду своєму сину – Андрію, який 1818 р.

розпочав кар'єрну службу у Волинській губернії на посаді кременецького землеміра [2, с. 85].

Документи фонду волинського губернського землеміра детально ілюструють широкий спектр завдань, покладених на цю службу. Особливо вражає обсяг кореспонденції, яка проходила через канцелярію губернського землеміра. Щорічно з канцелярії надсилалося понад 150 вихідних документів до різних державних установ. Інтенсивність листування мала сезонний характер: найбільше документів відправлялося у квітні-травні [3, арк. 31-73], а восени та взимку цей показник зменшувався [4, арк. 1-20], оскільки в холодну пору року робота зосереджувалася переважно у губернській креслярні. Також варто зазначити, що ці справи не об'єднані в загальні томи по роках, а пронумеровані як окремі справи, що й зумовило з одного боку їх таку велику кількість.

На губернського землеміра влада покладала значні сподівання у контексті швидкого освоєння приєднаних територій. Перед ними стояли завдання складання статистико-економічних відомостей, створення різноманітних картографічних матеріалів та обліку лісових ресурсів. Важливо відзначити, що на Волині, на відміну від південних регіонів України, влада не проводила генерального межування, обмежуючись картографуванням і нанесенням на плани існуючих землеволодінь. Таким чином можна навіть говорити про унікальний характер інформації. Такими є дані про лісові ресурси, які мали стратегічне значення для імперії. Для запобігання самовільного вирубування лісів влада терміново організовувала їх облік, залучаючи до цього процесу землемірів тощо.

Землеміри брали активну участь у визначенні та корегуванні меж повітів та губерній, що виявилось непростим завданням. Місцева еліта часто зверталася з проханнями про переведення окремих прикордонних маєтків з одного повіту до іншого для зручності управління володіннями та участі у дворянських зібраннях і виборах. Важливим напрямком діяльності землемірів було надання інформації про відстані між населеними пунктами. Влада вимагала якнайшвидшого складання відомостей про відстані між містами та поселеннями в милях та верстах [2, с. 88].

Найважливішим досягненням у діяльності Волинського губернського землеміра стало складання статистичної карти Волинської губернії. За оцінкою Ю. Коник, такі амбітні проекти реалізовувалися насамперед для демонстрації верхній владі успішності керівництва місцевих адміністраторів [5, с. 80]. Інформація у статистичному описі викладена у вигляді уніфікованих таблиць, які містять загальну інформацію про міста, містечка, села, поселення. Там відображено інформацію про господарсько-економічний потенціал губернії: ґрунти та їх характеристики (піщані, чорноземи, сіропіщані, болотисті тощо), врожайність, корчми, заводи і фабрики (винокурні, пивоварні, суконні, поташеві, цегляні тощо), сінокоси та пасовища, дороги, станції, ліси (щоглеві, корабельні, будівельні, мішані

тощо). Таким чином здобувач може оцінити зусилля влади в освоєнні регіону, а також як цінувались захоплені владою території [6, с. 22].

Особливе місце в діяльності землемірів на Волині займало межування церковних земель. У поліетнічному та поліконфесійному регіоні верховна влада розглядала православне духовенство як свою опору. Відразу після приєднання територій розпочалося швидке відновлення церковно-адміністративної структури православної церкви з одночасним наступом на унійну [7, с. 14], що вимагало ретельного обліку та розмежування церковних землеволодінь. Як видно з опису 1 фонду за період з кінця XVIII – першої третини XIX ст. знаходиться 43 справи, що стосуються церковного землеволодіння, які згруповані по роках. У Описі 1 (додатковий) міститься інформація про ще три справи подібного змісту. Велика кількість подібних справ вказують на важливість цього завдання. Відповідно до розпорядження Сенату, землеміри, керуючись Інструкцією від 15 лютого 1766 р., здійснювали відмежування 33-десятиної пропорції на користь церкви від земель власників. У разі земельних суперечок між власниками і церквою держава здебільшого ставала на бік останньої.

Особливе становище серед церковного землеволодіння займав католицький чернечий орден єзуїтів. У Речі Посполитій діяльність ордену була заборонена 1773 р., а їхні маєтки та землі описані та передані на потреби Едукаційної комісії. Члени ордену знайшли притулок у Російській імперії, присягнули на вірність Катерині II, яка розраховувала використати їх для політичної адаптації населення новоприєднаних земель [8, с. 113]. Імперська влада намагалася зібрати максимум інформації про єзуїтські маєтки, здані в оренду у формі контрактів або продані з торгів приватним особам. У фонді волинського губернського землеміра (Ф. 263 Держархіву Житомирської області) міститься значний масив розпорядчої документації щодо розмежування маєтностей та складання планів колишніх єзуїтських володінь. Аналіз архівних матеріалів свідчить про щорічне збільшення кількості таких наказів і посилення державного контролю за цими землями.

Отже, використання фонду Волинського губернського землеміра Держархіву Житомирської області дозволяє не лише проаналізувати діяльність землемірної служби, що є цінним для досліджень з історії державної служби та історії держави і права України, а й становить значний інтерес для науковців, які вивчають особливості інтеграційної політики та становище українських земель у складі Російської імперії. У фонді збережено значний масив інформації про інтеграційні заходи та перерозподіл земельної власності на користь держави. Крім того, завдяки звітам губернських землемірів імперська влада отримувала детальні відомості про природні ресурси та економічний потенціал приєднаних територій, що давало їй можливість ефективно використовувати багатства захоплених земель.

Список використаних джерел та літератури:

1. *Державний архів Житомирської області: Путівник*. Том 1. Житомир: вид-во «Волинь», 2014. 120 с.
2. Шевчук А., Маркевич О. Служба землеміра у Волинській губернії наприкінці XVIII — в першій третині XIX ст.: улаштування, кадровий склад, діяльність. *Український історичний журнал*. 2024. Iss. 2. С. 77 – 97. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2024.02.077>
3. Державний архів Житомирської області (далі – ДАЖО). Оп. 1. Спр. 38. Книги вихідних документів. 1799. 108 арк.
4. ДАЖО. Оп.1. Спр. 66. Книги вихідних документів. 1802. 28 арк.
5. Коник Ю. Складання генеральних карт і планів як напрямок діяльності губернської межевої служби Півдня України в останній третині XVIII – першій третині XIX ст. *Український історичний журнал*. 2011. №3. С. 74 – 94.
6. Маркевич О. Статистичний опис Волинської губернії як джерело вивчення господарсько-економічного розвитку краю. *Матеріали Четвертого всеукраїнського науково-методичного семінару «Методика використання історичних джерел в процесі підготовки і написання наукових робіт здобувачами вищої освіти»*: Збірник наукових праць. Вип. 3. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2024. С. 21-24.
7. Боярчук А. В. *Православне духовенство Волинської губернії: формування, матеріальне забезпечення, громадська та душпастирська діяльність*: автореф. дис. ... канд. іст. наук. Луцьк, 2019. 23 с.
8. Кіку В. Єзуїти. *Енциклопедія історії України*: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2005. С. 113-114.

Скакальська Ірина

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії та методики навчання
Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної
академії ім. Тараса Шевченка

ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ МЕТОДИ РОБОТИ З МЕМУАРАМИ

Останнім часом зростає інтерес до мемуарних джерел, адже публікується дедалі більше его-документів, а також досліджень, присвячених окремим пам'яткам мемуарної літератури або самі спогади, епістолярій, щоденники представників різних соціальних верств, що відображають різні аспекти історичного минулого. Проте, теоретичних досліджень, які аналізують специфіку таких джерел є незначна кількість.

Метою нашого дослідження є розробка методології аналізу мемуарних джерел у контексті історичних досліджень.

Потреба у глибшому вивченні мемуаристики як історичного джерела зростає, оскільки такі тексти дають змогу краще зрозуміти особистісний вимір історії, світогляд людей певної епохи, їхні цінності та мотивацію. Мемуари – це унікальний спосіб зазирнути в глибини минулого очима його свідків. Вони передають дух часу, відображають цінності, суспільні уявлення, інтереси різних соціальних верств, а також культурне середовище, національні традиції й моральні ідеали. У мемуарах простежується взаємозв'язок між особистістю та суспільством, тому що автор не лише формується під впливом своєї доби, а й сприяє розвитку культурних пріоритетів і світоглядних орієнтирів майбутніх поколінь.

Насамперед, перед дослідником постає питання автентичності та достовірності інформації в мемуарах, пошукові джерел, які підтверджують зазначені дані тощо. Ця проблема зумовлює необхідність комплексного підходу до вивчення мемуарних текстів, що включає їхню критичну перевірку, зіставлення із іншими джерелами та врахування суб'єктивності авторського сприйняття подій.

Мемуарна література має свою специфіку оскільки поєднує документальність із суб'єктивним сприйняттям подій. Вона відображає не лише факти, а й особисті переживання автора, його інтерпретацію історичних процесів. У такій літературі важливу роль відіграють пам'ять, ретроспекція та оцінка минулого з погляду часу. Вона часто містить автобіографічні елементи, художню стилістику, а також може виконувати функцію збереження історичної пам'яті та формування національної ідентичності.

Для нас особливо цікавим є питання: як розмежувати правду та вигадку? Як побачити в тексті мемуарів не лише оповідь, а й підтекст, мотиви, що стояли за її створенням? Яким був історичний фон? Мемуари варто розглядати не лише як історичні джерела, а й як культурні тексти, які допомагають нам зрозуміти сприйняття епохи її учасниками. Завдання історика – не просто виявити, що сталося, а й зрозуміти, як це осмислювалося тими, хто це пережив. Скільки суб'єктивного у словах автора спогадів. Також дослідник має вирішити, яким чином використовувати інформацію з мемуарів для вивчення будь-якої проблеми в межах наукової проблеми. Яку інформацію вводити в науковий обіг.

Для роботи з мемуарами дослідник послуговується джерелознавчими методами. На першому етапі роботи історик повинен визначити історичні умови, за яких було створено джерело. Адже щоденники чи мемуари, з'являються під впливом конкретних обставин і з певною метою, що безпосередньо впливає на їхній зміст та автора. Тому досліднику необхідно зрозуміти, якою була історична реальність, у межах якої виникло це джерело чи мали місце згадані події чи це вигадка автора спогадів.

Визначення місця походження історичного джерела сприяє оцінці його автентичності та достовірності, а також допомагає з'ясувати причини його

створення, особу автора та рівень його обізнаності. Це також дає можливість встановити умови написання документа, мотиви його копіювання чи редагування, а також імена осіб, які могли внести зміни в текст. У деяких випадках місце створення джерела відіграє ключову роль у його датуванні, точності викладеної інформації та правильному тлумаченні змісту дослідником. Тут досліднику можуть допомогти дані історичної географії [2, с. 90].

Іноді вченому потрібно застосовувати систему джерелознавчих методів. Вона включає аналіз умов створення джерела, його характеристику, дослідження його функціонування в історичному контексті, вивчення змісту та оцінку інформаційної цінності для історичної науки. Зокрема, використання цих підходів дозволило у питанні видової класифікації селянських мемуарів виокремити їхню ключову особливість – розмитість жанрових меж і поєднання в одному тексті рис, притаманних різним типам джерел. Це дало змогу зробити висновок, що вибір конкретної класифікаційної моделі залежить від цілей та завдань дослідника, який прагне максимально розкрити інформаційний потенціал джерела [1, с. 58].

Основою методики роботи з спогадами є наукова критика джерел, спрямована на визначення їхньої достовірності та інформаційної надійності. Джерелознавча критика поділяється на два взаємопов'язані етапи: аналітичний і синтетичний. Аналітичний етап включає підтвердження автентичності джерела, аналіз його тексту, визначення часу і місця створення, авторства, обставин і мотивів виникнення, інтерпретацію змісту, а також оцінку наукової цінності та достовірності джерела.

Синтетичний етап передбачає об'єднання критично опрацьованих джерел з певної тематики для формування комплексу, який дозволить історикові отримати перевірені факти та об'єктивні висновки щодо досліджуваного питання.

Методологія історичного джерелознавства включає широкий спектр загальнонаукових та міждисциплінарних методів, які варто залучити до опрацювання мемуарів. Окрім загальнонаукових, у джерелознавстві застосовують методи інших наук – демографії, соціології, географії, економіки, психології, лінгвістики та природничих дисциплін.

Водночас важливу роль відіграють спеціально-історичні методи, серед яких: історико-порівняльний метод, що дозволяє зіставляти історичні події та явища у часі й просторі, аналізувати їх подібності та відмінності. Він включає порівняльне зіставлення (досліджує спільні чи відмінні риси походження об'єктів) та історико-типологічне уподібнення (аналізує аналогічні явища, які виникли за однакових умов). Наприклад, «Глибокий мул. Хроніка Натана Гановера» є цікавими для дослідника саме коментарями Н. Яковенко. За жанром твір Натана Гановера являє собою характерну для давнього єврейського письменства т. зв. «хроніку переслідувань», стилізовану під Плач Єремії. Сказане, звісно, не додає творові Гановера фактографічних достоїнств. Коли йдеться про перебіг подій, то вартість його

тексту більш ніж умовна, адже хроніст лише переказує почуте, а подеколи й нестримно фантазує. Утім, історики ніколи й не шукали в хроніці Гановера точних свідчень про перебіг повстання. Проте, автор мемуарів спробував розкрити зв'язки між локальними подіями та загальними історичними тенденціями.

Просопографічний метод дозволяє досліднику на основі мемуарів вивчити загальноісторичні події чи явища. Наприклад, багатотомні спогади Ю. Шумовського «Зруйноване гніздо, чи Історія однієї священицької родини на Волині» ми використовували як матеріал для дослідження змін у житті духовенства Західної Волині у період політичних катаклізмів першої третини ХХ ст. Також, це стало основою для низки публікацій, які дали змогу повному поглянути на трансформації українського суспільства через призму приватних історій [4].

Історико-генетичний метод, що зосереджується на дослідженні джерел з урахуванням умов їх створення та еволюції. Цей метод дозволяє простежити «біографію» історичних об'єктів, їх розвиток та взаємозв'язки у межах історичного процесу. Наприклад, мемуари написані в діаспорі чи в радянській Україні будуть значно відрізнятися. Проблемно-хронологічний метод, який забезпечує хронологічний аналіз історичних подій і визначення датування джерел.

Важливим є біографічний метод, що сприяє дослідженню автора джерела (атрибуція), його особистих особливостей та впливу біографії на зміст тексту. Також у джерелознавстві застосовують специфічні методики аналізу історичних джерел: археографічна методика, що визначає принципи публікації джерел. Іконографічна методика, яка розробляє способи вивчення зображальних джерел [3]. Іноді фотографії є досить інформативними, щоб розкрити історію родини тощо.

На жаль, не всі інформативні спогади є доступними для дослідника і знаходяться в родинних архівах, наприклад, спогади Мусія Скакальського, кременчанина, фотографа, працівника музею, які багаті фактами, ілюстраціями та світлинами з історії міста Кременця [5].

Отже, джерелознавчі дослідження мемуарів спираються на поєднання загальнонаукових, міждисциплінарних та спеціально-історичних методів, що сприяє глибокому та об'єктивному аналізу історичних явищ. Цінність мемуарів як джерела для біографічних досліджень визначається низкою чинників, зокрема роллю автора в описуваних подіях, його здатністю сприймати та запам'ятовувати реальність, а також моментом створення спогадів. Мемуари, написані незабаром після подій, зазвичай точніше передають їхню атмосферу та деталі. Натомість у спогадах, складених через кілька років, пам'ять автора може втратити гостроту, а його погляди та оцінки можуть зазнати змін. Все це варто враховувати досліднику, який працює з мемуарами.

Список використаних джерел та літератури:

1. Алексєєв О.О. Селянська мемуаристика Південної України ХХ століття: генеза, автори та тексти. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія». Запорізький національний університет, Запоріжжя, 2023.

2. Міронова І. С. Історичне джерелознавство та українська археографія: спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії: навч. посіб. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 208 с.

3. Сімперович В. Історико-джерелознавчий аналіз як основа музеєзнавчого дослідження. *Військово-історичний меридіан. Спецвипуск*. URL: <https://surli.cc/vdnhlk>

4. Скакальська І. Спогади Ю. Шумовського як джерело з історії діяльності духовної інтелігенції Волині першої половини ХХ ст. «*Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*»: Рівненський державний гуманітарний університет. Збірник наукових праць. 2010. С.247-250.

5. Скакальський Мусій Спомини минулого. Кременчанина (1962-1970). Рукопис. Приватний архів. 314 с.

Вдовіна Олена

кандидат наук з соціальних комунікацій, доцент
Національний університет оборони України, м. Київ

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЄС

Формування науково-дослідницьких компетентностей у студентів є ключовим аспектом сучасної вищої освіти, що визначає рівень їхньої готовності до самостійної наукової діяльності та інтеграції в міжнародний освітній і науковий простір [1]. В умовах глобалізації знань та зростаючої ролі інноваційних технологій необхідність вдосконалення методів і підходів до розвитку дослідницьких навичок у студентів стає все більш актуальною. Порівняння практик формування науково-дослідницьких компетентностей у країнах Європейського Союзу та в Україні дозволяє виявити найбільш ефективні механізми, що можуть бути адаптовані у вітчизняній освітній системі.

Дослідницька компетентність вважається однією з ключових у сучасній педагогічній науці. Вона розглядається як складова професійної компетентності, що включає методологічні, когнітивні та рефлексивні навички, необхідні для проведення наукових досліджень [2]. У різних класифікаціях компетентнісного підходу дослідницька компетентність трактується по-різному: як частина загальної професійної підготовки, як

елемент пізнавальної діяльності або як інтегральний компонент особистісного та інтелектуального розвитку. Вона передбачає не лише володіння методами наукового дослідження, але й здатність до критичного мислення, планування, аналізу даних та самоосвіти. Багато дослідників вказують на необхідність формування цієї компетентності в процесі навчання, оскільки вона сприяє розвитку самостійності, інноваційного підходу до вирішення проблем та адаптації до швидкозмінного наукового середовища.

Науково-дослідницька компетентність передбачає володіння студентами комплексом когнітивних, методологічних і комунікативних навичок, що забезпечують здатність до планування, проведення, аналізу та презентації результатів досліджень. Вона включає володіння методологією наукового дослідження, здатність критично оцінювати інформацію, аналізувати дані, формулювати аргументовані висновки та розробляти нові ідеї. Крім того, важливими складовими є уміння працювати в команді, використовувати міждисциплінарні підходи та дотримуватися академічної доброчесності.

Європейська практика формування науково-дослідницьких компетентностей ґрунтується на принципах інтеграції досліджень у навчальний процес, проблемно-орієнтованого навчання та активної співпраці між університетами та науковими установами. Наприклад, у Нідерландах широко використовується концепція Research-Based Learning [3], що активно впроваджується в Утрехтському університеті (Utrecht University). Університет Оксфорда (University of Oxford) у Великій Британії застосовує систему Tutorial Learning [4; 5], що передбачає тісну взаємодію студентів з науковими керівниками, сприяючи глибокому залученню до дослідницької діяльності. В університетах Німеччини, зокрема в Технічному університеті Мюнхена (Technical University of Munich), поширена модель Dual Studies, яка поєднує академічне навчання з практичною діяльністю в науково-дослідних центрах та індустріальних лабораторіях [6]. Франція, у свою чергу, активно розвиває систему міжуніверситетських дослідницьких консорціумів, таких як PSL Research University [7], що сприяє обміну досвідом між студентами та науковцями різних спеціальностей.

Українська система вищої освіти, незважаючи на окремі успішні практики, стикається з численними викликами у сфері розвитку науково-дослідницьких компетентностей студентів. Основними проблемами залишаються недостатнє фінансування наукових досліджень, обмежені можливості академічної мобільності, слабка інтеграція наукової роботи в навчальний процес. Більшість університетів все ще дотримується традиційної моделі освіти, де наукова діяльність студентів зводиться до написання курсових та дипломних робіт, які не завжди мають реальне дослідницьке значення. Однак, деякі вітчизняні заклади вищої освіти активно впроваджують європейські підходи. Наприклад, у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка реалізуються міжнародні наукові

проекти, а Львівський національний університет імені Івана Франка активно залучає студентів до міждисциплінарних досліджень та участі у міжнародних конференціях.

Порівняльний аналіз підходів України та ЄС дозволяє виділити як спільні риси, так і ключові відмінності у формуванні науково-дослідницьких компетентностей. Спільними рисами є наявність програм студентських наукових досліджень, розвиток академічної мобільності та впровадження інноваційних методів навчання. Водночас, країни ЄС характеризуються більш розвинутою інфраструктурою наукових досліджень, ширшими можливостями для фінансування студентських проєктів та активним використанням проблемно-орієнтованого навчання. Крім того, європейські університети мають більш тісні зв'язки з бізнесом та промисловістю, що сприяє застосуванню наукових досліджень на практиці.

Аналіз успішних європейських практик дозволяє окреслити низку можливостей для їх адаптації в українських університетах. Зокрема, перспективним є впровадження інтегрованого підходу до навчання, що поєднує теоретичну підготовку з практичною дослідницькою діяльністю. Створення спільних навчальних програм із європейськими університетами може сприяти залученню студентів до міжнародних наукових проєктів та розширенню їхнього доступу до сучасних дослідницьких методик.

Важливою умовою ефективної адаптації європейського досвіду є також підготовка викладацького складу, що передбачає проходження стажувань у провідних університетах ЄС, використання сучасних освітніх технологій і методів навчання. Не менш важливою є роль адміністрації закладів вищої освіти у створенні сприятливого середовища для розвитку науково-дослідницьких компетентностей. Це передбачає фінансову підтримку студентських наукових ініціатив, надання доступу до сучасних дослідницьких ресурсів, організацію наукових конференцій, семінарів, літніх шкіл тощо. Впровадження ефективної системи грантового фінансування для студентських досліджень може стати додатковим стимулом для розвитку наукової активності серед молодих науковців.

Таким чином, аналіз європейських та українських підходів до формування науково-дослідницьких компетентностей демонструє значний потенціал для вдосконалення вітчизняної системи освіти. Запозичення кращих європейських практик, адаптація сучасних методів навчання, підвищення кваліфікації викладачів та розвиток міжнародної співпраці сприятимуть підготовці висококваліфікованих спеціалістів, здатних ефективно працювати в умовах глобального наукового середовища. Впровадження цих заходів дозволить не лише підвищити рівень дослідницьких компетентностей студентів, але й сприятиме інтеграції української вищої освіти в європейський освітній простір.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вінник М. Формування науково-дослідницької компетентності майбутніх фахівців у педагогічній теорії. URL: <https://surl.li/mmetvc> (дата звернення 14.03.2025).
2. Головань М., Яценко В. Сутність та зміст поняття “дослідницька компетентність”. URL: <https://surl.li/wqnire> (дата звернення 14.03.2025).
3. Онищенко Н. Особливості реформування освітньої системи Королівства Нідерландів. URL: <https://surl.gd/irsyro> (дата звернення 14.03.2025).
4. Malhotra H. The Oxford Tutorial System: Explained by Oxford Students. URL: <https://surli.cc/ncmbqc> (дата звернення 14.03.2025).
5. The Tutorial System. URL: <https://surl.li/vnxuqm> (дата звернення 14.03.2025).
6. Офіційний сайт Технічного університету Мюнхену. Double Degree Programs. URL: <https://surl.li/fivtjd> (дата звернення 14.03.2025).
7. PSL University Paris. URL: <https://surl.gd/xibqtn> (дата звернення 14.03.2025).

Дроздов Віктор,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та методики її навчання
Ізмаїльського державного гуманітарного університету

МЕТОДИ КІЛЬКІСНОГО АНАЛІЗУ ТА ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ДАНИХ У РОБОТІ ІСТОРИКА (НА ПРИКЛАДІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕЙМЕНУВАНЬ ВУЛИЦЬ ЛЬВОВА В 1940-Х РР.)

У сучасній науково-дослідницькій роботі істориків зростає роль цифрових інструментів, які дозволяють впорядкувати та систематизувати великі масиви даних, отримані під час опрацювання різних типів історичних джерел. Використання методів кількісного аналізу (статистичного аналізу, кластеризації, математичного моделювання тощо) та візуалізації даних сприяє формуванню надійної емпіричної бази історичного дослідження, а також виявленню прихованих закономірностей та тенденцій, які важко помітити за допомогою традиційних підходів.

Розвиток цифрової гуманітаристики в Україні перебуває на етапі накопичення та вдосконалення інструментарію для оброблення великих масивів історичних даних [1; 2]. Одним із ключових завдань у цьому контексті є розроблення навчальних матеріалів, що сприятимуть формуванню професійних навичок застосування цифрових методів у роботі з історичними джерелами. Важливим внеском у цей напрям є «Посібник з цифрової історії», підготовлений співробітниками Центру міської історії (м. Львів) у співпраці з Українським католицьким університетом [3]. У ньому

зібрано матеріали, що дають історикам можливість використовувати методи картографування й мову програмування Python в історичних дослідженнях, а також поглиблювати навички в управлінні даними та створенні цифрових публікацій.

Використання методів кількісного аналізу та візуалізації даних є особливо актуальним при проведенні міждисциплінарних досліджень. Зокрема, вивчення проблеми перейменування назв вулиць як складової політики пам'яті вимагає застосування методу топонімічної стратиграфії, що використовується в історичній та культурній географії [4]. Він передбачає створення впорядкованого набору даних про зміни назв вулиць міста, їхнє фільтрування й кодування, лексико-семантичний аналіз, типологізацію й кластеризацію залежно від політичного, соціокультурного та історичного контексту. Такий підхід дозволяє отримати не лише кількісну інформацію щодо частки різних типів назв вулиць, але й зрозуміти ієрархію пам'ятних подій і політичних наративів, інтегрованих у міський ландшафт. Водночас слід враховувати, що вулиці відрізняються за розмірами, функціональністю та розташуванням. Тому для комплексного аналізу стратегії найменувань доцільним є використання картографічних інструментів, зокрема ГІС-технологій (геоінформаційних систем), які дозволяють створювати просторові моделі розташування перейменованих вулиць та оцінювати динаміку змін у міському середовищі.

Вказану методологію було застосовано для дослідження перейменування вулиць Львова у 1940-х рр., коли міська топонімічна номенклатура зазнала суттєвих трансформацій. Враховуючи, що на той час у Львові налічувалося близько 1000 вулиць, використання цифрових технологій є оптимальним для опрацювання такого великого масиву даних. Варто зазначити, що аналіз радянської топонімічної політики у Львові вже представлений у працях Ярослава Грицака [5], Вікторії Середи [6] та Романа Генеги [7], де наведено кількісні показники щодо обсягів перейменувань та частки нових радянських, українських, російських, нейтральних і старих українізованих годонімів. Водночас застосування методу топонімічної стратиграфії в поєднанні з картографічною візуалізацією дозволив глибше зрозуміти логіку та стратегію радянської політики перейменувань у міському просторі, а також виявити просторові закономірності у процесі формування радянської символічної географії Львова.

Дослідження перейменувань вулиць Львова сталінської доби за даною методологією включало такі етапи:

1. *Збирання й упорядкування даних.* Було опрацьовано архівні джерела [10], періодичну пресу [11], тогочасні та сучасні довідники [12; 13]. Отримані дані були впорядковані в таблицю (у форматі Google Tabs). За результатами пошукової роботи ідентифіковано 996 вулиць станом на 1950 р.

2. *Фільтрування та кодування даних.* Під час упорядкування даних виявлено 39 адресних урбанонімів у довіднику 1955 р. [12], які не вдалося знайти в інших джерелах, та 21 вулицю, дата перейменування яких

залишилася невідомою. Крім того, із загального переліку було вилучено 77 назв бічних вулиць і площ, що повторювалися. Після фільтрування залишилося 893 назви, які було закодовано за такими критеріями: дата перейменування; джерело номінації; характер найменування (комеморативний або нейтральний).

3. *Лексико-семантичний аналіз, типологізація й кластеризація.* Основний дослідницький інтерес становили комеморативні назви (50,8%), оскільки вони відображали ідеологічні наративи, закріплені в міському ландшафті. Після лексико-семантичного аналізу комеморативні назви відантропонімного характеру було типологізовано за видом діяльності особи, з якою пов'язана назва, національною приналежністю, та значенням особи для політичної ідеології (інтернаціональне, загальносоюзне, республіканське або регіональне). На основі типологізації було проведено статистичний аналіз, який дозволив виділити кластерні групи меморіальних назв залежно від ідеологічного та національного контексту.

4. *Просторова локалізація та картографування.* Для визначення «престижності» вулиць за розташуванням, довжиною та функціональним призначенням було використано плани Львова 1931 і 1947 рр., доступні онлайн у «Міському медіаархіві» [14; 15], а також базу даних «Вулиці Львова» Центру міської історії [16]. За допомогою ресурсу Google My Maps було створено інтерактивну карту Львова, що містить окремі шари з назвами вулиць різного походження (радянські, українські, російські, польські, зарубіжні або нейтральні). Ця візуалізація дала змогу отримати просторове уявлення про стратегію перейменувань за ідеологічним і національним характером, простежити географічне розташування меморіальних урбанонімів, а також оцінити динаміку змін у структурі міського простору під впливом радянської топонімічної політики.

Таким чином, застосування методів топонімічної стратиграфії та картографічного моделювання дозволило комплексно проаналізувати радянську політику перейменувань у Львові в 1940-х рр., виявити приховані ідеологічні закономірності та оцінити їхній вплив на формування міського символічного ландшафту.

Список використаних джерел та літератури:

1. Куцька О., Фурман І. Застосування математичних методів в історичних дослідженнях. *Сторінки історії*. 2023. Вип. 57. С. 383-407.
2. Удод О. та ін. *Нариси з соціокультурної історії українського історієписання: субдисциплінарні напрями – 2* / упоряд. Н. Пазюра; за заг. ред. В. Смолія. Київ: Генеза, 2019. 288 с.
3. Посібник з цифрової історії. *Центр міської історії*. URL: <https://digihist.lvivcenter.org/posibnik-z-cifrovoyi-istoriyi> (дата звернення: 14.03.2025).

4. Rusu M. S. Shifting urban namescapes: street name politics and toponymic change in a Romanian(ised) city. *Journal of Historical Geography*. 2019. Vol. 65. Pp. 48-58.
5. Грицак Я. Конструювання національного міста: випадок Львова. *Дух і літера*. 2007. № 17-18. С. 157-181.
6. Середа В. В. Місто як lieu de memoire: спільна чи поділена пам'ять? Приклад Львова. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*. 2008. Вип. 2. С. 73-99.
7. Генегга Р. Формування радянського соціального простору у Львові (1944-1953 рр.). *Український історичний журнал*. 2014. № 6. С. 77-91.
8. Державний архів Львівської області. Ф. Р-6. Оп. 2. Спр. 35а, 209, 382.
9. Вільна Україна. 1945. 13 березня; 1945. 14 листопада.
10. *Львів: Довідник*. Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1955. 294 с.
11. Мельник Б. В. *Довідник перейменувань вулиць і площ Львова. XIII–XX століття*. Львів: Світ, 2001. 128 с.
12. План міста Львова. 1931 р. *Міський медіаархів Центру міської історії*. URL: <https://uma.lvivcenter.org/uk/maps/34520> (дата звернення: 14.03.2025).
13. План міста Львова. 1947 р. *Міський медіаархів Центру міської історії*. URL: <https://uma.lvivcenter.org/uk/maps/34488> (дата звернення: 14.03.2025).
14. Вулиці Львова. *Центр міської історії*. URL: <https://streets.lvivcenter.org/uk/> (дата звернення: 14.03.2025).

Мутовкіна Олена

здобувачка 1 курсу другого (магістерського)
рівня вищої освіти факультету історії
і міжнародних відносин Вінницького
державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
(науковий керівник: к.і.н., проф. **Ю. А. Зінько**)

ГЕЙШИ У ДЗЕРКАЛІ ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ: АНАЛІЗ ЯПОНСЬКИХ ХРОНІК, МЕМУАРІВ ТА МИСТЕЦЬКИХ ТВОРІВ (XVII–XIX СТ.)

У статті досліджується становлення та розвиток інституту гейш у Японії крізь призму історичних джерел XVII–XIX ст. Основний акцент зроблено на аналізі хронік, мемуарів та мистецьких творів, що відображають соціальний статус, культурну роль та особливості життя гейш у зазначений період. Особлива увага приділена проблемам правдивості джерел, суб'єктивності авторських свідчень та впливу європейських спостерігачів на

формування уявлень про гейш у західному світі. Визначено перспективи подальших досліджень у цій сфері, зокрема щодо комплексного аналізу усної традиції та її співвіднесення з письмовими джерелами.

Метою статті є аналіз історичних джерел про роль гейш у японському суспільстві, їх діяльність та особливості життя, а також на основі дослідження документальних свідчень відокремити міфи від історичної реальності щодо найвідомішої культурної традиції Японії.

Період Едо (1603–1868) відзначався жорсткою соціальною стратифікацією, яка поширювалася і на діяльність гейш. Уряд сьогунату Едо регламентував їхню роботу, встановлюючи конкретні правила щодо місця роботи, одягу, етикету та меж допустимої поведінки. Одним із найважливіших документів, що збереглися з того часу, є *Edo shogunate regulations on geisha* (江戸幕府芸者規則) [1, с. 55]. Ці постанови обмежували кількість гейш, забороняли їм пропонувати сексуальні послуги, а також визначали стилі одягу та зачісок, які відрізняли їх від куртизанок.

"Edo shogunate regulations on geisha" – це урядові документи періоду Едо, які регламентують діяльність гейш, включаючи обмеження щодо місць роботи та одягу. Одним із відомих таких джерел є «Regulations of Yoshiwara», що доступний онлайн у Національній цифровій бібліотеці Японії. Regulations of Yoshiwara детально окреслювали поведінку гейш у межах цього району, вимоги до їхньої підготовки та взаємодію з клієнтами [1, с. 33]. У документах наголошувалося на важливості їхньої культурної діяльності: гейші мусили володіти мистецтвом гри на сямісені, танцем та поезією, а їхня присутність під час чайних церемоній чи святкових банкетів вважалася ознакою високого статусу заходу. Джерело належить до групи актових матеріалів, що фіксують правові норми та соціальний статус певної групи населення. Аналіз документу дозволяє визначити державну політику щодо гейш, їхні обов'язки та обмеження. Використання цього джерела потребує критичного підходу, зокрема врахування того, що регламентуючі акти не завжди відображають реальну соціальну практику.

Особисті мемуари та свідчення гейш і тих, хто їх оточував, є цінним джерелом для дослідження їхнього справжнього життя, поза офіційними регламентами. "Higashi no hana, Nishi no hana" (東の花、西の花) – збірка спогадів гейш, яка описує їхнє повсякденне життя, взаємини з клієнтами та виклики, з якими вони стикалися [3]. Це збірка мемуарів гейш періоду Едо, що містить особисті свідчення про їхнє життя, взаємини з клієнтами та професійні обов'язки, містить унікальні розповіді гейш про їхню молодість, навчання та професійну діяльність. Тексти відображають труднощі, з якими стикалися жінки цієї професії, включаючи жорстку конкуренцію, тиск з боку клієнтів і необхідність зберігати баланс між мистецтвом і соціальними очікуваннями. Мемуари належать до суб'єктивних наративних джерел, що вимагають співставлення з іншими документами для перевірки достовірності. У роботі з даним джерелом доцільно враховувати вплив

цензури та самоцензури, а також літературний стиль, що міг формувати ідеалізований образ гейші.

Записки європейських мандрівників, наприклад, "Unbeaten Tracks in Japan" (1880) Ізабелли Берд, містять опис зустрічей з гейшами та їхнього культурного значення в японському суспільстві [2]. Ізабелла Берд у своїй книзі детально описала японське суспільство та місце гейш у ньому. Вона звертала увагу на їхню елегантність, освіченість і стриману манеру поведінки. Її описи, хоча й подані крізь призму європейських уявлень, дозволяють краще зрозуміти, як гейші сприймалися іноземцями в ХІХ столітті. Цей текст слід розглядати як джерело зовнішнього спостереження, що може містити європоцентричні уявлення та певну упередженість. Застосування компаративного аналізу з японськими свідченнями дозволяє визначити ступінь відповідності її описів реальності.

Мистецькі твори. Гейші стали частиною японської культури не лише як виконавиці мистецтва, але й як важливий образ у живописі, літературі та театрі. Гравюри укійо-е, що зображують гейш, є важливим джерелом візуальної інформації. Наприклад, роботи Кітагани Утамаро, такі як "Bijin-ga" (美人画), які можна знайти в цифровій колекції Токійського національного музею [5]. Художник Кітагава Утамаро, майстер жіночого портрета, створив серію робіт, де зобразив ідеалізовані образи гейш. Його картини розкривають красу та витонченість цих жінок, водночас зберігаючи елемент документальності, оскільки гравюри містять реалістичні деталі їхнього одягу та зачісок. Вони потребують контекстуального аналізу, що враховує стильові особливості, соціальне замовлення та потенційний вплив цензури. Гравюри Утамаро, зокрема серія "Bijin-ga", є важливими для розуміння жіночого образу в японському мистецтві.

Ще одне джерело інформації про життя гейш – тексти класичних японських п'єс. Кабукі, один із найпопулярніших видів японського театру, часто включав персонажів гейш, підкреслюючи їхній вплив у культурному житті. Тексти п'єс театру Кабукі, у яких фігурують гейші, наприклад, "Sukeroku Yukari no Edo Zakura" (助六由縁江戸桜), що демонструє роль гейш у культурі періоду Едо [6]. Вистава є яскравим прикладом цього явища. Гейші у цій п'єсі постають не лише як символи краси, а й як жінки, здатні на глибокі почуття та боротьбу за власну долю, що відображає їхню справжню роль у суспільстві Едо. Доступно в архівах Японського театального інституту. Дослідження цих текстів дозволяє простежити, як театральне мистецтво впливало на суспільне сприйняття гейш. Необхідно враховувати, що п'єси могли адаптуватися відповідно до політичної та культурної кон'юнктури часу.

Дослідження цих джерел дозволяє простежити зміну суспільного ставлення до гейш, їхню адаптацію до політичних змін та трансформацію образу в літературі та мистецтві. Також розглядається питання цензури та можливих фальсифікацій у записах, що ускладнює об'єктивний аналіз.

Отже, дослідження історичних джерел, пов'язаних із гейшами, дозволяє розкрити складну та багатогранну природу цього феномену японської культури. Урегулювання їхньої діяльності в період Едо свідчить про те, що гейші займали особливе місце в соціальній ієрархії того часу, а їхня професія не зводилася лише до розваг, а була глибоко пов'язаною з традиціями мистецтва та етикету. Офіційні документи, такі як *Edo shogunate regulations on geisha*, відображають прагнення сьогунату контролювати культурне середовище та регламентувати роль гейш у суспільстві.

Мемуари та особисті свідчення дозволяють побачити цю культуру зсередини, через історії самих гейш, які часто вели подвійне життя – між вимогами професії та власними почуттями. Західні описи, як-от твори Ізабелли Берд, дають змогу простежити сприйняття гейш за межами Японії та виявити певні стереотипи, що формувалися навколо них у Європі та Америці. Водночас, мистецькі твори, зокрема гравюри укійо-е та театральні п'єси, надають унікальний візуальний і драматургічний матеріал для аналізу їхнього образу та ролі у суспільстві.

Комплексне дослідження історичних джерел – документальних, мемуарних, літературних та мистецьких – дає можливість сформувати цілісну картину про гейш у XVII–XIX століттях. Подальший аналіз цих джерел допоможе розширити розуміння їхньої соціальної ролі, культурного внеску та того, як змінювалося ставлення до гейш у різні періоди японської історії. Розгляд історичних джерел дає змогу реконструювати реальний образ гейш у період XVII–XIX ст., уникнувши поширених стереотипів. Однак необхідність критичного аналізу джерел залишається ключовою проблемою досліджень. Подальші перспективи вбачаються у вивченні усної традиції, архівних документів та порівнянні японських та західних джерел. Застосування методів джерелознавства дозволяє глибше зрозуміти історичний контекст діяльності гейш, розмежувати реальні факти та художні інтерпретації. Критичний аналіз різних типів джерел сприяє формуванню цілісного уявлення про цю соціальну групу в період XVII–XIX ст.

Список використаних джерел та літератури:

1. Longstreet, S., Longstreet, E. *Yoshiwara: Geishas, Courtesans, and the Pleasure Quarters of Old Tokyo*. Tuttle Publishing, 2011. 224 p. ISBN 1462900283, 9781462900282.
2. Bird, I. L. *Unbeaten Tracks in Japan*. John Murray, 1911. URL: <https://www.gutenberg.org/ebooks/2184> (дата звернення: 22.02.2025).
3. 林田亀太郎 『芸者の研究』 (Geisha no kenkyū / «Дослідження гейші»). 潮文閣 (Ciobunkaku), 1929. 540 p. URL: <https://dl.ndl.go.jp/pid/1450087> (дата звернення: 25.03.2025).
4. Dalby, L. *Geisha*. Berkeley: University of California Press, 2008. 374 p.

5. Tokyo National Museum. Online Collection Database. URL: https://www.tnm.jp/modules/r_collection/index.php?controller=dtl&colid=a60 (дата звернення: 02.03.2025).

6. Kabuki Official Website. URL: <https://www.kabuki.ne.jp/> (дата звернення: 15.03.2025).

7. Japan Beyond the West – Yoshiwara, Tokyo: Japan's Red-Light District, Jōkan-Ji Temple and the Lives of Courtesans. URL: <https://japanbwoe.wordpress.com/2024/04/27/yoshiwara-tokyo-japans-red-light-district-jokan-ji-temple-and-the-lives-of-courtesans/> (дата звернення: 15.03.2025).

Кучер Анастасія,
здобувачка I курсу другого
(магістерського) рівня вищої освіти
факультету історії і міжнародних відносин
Вінницького державного педагогічного університету
Імені Михайла Коцюбинського
(науковий керівник: к. і. н., доц. *А. В. Войнаровський*)

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ДЖЕРЕЛ ОСОБИСТОГО ПОХОДЖЕННЯ ПРИ ВИВЧЕННІ РАДЯНСЬКОГО ПАРТИЗАНСЬКОГО РУХУ НА ВІННИЧЧИНІ У 1941 – 1944 РР.

Об'єктивне та неупереджене висвітлення проблематики партизанського руху в роки Другої світової війни є надзвичайно актуальним для сьогодення, це особливо важливо з фальсифікаціями подій війни у медійному просторі рф. Повноцінна реконструкція минулого можлива за використання джерел особистого походження.

Особливістю досліджуваного періоду є класифікація мемуарів за критеріями ідеологічно-політичного та хронологічного характеру, та власне певної їх тотожності. Опубліковані у радянський період мемуари були обов'язково пропущеними через державно-партійну цензуру, що відповідно позначалося на їх змісті та ідейно-моральному характері. Значний вплив на формування образу «народного месника» у свідомості суспільства відігравали партизанські мемуари, які виходили солідними за кількістю накладів. У них описувалися подвиги радянських партизан і всенародну допомогу, підтримку «народних месників»[1]. Саме з них декілька поколінь громадян, за виключенням істориків, черпали інформацію про партизанський рух. Мемуари, а також художні фільми про партизан, були лише частиною радянської пропаганди. Зауважимо, що данину радянській традиції тривалий час продовжували і видання після 1991 р., адже боротьба з

«фашизмом» була значним сегментом історії пам'яті та базувалася на ідейних засадах совецького тоталітаризму[2; 3; 4].

Важливим аспектом є публікація праць на основі глибокого аналізу щоденників партизанських керманичів Вінниччини не опублікована в радянські часи. Так, у праці М. Мудраченка досліджено історію одного з маловідомих радянських партизанських підрозділів – Другої партизанської бригади ім. Й. Сталіна, яка діяла на Вінниччині. Книга цього автора-упорядника відображує реальне тло історії руху Опору на цьому терені через призму особистих поглядів його учасників – від утворення перших підпільних груп до формування партизанських загонів. Очевидно, що будь-яка публікація джерел особистого походження стає важливим помічником для науковців і всіх тих, хто цікавиться історією України та рідного краю, особливо, якщо вона здійснена на високому рівні. Попри те, що партизанський рух активно досліджували у радянський час і почасти за незалежної України, ця тема все ще залишається недостатньо вивченою. Тому публікація нових документальних пластів дозволяє свіжим поглядом подивитися на проблему зародження, організації та діяльності партизанського руху, зокрема, на Вінниччині. Зрозуміло, що опубліковані джерела складають лише невеличку частину збережених документів, але й вони розкривають завісу над особливостями руху Опору на терені Поділля. Сюжетна канва праці показує, що підпілля на Вінниччині було сформоване з ініціативи незначної кількості місцевих жителів, яких, як доводять щоденники командира Другої партизанської бригади Анатолія Кондратюка та члена міждрайонного підпільного комітету КП(б)У Вінницької області Андрія Микитенка, підштовхувало розпочати боротьбу із німецькими окупантами бажання вижити в складній військово-політичній ситуації, що склалася у роки німецько-радянської війни. Звичайно, не потрібно відкидати і радянський патріотизм, який був властивим для частини учасників партизанського руху. Разом із тим, місцеві жителі, які залишилися в окупації, перебували під дилемою вибору: співпрацювати з окупантами чи розпочати боротьбу з ними. Наприклад, А. Кондратюк 12 серпня 1942 р. записав у щоденнику свої роздуми про питання вибору українцями «меншого» (сталінщини) чи «більшого зла» (нацизму) : «Прихожу до висновку, що все зло лежить в середині нашої країни. Народ не має ідеї. Бачить два зла : одне зло, слабше, бачив, сильніше – ні. Хоче побачить. Тут погибель хто познав останнє, а рай – прошле для нього. Але тут ще буде боротьба довга і вперта. Порозумнішають – поборять. Воювати треба вміло. Ворог добре вчить» [5].

Значну наукову цінність у праці М. Мудраченка, на нашу думку, мають щоденники представників стихійного руху Опору А. Микитенка та А. Кондратюка, які є важливими джерелами з мікроісторії партизанства. Так, наприкінці жовтня 1943 р. останній, встановивши зв'язок із представництвом Українського штабу партизанського руху (далі – УШПР) 3-го Українського фронту, перейшов у його підпорядкування (с. 228) і таким чином став належати до організованого руху Опору. Книга М. Мудраченка «Друга

партизанська бригада 1942–1944: від партизанщини до партизанства» – важливе джерело для дослідників руху Опору в Україні, що висвітлює зародження стихійного спротиву німецьким окупантам на Вінниччині та подальшу його централізацію радянськими партійно-державними органами[5].

Увагу також заслуговує і публікація епістолярних джерел післявоєнного часу, які проливають світло на невмотивоване визнання деяких осіб не лише учасниками руху Опору, а й командирами вигаданих партизанських загонів.

Особливу цінність з огляду на бачення партизанського руху становлять матеріали опитувань дітей війни, які дозволяють побудувати критичне ставлення до радянських панегіриків[6; 7].

Саме на основі аналізу джерел особистого походження – спогадів, щоденників мемуарів розглянуто особливості роботи з даної інформаційною базою та окреслено характеристику комплексного їх використання. Саме співставлення подій діяльності партизан від очевидців у сукупності з іншими групами джерел дає можливість побудови неупередженого, об'єктивного та позбавленого ідеологічних впливів погляду на істинний характер цих подій.

Список використаних джерела та літератури:

1. Анатолій Войнаровський, Наталка Жмуд. Організація радянського партизанського руху на Вінниччині у 1941 р.: міфи та реалії./ Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. Матеріали XXXII Вінницької Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції 11 червня 2021 р. / Ред. кол. : Ю. А. Зінько (відп. ред.) та ін. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2021.
2. Роки ідуть - пам'ять живе. Вінниччина у Другій світовій війні 1939-1945 рр. : бібліогр. покажч. / Упр. культури і мистецтв Вінниц. облдержадмін., Вінниц. ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва ; уклад.: Г. М. Авраменко, О. Ю. Антонюк, О. М. Зелена ; авт. передм. «Вінниччина в період нацистського геноциду та визволення її від гітлерівських загарбників» С. Д. Гальчак ; ред. С. В. Лавренюк ; відп. за вип. Л. Б. Сеник. - Вінниця, 2019. - 456 с. - (До 75-ї річниці звільнення Вінниччини від нацистських загарбників у Другій світовій війні).
3. Жалов : розповідь доньки партизана : до 100-річчя від дня народж. партизана-героя М.С. Корнійчука / авт. тексту М.М. Пірогова ; упорядкув. Ю.П. Нагорний. Вінниця, 2011.
4. Суворая правда про 14-й партизанський: документи радянських і трофейних архівів, факти, публікації, свідчення учасників Немирівського партизанського підпілля та очевидців подій/ упорядник Іван Назаренко. Вид. 4-те. Вінниця, 2016. 344 с.
5. Мудраченко М. Друга партизанська бригада 1942–1944: від партизанщини до партизанства. Вінниця, 2015. 568 с.

6. В'ячеслав Літинський. Партизанський рух на території Вінниччини у роки Другої світової війни (за усноісторичними студіями).// Вінниччина минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. До 80- річчя початку німецько-радянської війни. Матеріали XXXII Вінницької Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції з міжнародною участю. 11 червня 2021 р. / ред. кол. : Ю. А. Зінько (відп. редактор), С. М. Василюк, С. А. Лапшин, В. О. Гребеньова (відп. секр.) та ін. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2021. 316 с.

7. В'ячеслав Літинський. Спогади подільського соціуму про партизанський рух часів Другої світової війни. ./ Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. Матеріали XXXI Вінницької Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції 11 листопада 2020 р. / Ред. кол. : Ю. А. Зінько (відп. ред.) та ін. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2020.

Гончар Аліна,
здобувачка II курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету історії і міжнародних відносин Вінницького державного
педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
(Науковий керівник: к. і., н., доц. **В. А. Тучинський**)

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ДОКУМЕНТІВ ПЕРІОДУ ГЕТЬМАНЩИНИ 1648-1764 РОКУ

Багатовекторний характер діяльності Гетьманщини 1648-1764 років зумовлював закріплення результатів її відносин системою відповідних нормативних документів [3]. Документація доби Гетьманщини поділяється на такі групи, відповідно до її функціонального призначення:

1) документи, що забезпечували право Гетьманщини на встановлення контактів із іншими державами, що представлені міжнародними договорами, рішительними статтями, а також дипломатичними листами;

2) документи, які забезпечували нормативно-правове регулювання діяльності дипломатичної служби цього утворення, які представлені інструкціями, записами дипломатичних переговорів, донесеннями, посольськими листами [3].

У найбільшій кількості до нас дійшли міжнародні договори Гетьманщини, які є нормативно-правовими актами, які визначали правовий статус цього утворення у складі Московської держави, права гетьмана, статуси людей, залежно від соціальної групи, фінансово-правові відносини держав. Вони представлені такими документами, як: Бахчисарайський договір, датований 16 листопада 1648 року, регламентував дотримання дружніх взаємин між Запорізьким військом та Кримським ханством.

Замостське перемир'я (20 грудня 1648 року) – нормативний міжнародний документ, що передбачав ліквідацію Берестейської унії, надав повстанцям амністію. Зборівський договір (18 серпня 1649 року) давав право Гетьманщині та війську Запорізькому право на визнання. Ці документи також представлені статтями договірного змісту: Переяславські (1659 року), Батуринські (1663 року), Глухівські (1669 року), Конотопські (1773 року), Коломацькі (1687 року), Решитилівські (1709 року) [1].

Договірні статті – документи міжнародно-правові за своєю суттю, що визначали правові підвалини українсько-російських взаємин та устрій Української козацької держави у другій половині XVII- XVIII століть. Перші з них було укладено в Москві в квітні (березні) 1654 за підсумками переяславсько-московських переговорів у період січня–квітня 1654 (Переяславська рада 1654 року, Березневі статті 1654 року). Вони стали основою для розробки умов наступних договірних статей, які протягом XVII століття укладались кожного разу при обранні нового гетьмана. Як приклад можна привести укладання Переяславських статей 1659 року при вступі на гетьманство Ю. Хмельницького, Батуринських статей 1663 року І.Брюховецького, Глухівських статей 1669 – Д. Многогрішного, Конотопських статей 1672 року І. Самойловича, Коломацьких статей 1687 року – І. Мазепи. Крім того, інколи договірні статті укладалися для закріплення нових політичних реалій – Переяславські статті 1674 року І. Самойловича, що стосувалися переходу Правобережної України під владу лівобережного гетьмана, або ж – надання російсько-українським міждержавним відносинам принципово нового значення, про що також згадувалося в інкорпораційних за змістом Московських статтях 1665 року І. Брюховецького [3].

Укладенню договірних статей передували підготовка та подача українською стороною відповідних проектів (найвідоміші в історичній літературі – Жердівські статті Ю. Хмельницького (1659 року) та намагання царського уряду трансформувати українські пропозиції у вигідному для себе руслі. Найбільш різючі розбіжності між політичними реаліями та правовими нормами фіксували Московські статті, укладання яких датоване 1665 роком, спроба реалізації яких стала однією з основних причин українсько-російської війни 1668–1669 років. У подальшоу царський уряд проводив політику поступової ліквідації автономних прав Гетьманщини. Після антиросійського виступу І. Мазепи 1708 року російське керівництво замінило двосторонні договори царськими указами («Рішительний указ» 1709 та «Рішительні пункти» 1728 року). Формально договірні статті діяли до моменту ліквідації Гетьманщини в Україні імператрицею Катериною II у 1764 році.

Договори, підписані українськими гетьманами й польськими королями – це: Зборівський (1649 року), Гадяцький (1658 року), Слободищенський (1660 року), Угода із Османською імперією Про вільне плавання Чорним морем (1650 року), Кайрський (1711 року) – регламентував угоду кримського хана із козацтвом, Лубенський договір (1734 року) стосувався повернення

територій Гетьманщині, починаючи із 1709 року. Острозька угода (1670 року) детермінувала права Правобережної Гетьманщини на свою автономію, визначаючи права та обов'язки козацтва у питанні служіння королю [2].

Рішительні пункти визначали особливості нормативно-правової діяльності військових формувань Гетьманщини (1728), регламентуючи діяльність військової ради, регламентували діяльність військової ради [2].

Посольські звіти доби Гетьманщини представлені таким документом, як Звіт українських послів про ситуацію у Криму (1654 року) – Михайла Богаченька й Лукаша Пухальського [3].

Донесення – документ, функціональним призначенням якого була підтримка взаємин між урядом та послами. Його характер – оповідний. Цей вид документації представлений донесенням від 14 травня 1651 р Павла Яненка та Лукаша Пухальського Богдану Хмельницькому та його сину, якого звали Тимофій та давала інформаційні відомості про результати дипломатичної місії, про стан військових справ тощо.

Записи дипломатичних переговорів Гетьманщини представлені результатами переговорів українських послів у Москві. Їх доцільно представити Березневими статтями («Богдановими статтями» 1654 року), які визначали угоду між урядом Москви та козацькою старшиною, регламентуючи становище нашої держави після Переяславської ради у правовому, соціальному, фінансовому питаннях. Вони позиціонували статус нашої держави на міжнародній арені [4].

Андрусівське перемир'я (1667 року), на думку істориків [1; 3], знижувало значимість Березневих статей, сприяючи подальшій інкорпорації українських територій до Російської імперії [1].

Отже, Гетьманщина як державне утворення та регламентація його діяльності мала відповідну нормативно-правову базу, представлену відповідними документами: договірними статтями, посольськими звітами, рішительними статтями, донесеннями, які визначали статус нашої держави серед інших країн у різноманітних аспектах, надавали інформаційні відомості про ведення фінансових, військових справ, особливості діяльності військових формувань тощо.

Документи часів Гетьманщини найбільш широко представлені міжнародними договорами. Саме міжнародні договори представлені найширше, із якими можна ознайомитися у оригіналах, перекладах та копіях.

Список використаних джерел та літератури

1. Грушевський М.С. Історія України-Руси, т.8, ч. 2. Київ 1995.
2. Горобець В.М. Договірні статті українських гетьманів: електронний ресурс. Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во "Наукова думка", 2004. 688 с.
3. Медвідь Н. Дипломатичні документи Гетьманщини. *Південний архів. Філологічні науки*. 2018. Вип. 73. С. 26-30. URL:

<file:///C:/Users/%D0%9E%D0%BB%D1%8C%D0%B3%D0%B0/Downloads/417%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-975-1-10-20190415.pdf>

4. Струкевич О. К. Зборівський договір 1649, Зборівський договір між Військом Запорозьким і Річчю Посполитою 18 серпня 1649: енциклопедія історії України: Додатковий том. Кн. 1: А–Я / Редкол.: В. А. Смолій (голова редкол.) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: «Наукова думка», 2021. С. 253. 773 с.

Власюк Ігор,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії
факультету історії, права та публічного управління
Житомирського державного університету імені Івана Франка

ВІДОБРАЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ НЕПОВНОЛІТНІХ 1950-Х – 1970-Х РР. У ДОКУМЕНТАХ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Соціальна історія сьогодні є актуальним та перспективним напрямом наукових досліджень. В ньому предметом дослідження є повсякдення різних груп населення, їх соціальні проблеми, заходи держави, спрямовані на вирішення їх.

Метою цього дослідження є аналіз документів Державного архіву Житомирської області (далі – ДАЖО), у яких відображено такі соціальні проблеми неповнолітніх як безпритульність, бездоглядність, скоєння адміністративних правопорушень та злочинів, інші соціальні аномалії в їх поведінці.

Важливо зазначити, що на основі наших попередніх досліджень даної тематики, ми можемо констатувати, що у період хрущовської відлиги безпритульність та бездоглядність дітей залишалися серйозною проблемою, яку мали вирішувати як владні органи, так і суспільство. У документах фондів ДАЖО ф. Р. 280 [1], ф. Р. 819 [2], ф. Р. 1150 [3; 4; 5], ф. Р. 1982 [6] зберігаються архівні справи, у яких розкрито важливі аспекти повсякдення дітей, стан правопорушень неповнолітніх та ін. Зокрема, цінною є інформація про роботу дитячих будинків, проблеми їх функціонування, державні заходи, спрямовані на їхнє вирішення [6, арк. 166-168]. Також у названих фондах містяться справи, пов'язані зі станом дитячої безпритульності та бездоглядності, аналізуються причини їхнього поширення в області [3, арк. 85-86].

Доцільним, на наш погляд, є виділення документів зокрема фонду ф. Р. 1150, у яких міститься важлива інформація про діяльність комісій у справах неповнолітніх в Житомирській області за 1960-1970-і рр. Завдяки звітам цих комісій ми дізнаємося про стан скоєння правопорушень неповнолітніми у м.Житомирі та районах області по окремих роках, можемо простежити кількісну динаміку різних видів правопорушень неповнолітніх [5, арк. 2-4]. Важливе значення має й аналіз профілактичних заходів відповідних владних органів у напрямі попередження скоєння правопорушень неповнолітніми. Ці проблеми, що раніше були закритими для опублікування у засобах масової інформації періоду так званого застою, сьогодні, завдяки своїй доступності для дослідників допомагають відтворити соціальні аномалії у поведінці дітей та учнівської молоді Житомирської області. Аналіз звітів комісій у справах неповнолітніх, доповідей депутатів обласної ради, представників УМВС у Житомирській області, виконкомів м.Житомира, області, районів показує ефективність заходів влади у цьому напрямі, формальне ставлення окремих органів влади до вирішення проблем неповнолітніх, ті складнощі та негативи, які важко було вирішити в умовах існуючої адміністративно-командної системи. Загалом, аналіз документів наводить на роздуми про те, що у суспільстві не повинно бути формального, показового ставлення до вирішення проблем неповнолітніх, які в силу сімейних та інших обставин опинилися у складному соціальному та психологічному становищі, не могли знайти необхідну підтримку, були несприйнятими та незрозумілими оточуючими їх людьми.

Серйозним питанням на той час була проблема організації дозвілля учнівської молоді у позашкільний час та у сім'ях [1, арк. 108-109]. Саме від цього залежав морально-психологічний стан дитини, стабільність її емоційних почуттів, задоволення душевних потреб. Поряд з організацією літніх таборів відпочинку, спортивних закладів, відвідування кінотеатрів, влада дбала про ідеологічне та антирелігійне виховання учнівської молоді, проводила відповідні заходи [4, арк. 4; 2, арк. 75].

Отже, у названих фондах Державного архіву Житомирської області містяться значна кількість документів, у яких можна проаналізувати соціальні проблеми неповнолітніх 1950-х – 1970-х рр., відповідні заходи державних органів влади, спрямовані на їхнє вирішення. Безпритульність, бездоглядність, скоєння неповнолітніми адміністративних та кримінальних правопорушень, проблеми функціонування дитячих будинків були головними проблемами, що мали вирішувати партійна влада і тогочасне суспільство. Аналіз документів показує, що формальне ставлення представників відповідних органів до вирішення цих проблем ускладнювало ситуацію в суспільстві, робило часто неефективними проведені владою профілактичні заходи.

Список використаних джерел та літератури:

1. ДАЖО (Держархів Житомирської області). Ф. Р. 280. Оп. 5. Спр. 294.
2. ДАЖО. Ф. Р. 819. Оп. 2. Спр. 226.
3. ДАЖО. Ф. Р. 1150. Оп. 2. Спр. 1034.
4. ДАЖО. Ф. Р. 1150. Оп. 2. Спр. 1687.
5. ДАЖО. Ф. Р. 1150. Оп. 4. Спр. 1144.
6. ДАЖО. Ф. Р. 1982. Оп. 3. Спр. 163.

Уманець Дарина,
здобувачка II курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету історії і міжнародних відносин Вінницького державного
педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
(Науковий керівник: кандидат іст. наук, доц. **В. А. Тучинський**)

Е-АРХІВИ ТА ОНЛАЙН-РЕСУРСИ: НОВІ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Актуальність і вступ: З надзвичайно швидкою та прогресуючою інформатизацією суспільства, що у свою чергу значить організований соціально-економічний і науково-технічний процес створення оптимальних умов для задоволення інформаційних потреб і реалізації прав громадян, органів державної влади, організацій, суспільних об'єднань на основі формування і використання інформаційних ресурсів, який в ідеалі має збігатися з процесами соціальної інтелектуалізації, що істотно підвищує творчий потенціал особи і її інформаційного середовища, - актуальність цифровізації в історичній науковій галузі набуває якісно нового значення. [14] Тобто, історичні дослідження все більше інтегруються з цифровими технологіями, що спричиняє глибокі зміни в методології, доступності та інтерпретації історичних даних.

Виклад матеріалу: Всебічна цифровізація науки поняття багатогранне та комплексне. Задля вдалого оперування подальшими тезами варто виділити деякі основні категорії з теми дослідження.

Електронний архів - це єдине структуроване сховище електронних документів, створене на основі новітніх досягнень і технологій. [16] Онлайн-ресурс - інформаційний ресурс, що розміщений в інтернеті.[1] Поняття «цифровий» і «електронний» мають різницю на змістовному рівні цифрові джерела (фотозображення, звукозаписи, кінофільми, ноти, ілюстрації тощо) - оцифровані архівні матеріали, які відскановані, розпізнані та відповідають усім умовам оцифрування документів. Електронні джерела - охоплюють як оцифровані документи, так і решту електронних документів, які вже були створені за допомогою комп'ютерної техніки та інформаційно-комунікаційних технологій. [18] Засадничою ознакою їх є поділ на дві великі категорії: цифрові джерела, від початку створені в такому вигляді; джерела, створені раніше в іншому вигляді (писемні, візуальні, речові,

монументальні), але згодом оцифровані й перетворені на цифрові. До певної міри це співвідноситься з традиційним поділом писемних джерел на первинні та вторинні. Проте специфіка нового типу джерел у тому, що оцифровані набувають тих саме визначальних рис, що й цифрові. На відміну від вторинних писемних джерел оцифровані не поступаються останнім в автентичності, вірогідності, значущості тощо. Просто вони мають іншу первинну основу, походження, адже переважну їх більшість було створено до цифрової ери. Обидва види поєднує екран гаджета. Для народженого цифровим джерела його паперова роздруковка є лише такою самою копією («сурогатом»), якою слугує цифрова копія для писемного або речового джерела. [17] На свою частину уваги також заслуговує дефініція цифрова історія, народжена у 1997 році. Це сучасна назва напряду, який розглядає теоретичні та практичні питання переведення пам'яток історико-культурної спадщини в цифровий формат і публікацію результатів оцифровки в Інтернеті. [2]

Як і будь-що, особливо нове та поворотне, сучасні технології у своєму базисі можливостей використання дослідником мають переваги та недоліки. Позитивних моментів, мабуть, все-таки більше, але не варто ігнорувати і всі ті труднощі, проблеми та невирішені питання пов'язані з їхнім вжитком.

Серед переваг доречно виділити нові можливості:

збереження - аспект економічності (місця) та безпековий потенціал - так звана “підстраховка” оригіналів; доступність - аспект віддаленої роботи та відкритість безпосередньої роботи з оригіналами (точніше оцифрованими копіями); полегшення роботи - аспект автоматизації механічних процесів та вивільнення ресурсів дослідника для застосування вищих форм інтелектуальної роботи; інтерактивність - аспект взаємодії з джерелами; багатшаровість джерел - аспект комплексності дослідження; корпоративність - аспект полегшеної співпраці між дослідниками.

Серед проблемних питань тоді ж:

авторське право та конфіденційність - аспект правового регулювання використання цифрових історичних матеріалів; достовірність інформації - аспект відповідальності за розміщені матеріали, що створює відчуття безкарності за неправду; постійні технологічні зміни - аспект застарівання форматів даних та відповідної втрати інформації; устаткування та нові навички - аспект потреби у відповідному обладнанні та навичках роботи з цифровими інструментами; віртуальна засміченість - аспект масовості нерелевантної інформації, що ускладнює пошук.

Головна ж специфіка електронних інформаційних ресурсів полягає у тому, що вони мають двоякий зміст у трактуванні їх як історичного джерела: з одного боку, це інформаційний об'єкт, банк відомостей про людей, події, явища та процеси, а з іншого боку, це історичний факт, результат розвитку науки і техніки, засіб взаємодії, явище культури. [15]

Загалом, цифрові технології відкривають перед історичною наукою безліч нових можливостей, але також створюють і певні виклики. Важливо

знаходити баланс між використанням переваг цифрових технологій та мінімізацією їх недоліків, щоб забезпечити якісні та достовірні історичні дослідження.

Далі окремі приклади е-архівів та онлайн-ресурсів.

Електронна формація Центрального державного історичного архіву України, м. Київ (ЦДІАК України) зберігає величезну кількість історичних документів, що охоплюють різні періоди історії України. На сайті представлені оцифровані архівні матеріали, що значно полегшує доступ до них. В розділі "повнотекстові файли" знаходяться оцифровані описи архівних фондів, що значно полегшує роботу з архівом. [4]

Архів усної історії Українського інституту національної пам'яті - надає доступ до унікальних свідчень очевидців історичних подій, що є безцінним джерелом для дослідників. Цей ресурс дає можливість дослідникам почути "голоси" історії. [5]

Центральний державний електронний архів України (ЦДЕА України) - цей архів є ключовим для зберігання та надання доступу до електронних документів, що мають історичну цінність. ЦДЕА України забезпечує доступ до оцифрованих документів, що спрощує роботу дослідників, які можуть отримати доступ до необхідних матеріалів онлайн. Він є важливим інструментом для вивчення новітньої історії України. [3]

Інститут історії України НАН України - забезпечує відкритий онлайн доступ до наукових досліджень та публікацій з історії України. Широко сприяє поширенню історичних знань та популяризації історії України. [6]

Digital Public Library of America (DPLA) - об'єднує цифрові колекції бібліотек, архівів та музеїв США. Проект The Banned Book Club надає доступ до електронних версій заборонених книг для читачів через безкоштовну програму для читання електронних книг Palace. [7]

Europeana - це цифрова платформа, що надає доступ до мільйонів оцифрованих об'єктів культурної спадщини з усієї Європи. Це не просто архів, а скоріше агрегатор, який збирає дані з тисяч музеїв, бібліотек, архівів та аудіовізуальних колекцій. Його місією є розширення можливостей сектору культурної спадщини у його цифровій трансформації. [8]

Веб-сайт FamilySearch – це некомерційна генеалогічна організація, що надає доступ до величезної кількості історичних записів, ресурсів та інших послуг для допомоги людям у дослідженні їхньої сімейної історії. Заснована Церквою Ісуса Христа Святих останніх днів, вона має одну з найбільших у світі колекцій генеалогічних записів, включаючи записи про час і місце народження, шлюби, смерть, переписи населення, імміграційні документи та багато іншого. [9]

World History Encyclopedia є однією з найпопулярніших онлайн-енциклопедій, що присвячена всесвітній історії. Вона містить тисячі статей, написаних експертами з різних історичних періодів і культур. Ресурс також включає інтерактивні карти, хронології подій та відео. [10]

Vetus Maps - це історично-орієнтований мобільний застосунок у вільному доступі. Програма дозволяє накласти старовинну карту на сучасну та використовувати для GPS-навігації на місцевості. Актуальним є для археологічних досліджень. [13]

Електронна бібліотека “Історична спадщина України” формується з метою забезпечення вільного доступу та збереження рідкісних і цінних у науковому та історичному значенні документів з фонду Національної історичної бібліотеки України. НІБУ принципово зберігає всі особливості друкованого примірника видання - оригінальний колір сторінок, всі власницькі, читацькі написи, примітки, штампи, печатки та екслібри, зачитані сторінки. [11]

Проект «Музейний портал» створено для популяризації культури, науки та музейної справи. Онлайн-портал надає інформацію та актуальні новини з музейного життя України та світу та доступ до бази даних з інформацією про музеї та експозиції. [12]

Окремо варто згадати, що уже зараз багато держав світу й міжнародних інституцій, у тому числі ЮНЕСКО, Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ (IFLA), прагнучи діджиталізувати всю попередню історичну спадщину людства, почали розробки по створенню глобальної метабазы, навіть попри свою надзвичайну затратність, масштабність завдань та неоднозначність наслідків. [17]

Висновок: Електронні архіви та онлайн-ресурси, включаючи нові приклади, такі як вітчизняний веб-сайт Інституту історії України та чи закордонний приклад DPLA, відіграють все більш важливу роль в історичних дослідженнях. Вони розширюють можливості для вивчення минулого, роблять історичні дослідження більш доступними, ефективними та інтерактивними. Але важливо враховувати потенційні виклики, пов'язані з використанням цифрових джерел, та критично підходити до оцінки інформації, отриманої з онлайн-ресурсів.

Список використаних джерел та літератури:

Інтернет джерела:

1. https://www.researchgate.net/publication/282507225_Online_Resources_and_Web_Research
2. <https://intercourier.news/2024/01/29/czyfrova-istoriya-abo-digital-history/>
3. <https://tsdaea.archives.gov.ua/>
4. https://cdiak.archives.gov.ua/full_files/
5. <https://ui.uinp.gov.ua/uk/archive>
6. <http://history.org.ua/uk>
7. <https://dp.la/>
8. <https://www.europeana.eu/en>
9. <https://www.familysearch.org/uk/>
10. <https://www.worldhistory.org/>

11. <https://omeka.nibu.kyiv.ua/s/nibu/page/index>
12. <https://museum-portal.com/>
13. <https://vetusmaps.com/>
14. Кивлюк О.П. Інформатизація та інформаційна цивілізація: соціально-філософський аспект // Гілея: науковий вісник. - 2011. - Вип. 44. - С. 279-285.
15. Левчук О. Архівні електронні інформаційні ресурси як джерело історичної інформації. Архіви України. 2020. № 3 (325). С. 52-70.
16. Мазур В. І., Шпак Ю. І., Мазур О. Ю., Давиденко В. В. Електронний архів документів підприємства. Проблеми інформатизації та управління. 2005'13. С. 63-68.
17. Папакін Г. «Цифровий поворот» у джерелознавстві: реальність, перспектива чи ілюзія? Український історичний журнал. 2021. № 1. С. 153-169.
18. Святець Ю. А. Цифрові джерела в дослідницьких практиках істориків: теоретико-методологічний аспект. Універсум історії та археології. 2023. С. 47-68.

Марина Хададова

старший викладач кафедри всесвітньої історії
факультету історії, права та публічного управління
Житомирського державного університету
імені Івана Франка

УКРАЇНСЬКІ АРХЕОЛОГІЧНІ ВИДАННЯ 1930-1960-РОКІВ ЯК ІСТОРИЧНІ ДЖЕРЕЛА

Протягом перших десятиліть ХХ ст., не зважаючи на буремні історичні події, проводились активні археологічні дослідження, відкривались нові пам'ятки, накопичувався археологічний матеріал. Отже виникала необхідність у друкованих археологічних виданнях. Це стало один із завдань Всеукраїнського археологічного комітету, який з 1922 по 1932 рр. координував археологічні дослідження та пам'яткоохоронну діяльність в Україні.

Збірник «Короткі звідомлення ВУАК» став першим інформативним виданням в галузі археології. Побачили світ два випуски, видані в 1926 та 1927 роках. Статті у виданні друкувались українською мовою з резюме на французькій мові. Обидва видання містили короткі звіти про археологічні розкопки та розвідки в Україні, пам'яткоохоронну діяльність. Упорядником обох випусків був М.Рудинський. Другий випуск був присвячений пам'яті М.Біляшевського [3]. Слід зазначити, що ці видання були витримані цілком в традиціях археологічної школи В.Антоновича.

Одночасно членами ВУАКу була внесена пропозиція про підготовку нового видання для поширення інформації про «виучування...пам'яток матеріальної культури», ухвала про впровадження цього видання була прийнята 28 грудня 1927 р. Видання отримало назву «Хроніка археології та мистецтва». Перший номер вийшов друком лише в 1930 році, а всього таких номерів було три [6, с.3]. На сторінках наукового видання висвітлювались новітні дослідження в галузі археології та мистецтвознавства, піднімалися питання щодо методології досліджень, була представлена інформація про діяльність наукових товариств, музеїв. Серед авторів збірника були відомі археологи С.Гамченко, П.Курінний, С.Магура. Вперше на його сторінках постала «готська проблема», висвітлена П.Курінним. У своїй статті він порівняв пам'ятки пізньоримського часу в Україні та Польщі [6, с.21-25].

Але були представлені матеріали ідеологічного спрямування, зокрема стаття «До питання про методологічну перебудову вивчення археології», яка пропагувала «перехід в археологічних дослідженнях до методів діалектичного матеріалізму». Згідно цих методів «марксівської археології» дослідникам пропонувалося узагальнювати археологічні культури за принципом соціально-господарської сутності, а саму археологію розглядати як категорію соціологічну, а не етнологічну [7, с.77].

Ще одним виданням, присвяченим археологічним дослідженням в Україні, стали «Записки Всеукраїнського археологічного комітету», яке планувалося як багатотомне. В ньому були об'єднані праці двох відділів ВУАКу – археологічного і мистецького. А представлені у першому томі статті С.Гамченка, І.Левицького, Ю.Сіцинського, П.Курінного, М.Рудинського були написані без використання «марксівської» методології. Можливо це і стало причиною того, що вдалося видати лише перший том. Цінною з точки зору бібліографії археологічних досліджень є стаття С.Магури «Бібліографічний показчик з археології», де були представлені назви всіх праць з археології, починаючи з 1917 р. по 1930 включно [1, с.337-356]. Також зазначимо, що це було чи не останнє видання з археології українською мовою, що встигло вийти в світ до наказу НКО УСРР про обов'язкове запровадження офіційного правопису.

Саме на початку 30-х рр. ХХ ст. відбуваються структурні зміни в Академії наук України. У травні 1932 р. відбулась Всеросійська археологічно-етнографічна нарада, на якій, серед іншого, обговорювалося місце археології в системі наук. Її практично позбавили статусу самостійної науки, а археологічні пам'ятки запропонували розглядати як пам'ятки історичного процесу і показник суспільних відносин [2, с.76]. В продовження ідеологічного тиску на українську історичну науку в жовтні 1932 р. ВУАК скасували, замінивши на Секцію історії матеріальної культури (1933-1934 рр.).

На основі Секції утворився Інститут історії матеріальної культури, що проіснував до 1938 року. Інститут мав свій друкований орган – «Наукові записки ІМК». З 1934 по 1937 друком вийшло шість номерів. Ранні випуски

виходили під редакцією Ф.Козубовського, після його арешту редагувати збірник став тодішній директор інституту М.Ячменьов, який був звичайним партійним функціонером, відношення до науки не мав [2, с.78].

У виданні друкувалися статті і повідомлення науковців інституту, коротка інформація про експедиції. У всіх випусках присутні статті з ідеологічним спрямуванням. Зокрема в першому випуску багато уваги приділено обговоренню статей Й.Сталіна, С.Кірова та А.Жданова щодо шкільних підручників з історії. Крім того, у випуску була присутня стаття В.Телічко «Про перебудову історичного фронту», в якій окреслює основні завдання ІМК у боротьбі проти троцкізму, фашистської ідеології та буржуазної історії. Зокрема стосовно останньої, автор піддає критиці ряд співробітників інституту, зокрема Т.Мовчанівського, за невірне трактування археологічних пам'яток, які ті досліджували та нехтування ідеями К.Маркса, що й призвело до подібних «викривлень» [4, с.7-32].

Відповідно до віянь часу в археологічне видання також включались «дослідження» що не мали з археологією нічого спільного, наприклад стаття В.Теличка «Хортицька електро-машино-тракторна станція на Запоріжжі (Науковий звіт за матеріалами експедиції 1934 р.)» [5, с.3-34]. Видання було припинене в 1938 р. через масові репресії в ІМК. Навіть після утворення Інституту археології АН УРСР для підготовки нових видань просто не лишилось кадрового потенціалу.

Перші видання Інституту археології з'являються лише в 1947 році. Це був щорічник «Археологія», який видавався до 1970 року. З 1949 по 1963 рр. друкувалося серійне видання «Археологічні пам'ятки УРСР». В обох виданнях публікувались матеріали польових досліджень. В різні роки редакторами вказаних видань були відомі українські археологи П.Єфменко, С.Бібібков, Л.Славін, В.Даниленко, О.Лагодовська та ін. [2, с.108].

Аналізуючи зміст видань бачимо, що пріоритетні напрямки досліджень – пам'ятки ранніх слов'ян та часів Київської Русі, які визначені як найактуальніші. Видання виходило українською мовою. Це стосувалось не лише праць українських археологів, але й російських. У різних номерах «Археологічних пам'яток УРСР» українською мовою друкувались статті М.Каргера, Б.Рибакова, А.Дмітрієвської, М.Тиханової, П.Третьякова, які проводили свої дослідження в Україні.

В 1952 році Інститут археології розпочав друк російськомовного видання «Краткие сообщения Института археологи АН УССР». Збірник виходив до 1962 року. За цей час було надруковано 12 випусків. Аналізуючи зміст збірників, можна відзначити сильний вплив комуністичної ідеології, підкреслення ролі Сталіна у всіх галузях життя, в тому числі і в науковій сфері. Але це було притаманно всім радянським виданням післявоєнного часу. Заголовки типу «Інститут археологи на великих стройках комунізму» однак очолювали важливі наукові тексти, присвячені дослідженням в місцях великих будівництв, зокрема Каховської ГЕС.

Отже у підсумку зазначимо, що археологічні видання 30-60х рр. ХХ ст. містять важливий науковий матеріал, який стосується розвитку української археології. Але також вони є історичними документами своєї епохи, так як відображають особливості наукового та політичного життя в непростий історичний період української історії.

Список використаних джерел та літератури:

1. Записки Всеукраїнського археологічного комітету. Київ, 1930. Т.1. 356 с.
2. Інститут археології Національної академії наук України 1918-2014. Київ: ВД «Адеф-Україна», 2015. 668 с.
3. Короткі звідомлення ВУАК за 1926 рік. Київ, 1927. 248 с.
4. Наукові записки інституту матеріальної культури. Київ, 1937. Кн.1. 118 с.
5. Наукові записки інституту матеріальної культури. Київ, 1937. Кн. 2.137 с.
6. Хроніка археології та мистецтвознавства. Київ, 1930. Част.1. 109 с.
7. Хроніка археології та мистецтвознавства. Київ, 1930. Част.2. 119 с.

Цецик Ярослав

кандидат історичних наук, доцент
кафедри менеджменту та публічного врядування
Національний університет водного господарства
та природокористування

ВІДОБРАЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ НА ВОЛИНІ З ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ПРОДОВОЛЬСТВОМ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ В АРХІВНИХ ДОКУМЕНТАХ

Після початку Першої світової війни Волинська губернія спочатку стала прифронтовою, а з 1915 р. на її території велися воєнні дії, а значна частина цивільного населення насамперед із Західних повітів була примусово виселена імперською владою та військовими. Важливу роль у забезпечення цивільного населення товарами першої необхідності, і насамперед продовольством відігравали органи місцевого самоврядування, на які, у досліджуваний період було покладено завдання забезпечувати міста регіону продовольством. Незважаючи на ту обставину, що на Волині повноцінна діяльність земств розпочалася лише у 1911 р. саме вони під час Першої світової війни надавали допомогу біженцям, допомагали забезпечувати жителів товарами першої необхідності.

Діяльність органів місцевого самоврядування Волині під час Першої світової війни відображена у комплексах архівних документів, які зберігаються у фондах Державних архівів Житомирської, Волинської,

Рівненської Тернопільської та Хмельницької областей, матеріалах періодичної преси досліджуваного періоду тощо.

Так, як писалося у газеті «Життя Волині» 7 вересня 1914 р. у Житомирі відбувся з'їзд міських голів Волинської губернії за винятком Здолбунівського, Кременецького та Володимир-Волинського. Очільники міст не дійшли згоди щодо організації та надання допомоги пораненим солдатам. Зокрема, Дубенський міський староста Мерещук вважав, що становище міст було настільки складним, що вони не мали змоги виділяти приміщення для госпіталів ні фінансувати їх [1, с. 4].

Того ж дня губернатор окреслив, які заходи мали здійснити органи місцевого самоврядування для забезпечення підвезення на місцеві ринки продовольства та товарів першої необхідності включаючи й протидію спекуляції. Визначили фінансові можливості міст щодо організації піклування та покращення санітарного стану, яким чином вони планували врегулювати фінансові питання тощо [2, с. 3].

Незважаючи на вжиття органами влади та місцевого самоврядування заходів щодо «недопущення зростання цін та продовольство» вони починаючи з кінця 1914 р. поступово зростали, що й відображено у рішеннях міських управ.

Так, 22 грудня 1914 р. на засіданні Кременецької міської думи розглядали клопотання 31 торговця бакалією, мукою та хлібобулочними виробами щодо підвищення їх вартості. Незадовго до цього 28 жовтня у місті було підвищено вартість названих вище продуктів. Напередодні розгляду клопотання орган міського самоврядування проаналізував вартість ряду продуктів у низці міст регіону. Зокрема, мука житня разова коштувала у Кременці за пуд 1 крб. 25 коп., питльована 1-го сорту за пуд 1 крб. 90 коп., пшенична 1-го сорту 1 крб. 90 коп., що було у середньому на 10-20 коп. дорожче ніж у більшості повітових центрів губернії [3, арк. 343-345зв]. Така ситуація пояснювалася близькістю повітового міста до Галичини в, яку у той період з Волині вивозилося продовольство для забезпечення потреб імперської армії та населення.

Вартість продовольства на Волині змінювалася практично щомісяця. Тому губернатор пропонував органам міського самоврядування організувати закупівлю продуктів з наступною їх реалізацією. Для вирішення цього вони мали змогу отримати короткострокові кредити [4, арк. 84-85]. Незважаючи на вжиття таких заходів ціни на товари першої необхідності поступово зростали. Так, 20 січня 1915 р. на засіданні Дубенських зборів міських уповноважених з 29 січня у місті встановлювалися наступні ціни на продукти: яловичина I сорт – за 1 фунт 13 коп., II сорт – 11 коп., свинина-окіст – 16 коп. за фунт, філе – 18 коп., лопатки, ребра та м'ясо – 13 коп., голова, хребет – 8 коп., печінка, селезінка та легені – 5 коп. На хлібобулочні вироби: з муки сорту екстра – 10 коп. за фунт, французькі булки з домішками цукру – 9 коп., з муки вищого сорту – 8 коп., муки нижчого сорту – 6 коп. дрібний хліб за штуку – 1 коп., житній питльований – 5,5 коп. за фунт, з

разової і питльованої муки – 5 коп., разової житньої – 4 коп., тощо [4, арк. 36].

31 серпня 1916 р. міські уповноважені м. Дубно розглянули питання подорожчання палива та вжиття заходів для протидії зростанню цін на товари першої необхідності. Для цього потрібно було встановити потреби населення та місцевих установ у паливі (дровах), його наявність на складах, засоби й способи забезпечення потреб міста. Міське громадське управління прийняло рішення вжити заходи для протидії подорожчання палива «та відпуску населенню дров по заготівельним цінам» [5, арк. 87-88].

4 квітня 1915 р. комісія гласних Луцької міської Думи, обрана 16 березня 1915 р. для напрацювання правил оптової закупівлі продовольства, з метою продажу їх населенню за заготівельною ціною дійшла висновку, що враховуючи, дана ситуація виникла у «результаті спекуляції торговців», необхідно вжити «радикальні міри», бо ті, що приймалися не дали бажаного результату. Найбільш доцільним і радикальним заходом протидії «дорожнечі було б відкриття у Луцьку магазину Міського Управління під керівництвом людей з трудової артілі» Всі необхідні населенню продукти мали купувати за готівку «з перших рук» і потім продаватимуться за ціною заготівельників [6, арк. 5-6].

Отже, як бачимо органи місцевого самоврядування відігравали провідну роль у забезпеченні населення міст Волині продовольством під час Першої світової війни та намагалися протидіяти зростанню цін на нього. Однак у результаті відступу імперської армії у 1915 р. та наявність у регіоні величезної кількості, військових, біженців, масову мобілізацію чоловіків до діючої армії все це сприяло різкому погіршенню ситуації у сільському господарстві і як наслідок зростанню вартості продовольства, що призвело до погіршення соціально-економічної ситуації у містах.

Список використаних джерел та літератури.

1. Съезд городских голов. Жизнь Волыни 8 сентября 1914 г. № 232. С. 4.
2. Особое совещание городских голов и старост. Жизнь Волыни 10 сентября 1914 г. № 234. С. 3.
3. Державний архів Тернопільської області (далі ДАТО). Ф. 242. Оп. 1. Спр. 65. Арк. 343-345зв.
4. Державний архів Волинської області (далі ДАРО). Ф. 359. Оп. 1 Спр. 13. Арк. 84зв-85.
5. ДАРО. Ф. 359. Оп. 1 Спр. 14. Арк. 87-87зв.
6. Державний архів Волинської області (далі ДАВО). Ф. 3. Оп. 1 Спр. 1458. Арк. 5-6.

Герасименко Олександр
здобувач вищої освіти I курсу другого (магістерського) рівня
факультету історії і міжнародних відносин
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
(науковий керівник: канд. іст. наук, доцент **А.В. Войнаровський**)

ЖУРНАЛ «ПЕРЕЦЬ» ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО РАДЯНСЬКОГО ПОВСЯКДЕННЯ

Періодичні видання є важливим джерелом для вивчення історії, соціальних процесів та культури певної епохи. Їхня регулярність дозволяє відстежувати зміни в суспільстві та аналізувати вплив різних чинників на масову свідомість. Газети та журнали надають інформацію про події в реальному часі, що, безумовно, допомагає дослідникам вивчати не лише факти, а й спосіб їхнього висвітлення. Статті, світлини, карикатури та інші матеріали відображають настрої населення та культурні уподобання. Як зазначає дослідник Г. Рудий, періодична преса, виконуючи соціальні функції в суспільстві, є важливим засобом масової інформації, агітації та пропаганди. Завдяки своїй специфіці, вона також може бути об'єктом окремого дослідження в джерелознавстві [4, с. 29].

Оскільки історія повсякденності акцентує увагу на щоденній діяльності з її повторюваністю, то періодична преса, як ніщо інше, виступає важливим джерелом для дослідження цього аспекту.

Певна річ, журнал «Перець» відіграв важливу роль у відображенні радянського повсякдення, висвітлюючи реальні проблеми та недоліки життя звичайних людей. На відміну від офіційних видань, які показували лише позитивні аспекти, «Перець» пропонував «непарадний» погляд на повсякденне життя, що робить його важливим історичним джерелом. Його матеріали допомагають зрозуміти, що реальне життя радянських громадян досить часто відрізнялося від ідеалізованого образу, який створювали офіційні засоби масової інформації.

З огляду на вище сказане, не буде перебільшенням те, що журнал «Перець» є одним із ключових інструментів для дослідження повсякденного життя радянської України, оскільки його матеріали дозволяють критично оцінити соціальну інфраструктуру та рівень матеріально-побутового забезпечення громадян.

Слід зазначити, що висвітлення проблем соціальної інфраструктури, які мали безпосередній вплив на повсякденне життя пересічних громадян, займало чільне місце на сторінках журналу. Найчастіше об'єктами сатири ставали житлово-комунальні негаразди, зокрема проблеми забезпечення житлом та стан житлових новобудов. Дійсно, у текстах та карикатурах журналу викривалися неякісне житлове будівництво та недоліки у забезпеченні базових умов проживання. Проте, журнал не обходив питання й

іншого характеру. О. Вишня у публікації під назвою «За народне добро вилізе ребро» об'єднав три замітки про те, як представники партійної та господарської номенклатури вирішували житлово-комунальні питання, користуючись своїм службовим становищем. Заврайздороввідділом «займає під свою квартиру більшу частину райздороввідділу і епідемічної станції, не платить за квартиру, за опалення, за освітлення». Директор цегельного заводу та секретар парторганізації «побудували собі по непоганому будинку дуже швидко і дуже дешево», оскільки використовували будівельні матеріали та кошти, які належали заводу. Директор радгоспу «за рахунок фондів на ремонт робітничих квартир одремонтував свою квартиру». Однак, на вимогу дружини, за ті ж державні гроші, довелось перефарбовувати квартиру та хлів [1, с.9].

Певна річ, публікація О. Вишні є очевидним доказом того, що корупція та привілеї для номенклатури були невід'ємною частиною радянського суспільства; а дефіцит ресурсів та доступ до матеріальних благ призводив до соціальної нерівності та можливості незаконного збагачення чиновників. Нажаль, це також було частиною повсякденного життя українців.

Щодо матеріально-побутового забезпечення, слід зазначити, що в цій сфері журнал «Перець» висвітлював проблеми на кшталт дефіциту, низької якості побутових товарів та обслуговування громадян.

Варто зазначити, що з початком масового будівництва житла в повоєнний період, виникла гостра потреба, перш за все, у меблях, побутовій техніці та інших предметах побуту. На шпальтах журналу відслідковуються публікації, що свідчать про велику кількість браку побутової товарної номенклатури та значний її дефіцит. Саме про це йдеться у фейлетоні О. Іонова «Задирки». Головний герой, «загадкова людина», пропонував мешканцям новобудови свої послуги по ремонту новопридбаних речей. «Майстер на всі руки» ремонтував нові меблі, оскільки «фурнітура на цій меблі тримається на чесному слові», «зрубував задирки на нижній площині утюга», щоб не рвав білизну, ремонтував і перефарбував ліжко, яке «лише вчора купили в магазині, але дивитися на нього було тошно», «привів до порядку» «дзеркало, яке не мало рамки, і тому його не можна було ні поставити, ні повісити» [2, с.6].

Аналіз даної публікації дає підстави стверджувати про наявність кризи споживчих товарів у радянській Україні, викликану недосконалістю технологій управлінською неефективністю та орієнтацією економіки країни на військово-промисловий комплекс. А. Якубець констатує, що низька якість товарів і послуг зумовлена відсутністю ефективної системи стимулів, яка б акцентувала увагу на якісних показниках, а не лише на виконанні плану, а дефіцит, який стосується роздрібною торгівлі, громадського харчування, житлово-комунальних, транспортних та медичних послуг, зумовлений не лише недостатньою продукцією, а й зарегульованістю радянської економіки, ручним управлінням, відсутністю ефективних логістичних методик та ефективної системи стимулів та мотивації. [5, с.114].

Як зазначалося вище, сатирично-гумористичний журнал «Перець» відображав повсякденне життя українців через карикатури, фейлетони та гумористичні оповідання, які висвітлювали як суспільні настрої і побутові труднощі, так і політичні зміни. І як важливе культурне явище, «Перець» слугує цінним історичним джерелом для дослідників, як істориків, так і культурологів, допомагаючи зрозуміти особливості радянської культури та межі критики в умовах тоталітарного режиму. Хронологічний аналіз випусків журналу дозволяє простежити, як змінювалися теми, стиль і акценти в залежності від політичних і соціальних умов.

Матеріали «Перця» можна використовувати для аналізу як наративного, так і візуального змісту. Їх вивчення відкриває широкий спектр можливостей для дослідження радянського повсякдення й суспільного розвитку загалом. Основні матеріали джерельного характеру – це, звичайно, карикатури та ілюстрації, фейлетони та гумористичні оповідання, листи читачів та різноманітні рубрики.

Дослідження журналу «Перець» як історичного джерела базується на міждисциплінарному підході, поєднуючи методи історичного джерелознавства, дискурс-аналізу, контент-аналізу, текстологічного аналізу та візуальних досліджень. Методика передбачає комплексний аналіз змісту публікацій, мови, візуальних матеріалів та історичного контексту, що дозволяє виявити особливості радянського повсякдення та зрозуміти механізми функціонування сатири в умовах цензурованої преси.

Але, як зазначає дослідник Г. Мясоедов, значення преси як джерела інформації варто оцінювати об'єктивно, не перебільшуючи і не занижуючи його. Преса, яка активно впливала на управління суспільством і формування громадської думки, часто використовувала методи замовчування та викривлення важливої інформації, якщо це суперечило управлінським цілям. При дослідженні періодичної преси важливо враховувати, що на зміст публікацій впливали не лише професійні якості авторів, а й умови їхньої діяльності [3, с.47].

Таким чином, періодичні видання, зокрема сатирично-гумористичний журнал «Перець», є важливим історичним джерелом для дослідження соціальних аспектів життя радянських громадян, суспільних настроїв та ключових проблем суспільства, а також для вивчення історії повсякденності, культурної політики та соціально-економічного розвитку радянської України. Проте, аналізувати їх необхідно критично та усвідомлено.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вишня О. За народне добро вилізе ребро . *Перець*. 1951. №12. С. 9
2. Іонов О. Задирки. *Перець*. 1948. №8. С. 6.
3. Мясоедов Г. Періодична преса як інформативне джерело про повсякденне життя населення Донбасу в роки Великої Вітчизняної війни. URL: <https://surl.li/pakjry> (дата звернення 21.03.2025)

4. Рудий Г. Я. Періодика України 1917–1940 рр. як історичне джерело. *Бібліотечний вісник*. Київ, 2008. № 1. С. 29-35.
5. Якубець А. В. Повсякденне життя України другої половини 1940-х – середини 1960-х років: за публікаціями журналу «Перець»: дис. Якубець А.В. канд. іст. наук: 07.00.01/Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2019. 284

Бабій Людмила,
аспірантка III курсу
факультету історії і міжнародних відносин
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
(Науковий керівник: к.і.н., професор **Ю.А.Зінько**)

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ СЕЛА НА ВІННИЧЧИНІ В УМОВАХ РУМУНСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Друга світова війна кардинально змінила життя українського суспільства, загостривши суспільні проблеми, вплинувши на психологічний стан населення й зруйнувавши усталений порядок повсякденного життя. Для різних верств населення цей період перетворився на боротьбу за існування, в якій нерідко головною метою ставало просте виживання за будь-яку ціну. Частина Вінниччина в роки війни була окупована союзницею нацистської Німеччини Румунією та входила до румунської зони окупації «Трансністрії». В умовах становлення румунської окупації селяни змушені були пристосуватися до нових реалій життя. Дослідити та розкрити цю важливу проблему є можливим завдяки ґрунтовно підібраній джерельній базі.

Мета статті полягає у описі джерельної бази дослідження повсякденного життя села на Вінниччині в умовах румунської окупації в роки Другої світової війни.

Архівні джерела з історії Вінниччини в умовах румунської окупації представлені румунськими «окупаційними фондами», радянськими документами та матеріалами. Мова цих документів – румунська, російська, українська, інколи німецька.

Архівну джерельну базу дослідження повсякдення українського села на Вінниччині становлять фонди Державного архіву Вінницької області та фонди Державного архіву Одеської області. У архівних фондах зберігається

чимало неопублікованих документів, що висвітлюють діяльність румунської окупаційної влади на теренах краю, їхні стосунки з окупованим населенням, характеризують політичну та економічну сфери життя.

Важливу частину для розуміння впливу румунської окупаційної політики на повсякденне життя населення знаходимо у різноплановому матеріалі фондів Державного архіву Вінницької області: «Могилів-Подільська повітова префектура» (ф. Р-2966), «Ямпільська повітова управа» (ф. Р-2988). Матеріали даних фондів дозволяють проаналізувати систему органів управління губернаторством на рівні префектур, претур й примарій.

Фонд Р-2988 Ямпільської повітової управи містить накази, розпорядження губернатора Трансністрії, відомості по адміністративному поділу повіту, відомості по назвах сіл і стану районів повіту, списки старост сіл районів (Оп. 3, Спр. 2) [1]. Фонд Р-2966 Могилів-Подільської повітової управи містить велику кількість розпоряджень губернатора Трансністрії, що стосуються запровадження в регіоні цензури та посиленні антикомуністичної пропаганди серед населення (зокрема Оп. 2, Спр. 668, 670, 671, 672) [2; 3; 4; 5].

Вагома частина археографічних матеріалів, що дала можливість поглибити досліджуване питання, зберігається у фондах районних управ. Наявні справи дозволяють вивчити фінансову, сільськогосподарську, планово-статистичну, торговельно-промислову, економічну, санітарно-медичну сфери життя населення, що визначало їхнє повсякдення.

Значну частину важливої, для досліджуваної проблеми інформацію, знаходимо в Державному архіві Одеської області. Матеріали фонду Р-1932 «Об'єднаний фонд трудових громад Одещини періоду румунсько-німецької окупації» містять аж 4223 справи. Архівні справи фонду розкривають різноманітні побутові умови мешканців села, ілюструють окремі моменти повсякденного життя населення.

Разом із перерахованими вище архівними джерелами, джерельну базу для дослідження повсякдення села на Вінниччині становлять опубліковані збірники документів і матеріалів [6; 7; 8; 9]. Ці збірники містять розпорядження, накази губернатора Трансністрії, що дає можливість розширити інформацію про окремі моменти окупації Вінниччини та дослідити повсякдення.

Отже, архівну базу досліджуваної проблеми складають фонди Державного архіву Вінницької області та Державного архіву Одеської області в яких зберігається велика кількість документів періоду румунської окупації. Документальний масив опублікованих збірників документів і матеріалів охоплює накази, розпорядження, інструкції, циркуляри губернаторства Трансністрії, що відображають особливості реалізації окупаційної політики румунською адміністрацією у селах на Вінниччині та визначають особливості повсякденного життя селян.

Список використаних джерел та літератури

1. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВіО), ф. Р-2988, оп. 3, спр. 2.
2. ДАВіО, ф. Р-2988, оп. 2, спр. 668.
3. ДАВіО, ф. Р-2988, оп. 2, спр. 670.
4. ДАВіО, ф. Р-2988, оп. 2, спр. 671.
5. ДАВіО, ф. Р-2988, оп. 2, спр. 672.
6. Архіви окупації. 1941–1945. Держ. ком. архівів України. Упоряд. Н. Маковська; голова редкол. Г. Боряк. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 872 с. : іл. (Більше не таємно; Т. 1).
7. Вінниччина в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.) : Зб. док. і матеріалів. Упор. М. Л. Бабій, А. Г. Бабенко, С. С. Байда та інш.; ред. А. Ф. Олійник та ін. Одеса: Маяк, 1971. 308 с.
8. Молдавська ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза. 1941–1945 : Сб. док. и матер. : в 2-х т. Ред. кол. С. Я. Афтенюк, Д. Д. Елин, А. А. Коренев, И. Э. Левит. Т. 2. В тылу врага. Кишинев: Штиинца, 1975. 676 с.
9. Одесса в Великой Отечественной войне Советского Союза: Сб. док. и материалов в 3 т. Т. II. 17.X.1941-9.IV.1944. Отв. ред. И.В. Бортников. Одесса: Одесское обл. изд-во, 1949. 304 с.

Фесенко Іван,
здобувач III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету
(Науковий керівник: к. і., н., доц. **А. В. Гончаренко**)

«ДОВГА ТЕЛЕГРАМА» ДЖОРДЖА Ф. КЕННАНА (26 ЛЮТОГО 1946 Р.) ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ США

22 лютого 1946 р. відповідно до запиту казначейства США з американського посольства в СРСР до Державного департаменту було направлено документ, який вплинув на погляди великої кількості науковців, політиків та державних діячів, що визначали зовнішньополітичний курс США. Телеграму підготував Джордж Фрост Кеннан (1904–2005 рр.), перший секретар посольства США у СРСР (1934–1938 рр.), а в той час – радник американського посольства в Москві. Це була спроба відповіді на питання – чому Радянський Союз не підтримує щойно створені Світовий банк і Міжнародний валютний фонд? У «Довгій телеграмі» Дж.Ф. Кеннана, яка лягла в основу «доктрини Трумена» (1947 р.), містився стислий аналіз причин і цілей агресивних дій СРСР щодо Західного світу в умовах «холодної війни», що почалася.

Незважаючи на те, що «Довга телеграма» була призначена лише для державного секретаря США Джеймса Бірнса (1945–1947 рр.), за декілька місяців з нею ознайомилося багато людей, які формували американську зовнішню політику. Міністр військово-морських сил США Джеймс Форрестол (1944–1947 рр.), який отримав копію цієї телеграми від посла США в СРСР Вільяма Гаррімана (1943–1946 рр.), наказав зробити з неї копії і відправити іншим членам уряду та вищим офіцерам збройних сил США. Водночас, відповідно до розпорядження Державного департаменту, цей документ був розісланий до всіх закордонних посольств США як важлива політична інформація.

Текст документу складався за п'яти частин, кожна з яких висвітлювала певні особливості зовнішньополітичного курсу СРСР стосовно Західного світу та мала певні висновки. Телеграма була написана в дусі «політичного реалізму», а її основний зміст полягав в ідеї «стримування» комунізму. Думки Дж.Ф. Кеннана були прагматичними за своїми міркуваннями, але остаточно не відкидали, а інколи навіть підкреслювали, значимість американської ідеології. У «Довгій телеграмі» наочно демонструвалась теорія «зсуву тектонічних плит», яка сформувала підґрунтя першого етапу реалізації політики «стримування».

На початку доповіді Дж.Ф. Кеннан стверджував, що сталінський підхід до міжнародних проблем наскрізь ідеологічний. Розглядаючи держави як спочатку ворожі до комунізму, лідер СРСР Йосип Сталін (1924–1953 рр.) був традиційно схильним до російського прагнення до експансії. Як приклад Дж.Ф. Кеннан приводив думки Й. Сталіна, засновані на його зверненнях, що «СРСР досі перебуває в антагоністичному «капіталістичному оточенні», в якому не може бути забезпечено мирне співіснування у довгостроковій перспективі». Отже, американський дипломат зазначає, що розбіжності між США та СРСР не залежали від непорозуміння чи нестачі контактів [1].

Дж.Ф. Кеннан відзначав: «Вони знаходять виправдання своєму інстинктивному страху перед зовнішнім світом, диктатурі, без якої не знають, як керувати, жорстокості, від яких не наважуються утриматися, жертвам, які змушені вимагати. В ім'я марксизму, застосовуючи свій метод і тактику, вони знехтували всіма без винятку етичними цінностями. Сьогодні вони не можуть обходитися без цього. Це фіговий листок, який свідчить про їх моральну та інтелектуальну респектабельність. Без нього вони б були перед обличчям історії в кращому випадку як лише останні в довгому ряді жорстоких і нікчемних російських правителів, які змінюють один одного, які нестримно штовхали свою країну до нових висот військової могутності, щоб гарантувати зовнішню безпеку своїх внутрішньо слабких режимів...» [1].

Сприйняття американським дипломатом Й. Сталіна як людини просякнутої ідеологією, можливо, мало навіть психологічний ефект, що простежується протягом всієї телеграми і змушує автора сумніватися у будь-якій можливості адекватних дій з боку СРСР: «В основі невротичного сприйняття Кремлем світових подій є традиційне та інстинктивне російське

почуття невпевненості у власній безпеці... і вони звикли шукати безпеку не в союзі або взаємних компромісах із державою, що суперничає, а в терплячій, але смертельній боротьбі на її повне знищення» [1].

Дж.Ф. Кеннан похмуро змальовував Радянський Союз. Підбиваючи підсумки своєї точки зору, на початку п'ятого і останнього розділу телеграми, він підкреслив, що «США довелося зіткнутися з політичною силою, абсолютно фанатично переконаною, що з нами не може бути компромісу, що бажано і необхідно, щоб внутрішня гармонія нашого суспільства була порушена, наш традиційний образ життя знищено, міжнародний авторитет нашої держави зменшено, тільки тоді Радянська влада опиниться у безпеці...» [1].

Проте наприкінці телеграми Дж.Ф. Кеннан не закликав США негайно діяти, він радив, щоб у своїх відносинах із СРСР американські високопосадовці керувалися об'єктивністю, ретельністю та спокоєм. Американський дипломат був переконаний, що цілком у межах можливостей Вашингтону вирішити проблему без прямої конфронтації, або «загального військового конфлікту» з двох причин: по-перше, радянська влада, на відміну від нацистської Німеччини, не була «авантюристичною» силою, у тому сенсі, що вона була надзвичайно «чутлива до логіки сили»; по-друге, СРСР продовжував економічно відставати від Заходу [1].

Дж.Ф. Кеннан, на відміну інших американських експертів, окреслив механізм, з допомогою якого рано чи пізно можна вплинути на трансформацію Радянської держави, хоча й не ставив перед собою конкретних дипломатичних цілей і не вказував методів. «Якщо різні претенденти на верховну владу зможуть «спуститися в надра» політично незрілих і недосвідчених мас, щоб знайти у них підтримку своїм певним вимогам. І якщо це колись трапиться, то звідси відбуватимуться неймовірні наслідки для комуністичної партії, оскільки членство в ній у широкому плані ґрунтується на залізній дисципліні та підкоренні, а не на мистецтві компромісу та взаємного пристосування... Якщо внаслідок зазначеного станеться щось, що зруйнує єдність партії та ефективність її як політичного інструменту, Радянська Росія за одну ніч перетвориться з однієї з найсильніших національних спільнот на одну з найслабших і найменших» [1].

Це твердження Дж.Ф. Кеннана покладало на США складне завдання протидії тиску з боку СРСР на невизначений термін з фінансовими витратами, які не можна спрогнозувати. Проте в обстановці повсюдного зіткнення з інтересами Радянського Союзу воно було підтримане широкими колами Державного департаменту США. Не варто відзначати, наскільки пророчим було це твердження.

«Довга телеграма» та проголошена доктрина «стримування» були підтримані та виправдані більшістю американських науковців, політичних та державних діячів. Однак широке схвалення нової політики зустрічало і

конструктивну критику. Внаслідок того, що «стримування» приймало конкретні обриси, з'являлися і зауваження в її бік.

Необхідно зазначити, що Дж.Ф. Кеннан, акцентуючи увагу на історичній агресивності росіян, порушував питання в такий спосіб, що вона стає реальним обґрунтуванням необхідності політики протистояння. Крім того, асиметричні погрози, які американський дипломат констатує в телеграмі, вже на той час почали виявлятися у вигляді постійних виступів комуністичних партій Заходу.

Отже, можна стверджувати, що Дж.Ф. Кеннану є одним з архітекторів зовнішньої політики США, якому вдалося не просто сформулювати та обґрунтувати майбутній напрямок американської зовнішньої політики щодо комуністичного блоку, але й надати переконливі дані про необхідність його фінансової підтримки.

Список використаних джерел та літератури:

1. The Long Telegram from George Kennan in Moscow to the Secretary of State, February 22, 1946. URL: <https://nsarchive.gwu.edu/document/21042-long-telegram-original>

Кобута Степан,

к.і.н., доц., доцент кафедри історії України і методики викладання історії,
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Зобків Діана,

здобувачка III курсу першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти факультету історії, політології
і міжнародних відносин

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

КРИМІНАЛЬНІ СПРАВИ НКВС ПРОТИ УКРАЇНСЬКИХ ГАЛИЦЬКИХ АДВОКАТІВ ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ БІОГРАФІЙ І ГРОМАДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІЯЧІВ

Українські галицькі адвокати залишили значний слід в історії політичного та громадського життя Галичини у першій половині XX ст. Крім професійної правничої діяльності значна частина їх брала активну участь в громадських і політичних процесах, була в категорії «організаторів» повітів та активістів суспільного розвитку на місцевому рівні. Початок Другої світової війни і радянська окупація галицьких земель під ідеологічним прикриттям «визвольного походу» 1939 р. принесла галичанам не тільки зміну державно-політичного режиму, але й посилення репресій проти активного українства з боку радянських каральних органів. У полі їхньої уваги та переслідувань опинилося чимало правників через їх громадянську позицію у часи Другої Речі Посполитої. Тож захоплені радянським НКВС

справи і досьє польської поліції стали важливою інформаційною базою для переслідувань українських діячів уже радянським режимом.

У полі нашої уваги опинилися кримінальні справи проти українських адвокатів Станіславівського воєводства (нині територія Івано-Франківської області), котрі були відкриті стосовно місцевих правників органами НКВС у Станіславській області упродовж 1939-1941 та 1944-1946 рр. Довший час цей вид джерел був недоступний дослідникам і тільки в часи незалежної України частина з них втратила гриф «таємно» і опинилася в межах доступу науковців. Нами опрацьовано півтора десятка кримінальних справ, що нині зберігаються у фондах Державного архіву Івано-Франківської області (ДАІФО) та Архіву Служби безпеки України в Івано-Франківській області (Архів УСБУ в Івано-Франківській області).

Поданий нижче аналіз змісту та матеріалів цих кримінальних справ дозволяє прослідкувати важливі джерелознавчі аспекти подібного роду історичних джерел та зробити певні узагальнення.

Більшість справ мають персональний характер, у яких відображено формування масиву документів біографічного та кримінально-процесуального складу стосовно конкретного діяча. Тільки у двох кримінальних справ мова йде про групу з трьох і двох персоналій, стосовно яких були порушені кримінальні провадження, що завершилося ухваленням відповідних вироків.

Кожна із справ містить анкетну інформацію підслідних діячів, у яких відображено їх персональні дані: прізвище, ім'я, по батькові, дату і місце народження, соціальне походження, освіту та навчальні заклади, які закінчували, місце професійної діяльності особи, партійну приналежність, участь в військових діях під час Першої світової війни та в часи революції 1917-1921 рр., дані про членів родини. Це дозволяє уточнити або ж заповнити ті лакуни в біографіях багатьох діячів, котрі не відображені у загальних інформаціях.

Другу складову особистих даних складають протоколи допитів підслідних осіб, де міститься розширена інформація про їхній життєвий шлях, трудову і громадську діяльність, уточнення щодо мотивації участі у конкретних подіях суспільного життя. Ця інформація подається зі слів самих діячів, вона конкретизується через відповідні додаткові чи перехресні питання слідчих, і завірена особистими підписами звинувачених. Наявність цих автографів дає можливість визначити манеру самих підписів та точність, або ж навпаки, розмитість вигляду цих підписів на сторінках протоколів різних хронологічних дат. Якщо на початковому етапі кримінального провадження підписи чіткі і впевнені, то з плином часу слідства вони стають дрібнішими та менш розмашистими, часто різняться від початкових протоколів виглядом чи якимись особливими відмінностями.

Практично у кожній справі містяться постанови прокурорів про затримання чи арешт, здебільшого виконанні у машинописний спосіб на друкарських машинках. Але у п'яти справах є рукописом заповнені

стандартні бланки, у яких дата винесення постанови про арешт вписана від руки і не завжди співпадає із внесеними у протокол даними про затримання чи арешт підслідного. Особливо це притаманно справам, де арештовані діячі були у перші дні радянської окупації – 23-24 вересня 1939 р., натомість відповідні постанови військових прокурорів виписані на два-три дні пізніше. Це підтверджує описану у спогадах сучасників практику попередніх затримань чи позбавлення волі на основі заздалегідь складених списків, у яких фігурували активні учасники громадського життя. Пізніше стосовно них уже «підганялися» процесуальні документи та юридичні аргументи для затримання і заведення кримінальних справ.

Впадає у вічі невисокий кваліфікаційний рівень працівників НКВС. Здебільшого це молодші офіцери: молодший лейтенант, лейтенант, а також особи із сержантськими званнями. Серед прокурорів фігурують старші лейтенанти, рідше – капітани. Натомість у більшості заарештованих не тільки вища юридична освіта не нижче ступеня магістра, але й докторський ступінь права і чималий досвід правозахисної діяльності. Однак характер запитань слідчих чи дізнавачів у різних справах свідчить про наявність певного шаблону звинувачень у «контрреволюційній» або ж «антирадянській», котрі постійно присутні у запитаннях протоколів допиту або ж звинувачувальних висновках при завершенні справ. При цьому галицькі правники не були громадянами СРСР і не могли насправді вести антидержавну діяльність стосовно чужої їм країни. Аргументи юридичного характеру сторона звинувачення не приймала, домагаючись визнання провини самими підслідними.

Важливим для розуміння механізму репресій є звинувачувальні документи. Здебільшого вони у формі постанов особливої наради при обласних управліннях НКВС, є кілька документів особливих нарад при союзному НКВС. Вони містять дату розгляду справи, статті звинувачення – стаття 54 кримінального кодексу УРСР або ж стаття 58 кримінального кодексу СРСР із відповідними пунктами. Стандартний вирок – 5 або 6 років виправно-трудоих таборів, рідше – 8 років, у частині справ є ще по 3 роки обмеження громадянських прав після відбуття покарання. Враховуючи середній вік звинувачених у 55-60 років – це по суті пожиттєві вироки. Встановлено, що із майже двох десятків засуджених правників, які проходили по досліджуваних справах, відбув покарання і повернувся після ув'язнення тільки один.

Частина справ містять протоколи розгляду судових справ у Станіславському обласному суді. Супровідні документи подаювалися частково українською мовою, протоколи судових засідань теж велися українською мовою. Рішення судів мали ширший діапазон термінів відбування покарання: від 3 до 8 років у залежності від кваліфікації і ступеня звинувачень. У кількох справах подано апеляції на винесені вироки, у двох з них справи повернуто на додаткові розслідування. Із досліджених

кримінальних справ тільки у в одному випадку підозрюваний був звільнений від покарання, а його справа закрита «за відсутністю складу злочину».

Кожна із виявлених кримінальних справ містить наприкінці постанови прокурорів УРСР 1989-1991 рр. про перегляд справ, у більшості з них винесено рішення про неправомірність застосування покарання та реабілітацію звинувачених осіб як незаконно засуджених. У частині кримінальних справ є фото підслідних, зроблені під час слідства. Це дозволило встановити зовнішній вигляд частини правників, візуальне зображення про яких у науковій літературі чи спогадах сучасників було відсутнє.

Загалом, кримінальні судові справи є специфічним видом історичного джерела, при роботі з яким доводиться враховувати суб'єктивний фактор сторони звинувачення, вимушеність конформізму підслідних через можливі застосування щодо них фізичного і психологічного впливу. Водночас, ці документи дають можливість значно розширити відомості про біографію, політичне та громадське життя діячів повітового рівня, побачити рівень їхнього залучення у загальноукраїнський суспільний рух 1920-х – 1930-х років.

Дубина Мирослава
здобувачка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету історії, права та публічного управління
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(Науковий керівник: д. і. н., проф. *Г. М. Стародубець*)

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ 1920-1930 рр. КРІЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНИХ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ

На сучасному етапі, коли Україна протистоїть російській агресії, вкрай важливим є усвідомлення того, яким чином історія у школі використовується для формування національної ідентичності підростаючого покоління. На жаль, переважна більшість авторів навчальної літератури так і не відійшла від деяких засад минулого та несвідомо продовжує просувати імперські наративи, що призводить до розвитку так званого «колоніального мислення». Однією з тем, яку необхідно вивчати з критичним переосмисленням деяких її тез, є розвиток освітньої галузі в період становлення більшовицького режиму, що спонукає нас звернутися до аналізу змістового наповнення шкільних підручників для простеження переважаючих наративів про радянське минуле та впливу тоталітарного режиму на розвиток культурного та суспільного життя.

Метою роботи є огляд тенденцій розвитку шкільної освіти в радянській Україні наприкінці 1920-1930 рр. на основі аналізу сучасних підручників з історії. Зважаючи на мету дослідження, нами було проведено огляд навчальної літератури авторства О. Пометун [2], Н. Сорочинської [3], В. Власова [1] та Г. Хлібовської [4].

Розглянута нами проблема знайшла своє відображення у навчальних матеріалах для учнів 10 класу в контексті вивчення теми «Встановлення й утвердження комуністичного режиму в Україні». Практично у всіх опрацьованих нами виданнях важливий акцент робиться на успіхах кампанії лікнепу, яка широко застосовувалася для подолання неписьменності серед осіб з 8 до 50 років у період нової економічної політики та тривала до 1937 року. До того ж, майже всі підручники оснащені історичними документами, фотографіями з уроків, мітингів на честь відкриття шкіл, агітаційними плакатами, завданнями для роздумів, що дозволяє учню досягнути глибше тогочасні події.

У доробку авторства О. Пометун наголошується на тому, що «модернізація усіх сфер життя радянського суспільства вимагала підвищення духовного і культурного рівня громадян». Такі твердження мали перш за все ідеологічну мету, оскільки зумовлювалися «запитами більшовицького керівництва на поширення комуністичних ідей у суспільстві». Саме тому радянська влада проводила ліквідацію неписьменності, яка мала далекосяжні наслідки: «лише за період 1927-1939 рр. чисельність грамотних осіб зросла з 70 до 85%» [2, с. 196].

До того ж, на початку 1930-х рр. почалося масштабне реформування шкільництва, унаслідок якого було відновлено жорсткий розпорядок навчального процесу, впроваджено державні програми навчання, видано нові підручники. Акцентується увага і на промахах нововведень: «батьки самостійно ремонтували класи, робили меблі та забезпечували школи опаленням, а третина дітей шкільного віку продовжувала залишатися поза освітою» [2, с. 197].

Чільне місце у навчальній літературі посідає окреслення успіхів політики лікнепу, а також огляду основних постанов, що мали відношення до сфери освіти окресленого періоду. Зокрема, приділяється значна роль першим підсумкам цієї кампанії, яку у 1936 р. було вирішено «згорнути через два роки, зважаючи на її разючі результати». У 1930 році було ухвалено постанову «Про загальне обов'язкове навчання», а через рік документ про те, що «середня школа повинна виховати покоління, здатне остаточно встановити комунізм». Окремим його аспектом стало вивчення історії в школі, відновлення викладання якої мало розпочатися у 1932 р. «Основна увага цієї дисципліни мала бути зосереджена на історії СРСР, під якою розумілася історія Росії з незначними відомостями про минуле союзних республік» [1, с. 210].

У підручнику авторства Н. Сорочинської наголошується на позитивних моментах реформування освітньої галузі: створення мережі заочної та

вечірньої освіти, скасування плати за навчання, скасування поділу освітніх установ відповідно до гендерного чинника, рівність усіх станів у здобутті освіти, відокремлення школи від церкви, впровадження тогочасних методик викладання дисциплін, розширення мережі закладів освіти та ін. [3, с. 158].

У навчальному доробку Г. Хлібовської приділено увагу проникненню ідеології у сферу освіти. Зокрема «громадяни, що мали певний освітній рівень ставали учителями, а навчальні посібники, преса та художня література були охоплені політичним змістом». Аналізуються і наслідки згорання політики коренізації, що «призвели до переведення національних шкіл на українську або російську мову навчання. Вивчення російської мови стало обов'язковим, а учнівство повинно було вступати до лав піонерських та комсомольських організацій» [4, с. 185].

Таким чином, аналіз сучасних підручників з історії України, присвячених періоду встановлення та утвердження комуністичного режиму, демонструє неоднозначне зображення процесів, що відбувалися в освітній галузі. З одного боку, підкреслюються позитивні аспекти, такі як ліквідація неписьменності, розширення мережі шкіл, рівність у доступі до освіти. З іншого – акцентується увага на ідеологізації освіти, примусовому впровадженні комуністичних ідей, згоранні національних шкіл та інших негативних наслідках.

Список використаних джерел та літератури

1. Власов В. Історія України: підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Київ, 2018. 256 с.
2. Пометун О. Історія України: підручник для 10 класу Київ, 2012. 288 с.
3. Сорочинська Н. Історія України: підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль, 2018. 256 с.
4. Хлібовська Г. Історія України: підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль, 2023. 292 с.

Мельничук Олег,
доктор історичних наук, професор,
декан факультету історії і міжнародних відносин
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

МЮНХЕНСЬКА ЗМОВА У СПОГАДАХ ЕДВАРДА БЕНЕША

Спогади Едварда Бенеша про події, пов'язані із розчленуванням Чехословаччини та захопленням нацистською Німеччиною частини її земель, викладені у книзі першій трьохтомника, перевиданого у Празі в 2007 р., що

мав назву «Мюнхенські дні» [1]. У ній автор: розкриває значення Першої світової війни для утворення нових незалежних держав в Європі; характеризує зовнішню політику Чехословаччини до Мюнхена; детально аналізує події, що призвели до укладення Мюнхенської угоди; визначає наслідки укладення угоди для Чехословацької республіки.

У статті автор ставить за мету, на основі аналізу книги спогадів, розкрити бачення Е. Бенешем подій навколо укладення Мюнхенської угоди та її подальших наслідків для Європи та світу

У своїй книзі Е. Бенеш чесно визнає, що до 1934 року він був переконаний у тому, що європейські демократичні країни усвідомлюють важливість подій революційного періоду. Він вважав, що через тверду позицію в міжнародній політиці та співпрацю з Радянським Союзом за допомогою Ліги націй вони зможуть зупинити поширення фашизму та нацизму як всередині країн, так і на глобальному рівні. Це, на його думку, було єдиним шляхом до збереження миру після Першої світової війни та уникнення нового конфлікту [1, s.13].

Е. Бенеш детально описує зовнішньополітичну діяльність Чехословаччини та свою власну роль як президента, спрямовану на боротьбу з фашизмом і нацизмом у Європі. Він зокрема згадує зміцнення зв'язків у межах Малої Антанти, протидію Пакту чотирьох і підтримку вступу СРСР до Ліги націй. Однак, запровадження санкцій проти Італії через її агресію в Абіссинії Е. Бенеш вважає останнім кроком західних демократій у боротьбі з насильством фашистських держав. Водночас він вважає, що політика «умиротворення» у Франції була пов'язана з прем'єр-міністром П. Лавалем, а в Великобританії — з Н. Чемберленом [1, s.70-72].

Анексія Австрії, на думку Е. Бенеша, значно вплинула на безпеку Чехословаччини. Хоча Франція та Великобританія в різних формах обіцяли підтримку Чехословаччині в разі агресії з боку Німеччини, жодна з них не мала наміру брати участь у військовому конфлікті. Тому їхнє головне завдання полягало в тому, щоб змусити Чехословаччину погодитися на вимоги Німеччини, аби уникнути війни [1, s.132]. Уже 29 квітня, на спільній зустрічі, Н. Чемберлен заявив Франції, що Великобританія не бажає втручатися в конфлікт і вимагав, щоб Франція не вживала жодних дій без попередніх консультацій з Лондоном. Тоді Франція, погодившись без відома Чехословаччини, значно знизилася свої зобов'язання за союзницьким договором. Це був перший серйозний крок до політики замирення стосовно Чехословаччини [2, с. 99].

Саме в таких умовах виникла криза 21 травня 1938 року, яка стала піком ескалації конфлікту між Чехословаччиною та Третім Райхом і одночасно стала своєрідною репетицією майбутньої кризи між Гітлером і Європою. Чехословацький уряд, всупереч протестам лівих партій, погодився на проведення муніципальних виборів у німецьких містах Богемії та Моравії в травні-червні 1938 року, як того вимагала партія К. Генляйна. Це спричинило активізацію антиурядової пропаганди в німецьких районах і

поширення чуток про можливі демонстрації та зіткнення, які могли б стати приводом для військової інтервенції Третього Рейху, щоб «звільнити» чехословацьких німців від влади республіки [1, s.161].

За словами Е. Бенеша, на засіданні чехословацького уряду 20 травня 1938 року було ухвалено компромісне рішення відправити до кордону 170 000 чехословацьких солдат під виглядом військових навчань. Мобілізація пройшла швидко та без помилок. Завдяки цьому вибори, що почалися наступного дня, пройшли спокійно, без серйозних інцидентів (за винятком вбивства чехословацькими прикордонниками двох представників партії К. Генляйна в місті Хеб). Німецькі війська, що перебували по той бік кордону, були повернуті до своїх гарнізонів. Керівництво Чехословаччини намагалось переконати європейські держави, що ці заходи були звичайними військовими маневрами [s.165]. Після цього Бенеш отримав листи від низки європейських країн, де йшлося про те, що Чехословаччина своєю рішучістю запобігла війні. Однак ці події також показали, що Німеччина залишалася майже самотньою у своїх претензіях до великих держав [2, с.101].

Нацистські лідери також зробили висновки з кризи 21 травня. 28 травня, на спеціальній нараді з політичними та військовими радниками, А. Гітлер постановив, що питання щодо судетських німців буде вирішене до осені або кінця 1938 року, навіть якщо це вимагатиме війни. Гітлер погодив свій план дій з представниками судетських німців, надаючи їм інструкції, за якими вони вели переговори з урядом Чехословаччини [1, s.183].

Судето-німецька партія здобула перший успіх у переговорах з чехословацьким урядом, коли під тиском французької та британської дипломатії уряд Чехословаччини змушений був погодитися на обговорення меморандуму, підготовленого партією К. Генляйна, що включав її антидемократичні, тоталітарні і пангерманські вимоги. Меморандум був поданий до уряду 8 червня 1938 року. Довгий розгляд цього документа викликав обурення прем'єр-міністра Великобританії Н. Чемберлена, який 29 червня 1938 року звинуватив уряд Чехословаччини в навмисному затягуванні переговорів. Після значної роботи остаточний текст національного статуту та супутніх законопроектів був ухвалений урядом 26 липня 1938 року. Далі уряд вирішив подати план до парламенту, що мав зібратися для його розгляду 2 серпня 1938 року. Однак з Великобританії надійшла вказівка, що подальша робота повинна продовжуватися лише після прибуття місії лорда У. Рансімена в Чехословаччину [2, с. 103].

Після тривалих консультацій, 19 вересня 1938 року французький та британський посли в Празі представили Е. Бенешу англо-французький план щодо вересневої кризи та суперечки Чехословаччини з нацистською Німеччиною. Згідно з цим планом, райони, де проживало більше 50% німців, могли бути передані до Райху за певних умов. Якщо Чехословаччина погодиться, обидві країни надаватимуть їй гарантії безпеки та забезпечення її територіальної цілісності. У відповіді чехословацького уряду 20 вересня зазначалося, що рішення союзників були прийняті без участі Чехословаччини

і створюють загрозу всьому світу. Однак позиція урядів Англії та Франції залишалася непохитною [1, s.342].

У своїх спогадах Бенеш згадує, що спочатку він мав намір відкинути ультиматум і готуватися до війни. Однак він боявся, що Чехословаччина опиниться в ізоляції, оскільки Франція та Англія дотримувалися нейтралітету, а він не був певен, що Угорщина та Польща не підтримають Німеччину. Після довгих консультацій з урядом, Бенеш вирішив прийняти ультиматум, не відокремлюючи його від наданих гарантій. Хоча він і сподівався, що Гітлерові плани будуть розкриті, і Франція, Англія та Росія приєднаються до боротьби проти нацистської експансії, 22 вересня 1938 року чехословацький президент звернувся по радіо до нації, взявши на себе особисту відповідальність за ухвалене рішення [1, s.345].

Мюнхенська конференція відбулася 29 вересня 1938 року. Чехословацька делегація, яка мала дочекатися запрошення на конференцію, прибула до Мюнхена о 16:20 того ж дня. О 19:00 делегат Чехословаччини мав коротку розмову з експертом британської делегації, який повідомив йому, що, ймовірно, чехословацького делегата запросять до розмови під час першої перерви засідання. Близько 22:00 чехословацького делегата запросили до кімнати сера Горація Вільсона, який, за дорученням прем'єр-міністра Н. Чемберлена, поінформував його про основні принципи Мюнхенської угоди та вручив карту, на якій були позначені регіони, що будуть поступово окуповані до 10 жовтня. На попередження щодо катастрофічних наслідків цього плану для Чехословаччини та запитання про пояснення деяких формулювань угоди, чехословацьку делегацію запросили до зали засідань о 1:30 ночі 30 вересня. Там були присутні Н. Чемберлен, Е. Даладье, сер Горацій Вілсон і Алексіс Леже. Прем'єр-міністр Н. Чемберлен повідомив, що на переговорах чотирьох великих держав було досягнуто угоди, після чого зачитали її текст. Відповідаючи на питання про окремі статті угоди, Чемберлен і Леже підкреслили, що це лише реалізація англо-французького плану. На запитання чехословацької делегації щодо термінів відповіді, Даладье заявив, що вони не чекають жодної відповіді, оскільки вважають угоду прийнятою. Чехословацький уряд повинен був до 17:00 30 вересня направити свою довірену особу на засідання міжнародної комісії в Берліні для обговорення евакуації першої зони, яку планувалося негайно зайняти. Після цих повідомлень, що означали, що чотири великі держави винесли рішення щодо Чехословаччини без її участі, чехословацька делегація мовчки покинула залу конференції [1, s.471].

Не встигши повернутися до Праги та представити уряду рішення Мюнхенської конференції, о 5:00 30 вересня тимчасово повірений у справах Німеччини в Празі попросив аудієнцію з міністром закордонних справ Чехословаччини, яку йому було надано о 6:15. Він вручив ноту свого уряду з текстом Мюнхенських угод. Того ж дня о 13:15 до МЗС прибули британські та французькі послы, щоб дізнатися, чи ухвалив уряд Чехословаччини рішення щодо Мюнхенської конференції та її резолюцій. Міністр

закордонних справ Чехословаччини відповів, що уряд усвідомлює, що в таких умовах він не може виступати проти рішень, прийнятих без участі Чехословаччини чотирма європейськими державами. Він завершив інтерв'ю словами: «Я не хочу критикувати, але це для нас катастрофа, ми цього не заслужили. Ми підкоряємося і будемо намагатися забезпечити мирне життя нашої нації. Я не знаю, чи виграє ваша країна від цього рішення, ухваленого в Мюнхені, але ми точно не останні, інші постраждають після нас» [2, с.113].

Підсумовуючи роздуми Е. Бенеша щодо подій навколо укладення Мюнхенської угоди та її наслідків, можна зробити висновок, що будь-які спроби «умиротворення» агресора останній сприймає як прояв слабкості, що лише підштовхує до реалізації нових планів експансії. Агресор розуміє тільки мову сили, тому не можна вірити його миролюбним заявам. Саме тому більшість європейських країн, які вивчили уроки Мюнхена та пережили агресивну політику радянської держави, сьогодні активно підтримують Україну в її боротьбі проти російської агресії. Попри це, є й ті, хто, керуючись своїми корисливими інтересами, все ще закликають до примирення, мотивуючи це бажанням швидше завершити війну. Однак, опираючись на історичний досвід, можна стверджувати, що зупинити російського агресора можна лише завдяки спільним зусиллям демократичних держав, які повинні ліквідувати злочинний політичний режим, що становить серйозну загрозу для цивілізованого світу. Тільки так можна уникнути нової світової війни та зберегти мир у світі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Beneš, E. Paměti: T. 1. Mnichovské dny. W M. Hauner (Red.). Praha: Academia, 2007. 476 s.
2. Мельничук О. Спогади Е. Бенеша «Мюнхенські дні» як джерело до політичної історії Першої Чехословацької республіки // Вісник історичного факультету. 2024. Вип. 22. С. 90-114.

Vasylyshyna Nataliia,
Dr.Sc. in Pedagogics, Professor,
Professor of the Foreign Languages and Translation Department,
SNE "State University "Kyiv Aviation Institute"
Ukraine, Kyiv,

RESEARCH SKILLS AS A COMPULSORY CONDITION FOR A SUCCESSFUL ACADEMIC WRITING OF UNIVERSITY LEARNERS

Robust research skills are indispensable for achieving academic success. They play a crucial role in the completion of term papers, research reports, and various assignments. Furthermore, these skills contribute significantly to a deeper

comprehension of the subjects within your curriculum. Research inquiries typically cannot be resolved through simple online searches; they necessitate careful planning, hypothesis testing, data analysis, critical thinking, synthesis of information, and a coherent presentation of findings. Equipped with these skills, university students can generate credible, logical, accurate, and original research efficiently and in a timely manner. Additionally, proficiency in research is not solely vital for academic achievement; it is a valuable competency that will benefit individuals throughout their careers and personal lives (Andrews, J., Higson, H., 2021).

To enhance research skills, university students can adopt several scientific strategies, including gaining a thorough understanding of the research process, utilizing library resources effectively, conducting efficient internet searches, adhering to proper citation and referencing practices, developing analytical abilities, managing time wisely, taking advantage of academic support services, improving note-taking techniques, relying on primary sources, and steering clear of confirmation bias.

Creation of a Research Strategy Document Skills.

It is our conviction that formulating a strategy prior to engaging extensively in research enhances clarity and conserves students' time. Key elements of the strategy document encompass: the objectives of the research; the timeline for completion; a rephrasing of the research problem in a manner that resonates with students, articulated in their own language and straightforward terms (Future-Proofing Careers: Essential Skills for the Digital Age, 2024).

Subsequently, the research problem should be transformed into a research question; the primary outcomes that the research aims to achieve must be delineated; the nature of the research should be identified (whether it is basic or applied, exploratory or explanatory, and whether it follows an inductive or deductive approach); and insights gained from initial research should be documented (a brief preliminary investigation to assess the resources, including scholarly information, that are readily accessible in the public domain).

Data Gathering Skills.

The collection of data constitutes a fundamental aspect of the research process. This phase facilitates the acquisition of variables that are crucial for drawing conclusions. Depending on the research question, these variables may be classified as either qualitative (non-numerical) or quantitative (numerical). Data can be gathered through one or more of the following methodologies:

Surveys. Surveys consist of a series of questions designed to elicit specific information from a sample of the target population.

Experiments. For students engaged in natural and physical sciences, experiments serve as the preferred research method. Establishing a cause-and-effect relationship is generally more straightforward through experiments than through surveys. A common experimental design involves dividing participants into a control group and an experimental group. The latter group is administered a medication, treatment, or subjected to certain changes. Researchers then assess

both groups concerning a particular variable. If a significant difference is observed in the variable, it can be concluded that the modifications applied to the experimental group are responsible for the notable differences.

Observational Studies. Observational studies are particularly favored in the social sciences for clear reasons. They entail fieldwork to observe the attitudes and behaviors of a specific group within their natural environment (Nosovets, N., Piskun, O., & Rekun, O., 2021).

Citation and Referencing Skills.

Any idea, terminology, data, imagery, infographic, or information sourced from external materials necessitates proper referencing. Failing to provide citations equates to appropriating another individual's intellectual contributions. Numerous educational institutions enforce stringent policies against plagiarism, which may result in formal reprimands, suspension, expulsion, or other disciplinary actions.

In addition to preventing plagiarism, citations enhance the credibility and persuasive power of research endeavors. Various referencing styles exist, including *AMS* (American Meteorological Society), *APA* (American Psychological Association), *Chicago*, *Harvard*, *MHRA* (Modern Humanities Research Association), and *OSCOLA* (Oxford Standard for the Citation of Legal Authorities).

Guidelines for Managing Citations and References:

- *Compile a comprehensive list of references and incorporate them as you write.*
- *Annotate each reference, emphasizing the sections, paragraphs, and pages of particular interest.*
- *Maintain consistency in the chosen referencing style.*
- *Acquaint with the specific referencing style required for the project.*
- *Utilize citation management tools such as EndNote, Zotero, or Mendeley. Engage with these programs to become familiar with the types of information needed and the appropriate input methods.*

Time Management Skills.

Effective time management strategies and recommendations for research include the following:

1. Establish Realistic and Achievable Goals. It is crucial to select a research topic that students can realistically complete within the timeframe set by their instructor. Failing to do so may result in ineffective time management, potentially compromising other academic responsibilities.

2. Create a Consistent Schedule. Developing a daily schedule allows for dedicated time to be allocated to research activities. Regular engagement is more beneficial than a frantic last-minute effort. A consistent schedule can help mitigate procrastination, distractions, and lapses in discipline. The number of hours dedicated each day will vary based on other obligations and the research deadline. It is essential to structure the schedule to ensure that the research report is completed well in advance of the due date.

3. Utilize Task Lists for Each Time Block. For each designated time block, students should prepare a task list. This approach aids in maintaining focus and prioritizing essential tasks.

4. Refrain from Multitasking. Concentrate on completing one task at a time before moving on to the next. Multitasking often leads to decreased productivity and can create stress when significant accomplishments are not achieved (Andrews, J., Higson, H., 2021).

To conclude, academic achievement across all educational tiers necessitates research abilities that can convert any subject into comprehensive, coherent, logical, and credible reports, regardless of whether the research is quantitative or qualitative. The strategies presented in this article have the potential to enhance students' research skills significantly, provided they are actively applied. This enhancement will not only elevate research capabilities but also foster improvements in related skills such as comprehension, analysis, and the ability to synthesize information.

Furthermore, students will gain proficiency in project management, time management, and reference management tools, which are beneficial in various aspects of their professional endeavors.

REFERENCES:

1. Andrews, J., Higson, H. (2021). Graduate employability, 'soft skills' versus 'hard' business knowledge: A European study. *Higher Education in Europe*, 33(4), 411-422. doi: 10.1080/03797720802522627.
2. Future-Proofing Careers: Essential Skills for the Digital Age (2024). URL: <https://www.learnerbubble.com/future-proofing-careers-essential-skills>.
3. Nosovets, N., Piskun, O., & Rekun, O. (2021). Theoretical research of the concept "teacher's self skills". *Bulletin of the National University "Chernihiv Collegium" Named After T.G. Shevchenko*, 14-15(170-171), 32-36. doi: 10.5281/zenodo.5938997.

Коломієць Тетяна,
доцент кафедри мовної підготовки
Національного медичного університету імені О.О. Богомольця

НАРАТИВНИЙ ПІДХІД У ДОКАЗОВІЙ МЕДИЦИНІ ТА МЕДИЧНІЙ ОСВІТІ

Сучасна медицина базується на принципах доказовості, що передбачає використання найкращих наукових даних для ухвалення клінічних рішень. Однак традиційний біомедичний підхід не завжди враховує індивідуальні особливості пацієнтів, їхній життєвий досвід та суб'єктивне сприйняття

хвороби. У цьому контексті наративний підхід стає важливим доповненням до доказової медицини, сприяючи гуманізації медичної практики та освіти.

Наративна медицина передбачає використання історій пацієнтів, їхніх переживань та досвіду у процесі діагностики, лікування та реабілітації. Вона ґрунтується на активному слуханні, емпатії та глибокому аналізі особистих історій пацієнтів. Інтеграція наративного підходу в доказову медицину та медичну освіту дозволяє майбутнім лікарям краще розуміти потреби пацієнтів, покращувати комунікацію та приймати більш обґрунтовані рішення.

Доказова медицина традиційно базується на систематичних оглядах, метааналізах та рандомізованих контрольованих дослідженнях. Водночас, вона має певні обмеження, оскільки стандартизовані методи досліджень не завжди враховують особливості кожного окремого пацієнта. Саме тут наративний підхід відіграє важливу роль, оскільки дозволяє враховувати індивідуальні аспекти перебігу хвороби.

Історії пацієнтів можуть бути корисними для кращого розуміння симптоматики, особливостей перебігу захворювання та ефективності лікування. Наприклад, у випадку хронічних захворювань, таких як цукровий діабет чи бронхіальна астма, досвід пацієнтів щодо контролю симптомів, дотримання терапії та впливу хвороби на якість життя може суттєво впливати на підбір оптимального лікування.

Методи збору наративних даних включають клінічні інтерв'ю, аналіз історій хвороби, пацієнтські щоденники, а також спеціалізовані опитування. Після збору даних вони можуть бути проаналізовані за допомогою методів тематичного аналізу, дискурс-аналізу або феноменологічного підходу. У сучасній практиці для обробки великих обсягів наративних даних застосовуються спеціалізовані програми, такі як NVivo та MAXQDA, а також штучний інтелект для автоматичного аналізу текстових даних.

Медична освіта зазвичай фокусується на вивченні патофізіології, фармакології та стандартних клінічних протоколів. Однак для підготовки висококваліфікованих фахівців важливо навчати їх сприймати пацієнта як особистість, а не лише як клінічний випадок. Саме тут наративний підхід стає ефективним інструментом для розвитку комунікативних навичок, клінічного мислення та емпатії.

Одним із ключових методів інтеграції наративного підходу в медичну освіту є використання пацієнтських історій (case study) у навчальному процесі. Це можуть бути реальні випадки з лікарської практики, відеоінтерв'ю з пацієнтами або навіть спеціальні симуляційні тренінги, де студенти взаємодіють із акторами, які імітують різні клінічні сценарії.

Крім того, у закладах вищої освіти можуть застосовуватися методи рефлексивного письма, коли студенти аналізують власний досвід взаємодії з пацієнтами або описують ситуації, що викликали у них етичні чи професійні дилеми. Такий підхід сприяє формуванню самосвідомості та професійної відповідальності.

Наративний підхід також може бути корисним у навчанні лікарів-інтернів та ординаторів, допомагаючи їм краще розуміти пацієнтів та вдосконалювати навички спілкування. Наприклад, у психіатрії та паліативній медицині особливо важливо враховувати психологічний стан пацієнта, його страхи та очікування.

Попри очевидні переваги, наративний підхід має певні виклики. Одним із них є суб'єктивність наративних даних, що може впливати на їхню достовірність та відтворюваність. Крім того, аналіз великої кількості текстової інформації потребує значних ресурсів та часу.

Іншим викликом є поєднання наративного підходу з традиційними методами доказової медицини. Деякі дослідники вважають, що наративні дані є надто суб'єктивними та не можуть використовуватися для ухвалення клінічних рішень. Однак у сучасній практиці ці два підходи все частіше доповнюють один одного, дозволяючи лікарям приймати більш обґрунтовані та пацієнтоорієнтовані рішення.

Перспективи розвитку наративного підходу в медицині пов'язані з використанням цифрових технологій. Штучний інтелект та машинне навчання можуть допомагати аналізувати великі масиви наративних даних, знаходити закономірності та формувати рекомендації для лікарів. Також можливим є подальший розвиток міждисциплінарних досліджень, що поєднують медицину, психологію, соціологію та лінгвістику.

Висновки

Наративний підхід є важливим доповненням до доказової медицини, оскільки дозволяє враховувати унікальний досвід пацієнтів, покращує клінічну практику та сприяє гуманізації медичної освіти. Використання наративних даних допомагає лікарям краще розуміти пацієнтів, адаптувати лікувальні стратегії та підвищувати ефективність медичної допомоги.

У сфері медичної освіти наративний підхід сприяє розвитку комунікативних навичок, емпатії та клінічного мислення. Незважаючи на певні виклики, майбутнє цього підходу виглядає перспективним завдяки технологічним інноваціям та міждисциплінарним дослідженням.

Отже, інтеграція наративного підходу в доказову медицину та навчальні програми медичних закладів вищої освіти сприятиме не лише підвищенню якості лікування, а й підготовці лікарів, орієнтованих на потреби пацієнтів та гуманістичні цінності медицини.

Тарасов Олексій,
здобувач III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
історичного факультету Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(Науковий керівник: к. і., н., доц. **О. В. Маркевич**)

ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ПІДХІД В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИЧНІЙ НАУЦІ

Концепція цивілізаційного підходу для західної історичної науки не є порівняно новою. Своїм витокам вона завдячує ще американському антропологу та соціологу Льюїсу Генрі Моргану, більш відомому завдяки розробці трирівневої системи періодизації історії (дикість, варварство, цивілізація) [1, с. 12]. Дискурс про перше застосування терміну «цивілізація» належить насамперед до лінгвістичної сфери, оскільки цей термін міг виникнути внаслідок розвитку наукової термінології на основі слова з простішим значенням. У повсякденному вжитку «цивілізація» часто сприймається як якісна характеристика, що вказує на досконалість або довершеність. Для історичної наукової спільноти доцільніше спиратися на підхід Моргану як основу цивілізаційної концепції. У своїй періодизації, викладеній у праці «Ancient Society», вчений, хоч і з матеріалістичних позицій, визначив ключові елементи цивілізації як етапу історичного розвитку людства – писемність та алфавіт [1, с. 11]. Завдання нашої розвідки полягає у тому, щоб визначити основи цивілізаційного підходу, його переваги та обмеження в оцінці сучасних українських історіографів, а також перспективи застосування в історичній науці.

Якщо сутність формаційного підходу до історії розкривається досить легко, оскільки формаційна теорія являє собою досить стале цілісне вчення, то з цивілізаційним підходом справа йде складніше. Єдиної цивілізаційної теорії як такої сьогодні в науці не існує. Навіть сам термін «цивілізація» часто змінює своє значення в залежності від контексту [2, с. 15]. Окрім цього, враховуючи тривале перебування української науки саме під впливом комуністичної ідеології, а більше – вимог радянської влади до історіографії, не важко зробити висновок, що цивілізаційний підхід ще не став для української історичної науки достатньо звичним та опрацьованим інструментом, у порівнянні з західними науковими колами. Проте це також означає, що потенціал розвитку в цьому напрямку не вичерпаний. Дослідження в цій сфері в сукупності з застосуванням західних методологічних підходів та прийомів можуть продемонструвати зростання у плані покращення розуміння цивілізаційного підходу, його обґрунтування та застосування.

Зі здобуттям незалежності в 1991 р. відбулися зміни і в напрямках дослідження української історичної науки. Відбулося руйнування зв'язків, за яких вчені були вимушені узгоджувати наукові напрацювання, дотримуючись певної, загальної та обов'язкової для всіх доктрини. Відбувся перерозподіл на окремі сфери, здатні вільно продукувати знання та інформацію про минуле. Відсутність центрального регуляційного апарату спонукала до встановлення певних зв'язків, задля поширення й переймання історичних знань та наукових методологій, без зовнішнього контролю. З найбільш помітних в цьому плюралістичному середовищі можна виділити

політичні еліти, медіа, професійних істориків, громадських діячів. Також, за нових відносин постало поняття свідомого українського суспільства, яке до цього могло виконувати лише роль споживача інформації [3, с. 233].

Очевидно, що за таких умов серед науковців почастишали спроби якось упорядкувати, привести до певної системи існуючі концепції цивілізації. Проте прагнення перетворити теорію цивілізацій в методологічну основу вивчення історії стикається з недостатньою досліджуваністю самої теорії цивілізацій як предмета. Невідомі й межі застосування цивілізаційного підходу, адже доводиться методом виключення вибирати ключові чинники поміж істотної кількості інших [2, с. 15]. До прикладу, у порівнянні з дещо тотожним поняттям держави, котра чітко обмежена політичними кордонами, цивілізація є продуктом творчої абстракції історика [4, с. 163].

Безсумнівно, що поняття цивілізації, навіть при спробах застосувати його до обмежених територіальних рамок, частково ігнорує природні кордони, і зовсім не обмежується кордонами політичними. Маючи ж справу зі зниклими цивілізаціями, вчені вимушені вирішувати ще одну проблему — правонаступництво. Наприклад, навіть беручи умовно стабільну в своєму спадку Римську імперію, історики стикаються з тим, що державні утворення, створені в її межах, обирають інші вектори розвитку. Престиж римської культури в Ранньому середньовіччі тривав відносно недовго, адже, банально, з поколіннями уявлення про подібний взірець змінювалося й адаптувалося. Проте є й рівно протилежні тенденції, коли впливу Риму зазнали території, котрі не входили до складу імперії. Якщо ж за основу взяти пошук спадкоємців елліністичної цивілізації, то за баченням самих римлян, так і за висновками окремих вчених, вони і є правонаступниками греків. Проте, якщо подібне можна застосувати до Римської республіки, то після приходу до влади Гая Юлія Цезаря, держава різко змінила вектор в бік азійської деспотії, характерної якраз для природних противників греків – персів.

Подібна багатозначність впливає не на користь поширення цивілізаційного підходу, особливо враховуючи негативне ставлення до «суб'єктивного» чинника в історичному пізнанні в сьогodнішній українській історичній науці, де ще й досі наголошується на власній «об'єктивності» дослідження. Тому вчений, як правило, за допомогою включення до її складу держав, етносів, культур, економічних укладів тощо прагне будь-що «заземлити» поняття цивілізації, обмеживши його в більш осяжні рамки [4, с. 163].

Таким чином, перейняття більш сучасного цивілізаційного підходу потребує від української історичної науки певних кроків. Проте, враховуючи, що пік популярності цивілізаційного підходу, не зважаючи на його історичну тяглість, для західної науки прийшовся на 90-ті роки ХХ століття з напрацюваннями Арнольда Джозефа Тойнбі, Деніела Белла, та Елвіна Тоффлера [5; 6; 7], можна стверджувати, що перейняття цивілізаційного підходу українською історичною наукою потребує осмислення наступними поколіннями науковців, і, цілком можливо, пошуку його адаптації під

український історико-культурний контекст. Адже, враховуючи саме буремні тенденції історичних перепитів, а також розвитку та становлення соціокультурних спільнот на території України, гнучкість цивілізаційного підходу може стати вирішальною.

Список використаних джерел та літератури:

1. Morgan Lewis Henry. *Ancient Society*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 1964. 587 p.
2. Салата О. О. *Цивілізаційні дискурси світової та української історіографії*. Київ: Київський університет ім. Б. Грінченка, 2017. 288 с.
3. Яремчук В. П. *Українська історіографія: суспільно-політична історія: посібник*. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2017. 288 с.
4. Гончаревський В. Г. *Цивілізаційний підхід до історії: сучасний український досвід (1991 – 2009)*. К.: Логос, 2011. 220 с.
5. Toynbee Arnold Joseph, Somervell David Churchill. *A Study of History: Abridgement of Vols I–VI, with a preface by Toynbee*. Oxford: Oxford University Press, 1946. 673 p.
6. Daniel Bell. *The coming of post-industrial society: A venture of social forecasting*. NY: Basic Books, 1973. 616 p.
7. Toffler Alvin. *Creating a New Civilization: The Politics of the Third Wave*. Atlanta: Turner Pub. ; Kansas City, Mo.: Distributed by Andrews and McMeel a Universal Press Syndicate Company, 1995. 112 p.

Гончаренко Анатолій,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії
Сумського державного університету

АМЕРИКАНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ПОЛІТИКИ США НА ПАРИЗЬКІЙ МИРНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ 1919–1920 РР.

В американській історіографії політики США на Паризькій мирній конференції 1919–1920 рр. перші дослідження почали з'являтися вже в перші післявоєнні роки. У 20–30-х рр. ХХ ст. у США формується школа «політичного ідеалізму» у вивченні американської політики в період Першої світової війни 1914–1918 рр. і добу післявоєнного врегулювання, яка зберігала свій вплив до 60-х рр. ХХ ст. Саме «ідеалісти» виступили апологетами зовнішньополітичного курсу 28-го президента США Вудро Вільсона (1913–1921 рр.) [1].

Інший представник цієї школи, Е. Робертсон, підкреслював, що позиція президента США В. Вільсона в 1914–1918 рр. сприяла трансформації

європейської війни, що почалася через дріб'язкові династичні амбіції і національну ворожнечу, перетворившись на світовий конфлікт, в якому з'єднані сили демократії та міжнародного миру боролися проти автократії та агресії [2].

Крім того, саме в цей час американські дослідники опублікували праці, що відображають хід підготовки і проведення Паризької мирної конференції 1919–1920 рр. [3; 4].

Крах Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних відносин та підсумки Другої світової війни 1939–1945 рр. призвели до перегляду в американській історичній науці оцінок мирного врегулювання 1919–1920 рр. Значного поширення отримує критичний погляд на політику президента США Вудро Вільсона, проте такі оцінки були зроблені з різних методологічних позицій.

З критикою ідеологічних і практичних аспектів вільсонізму в США з позицій переваги національних інтересів у 50–60-х рр. XX ст. виступили представники школи «політичного реалізму». Неміцність післявоєнного врегулювання «реалісти» пояснюють домінуванням абстрактних, легалістсько-моралістських настанов у зовнішній політиці США тих років [5; 6; 7; 8; 9].

«Нові ліві» історики та їх лідер В. Вільямс пов'язували всі найважливіші акції дипломатії США на світовій арені в XX ст., у тому числі її діяльність на Паризькій мирній конференції 1919–1920 рр., з ідеологією «відкритих дверей» і потребами американського капіталізму в зовнішній експансії [10]. Крім того, вони стверджували, що такий підхід не зустрів підтримки з боку європейських держав, зацікавлених у збереженні власних особливих сфер впливу.

У 60–70-х рр. XX ст. в американській історіографії політики США у період Паризької мирної конференції 1919–1920 рр. сформувалися два великі напрямки, які залишаються найбільш впливовими і у першій чверті XXI ст.

Неоліберали, досліджуючи взаємозв'язок і взаємозумовленість курсу президента В. Вільсона з прогресизмом на початку XX ст., вважають американську дипломатію тих років як його логічне продовження, трансляцію американських ліберальних цінностей зовні [11].

Для характеристики цього напрямку показовими є праці найбільш авторитетного американського історика цього напрямку А. Лінка, який розглядав політику президента США В. Вільсона як сплав ідеалізму і реалізму, часом критикуючи президента за недолік останнього [12; 13].

У свою чергу, сучасні прихильники «політичного реалізму» в останні роки також продемонстрували певну еволюцію в оцінках зовнішньополітичного спадщини Вудро Вільсона. Продовжуючи критикувати його зовнішньополітичні практики, дослідники-неореалісти почали стверджувати, що ідеї президента багато в чому визначили цілі і характер дипломатії США протягом усієї другої половини XX ст. [14; 15; 16].

Ці два магістральних підходи знайшли своє відображення в багатьох роботах американських дослідників. Дж. Купер, наприклад, висвітлив дипломатичну боротьбу між США і європейським державами навколо проекту Ліги Націй [17].

Інтерпретацію ідей президента США В. Вільсона як пошуку шляхів реформування не тільки світоустрою, але й внутрішніх соціальних підвалин у всьому світі можна знайти в роботах Д. Сміта і Т. Нока [18; 19].

Ряд спеціальних робіт було присвячений формуванню і втіленню в життя американської програми повоєнного устрою світу [20; 21].

Отже, не зважаючи на існування значної кількості робіт, присвячених вивченню політики США на Паризькій мирній конференції 1919–1920 рр., в американській історіографії практично відсутні комплексні дослідження позиції США на цьому міжнародному форумі. Критика або апологетика цього питання залишаються в цілому досить фрагментарними.

Список використаних джерел та літератури:

1. Seymour Ch. *American Diplomacy during the World War*. Baltimore: The Johns Hopkins press, 1934. 417 p.
2. Robinson E.E. *The Internationalist. The Greatness of Woodrow Wilson, 1856–1956*. New York–Toronto: Rinehart & Company Inc., 1956. P. 167–184.
3. Noble G.B. *Policies and Opinions at Paris 1919. Wilsonian Diplomacy, the Versailles Peace, and French Public Opinion*. New York: The Macmillan Co., 1935. 465 p.
4. Shotwell J.T. *At the Paris Peace Conference*. New York: Macmillan Co., 1937. 444 p.
5. Morgenthau H.J. *Politics among Nations. The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf, 1948. 489 p.
6. Osgood R.E. *Ideals and Self-Interest in America's Foreign Relation*. Chicago: University of Chicago press, 1954. 203 p.
7. Buehrig E.H. *Woodrow Wilson and the Balance of Power*. Bloomington: Indiana University Press, 1956. 325 p.
8. Yates L.A. *United States and French Security, 1917–1921*. New York: Twayne Publishers, 1957. 258 p.
9. Graebner N.A. *Ideas and Diplomacy: Readings in the Intellectual Tradition of American Foreign Policy*. New York: Oxford University Press, **1964. 892 p.**
10. Williams W.A. *The Tragedy of American Diplomacy*. New York: Delta Book, 1959. 219 p.
11. Schlesinger A.M. Jr. *The Cycles of American History*. Boston: Houghton Mifflin Company, 1986. 486 p.
12. Link A.S. *Woodrow Wilson and the Progressive Era. 1910–1917*. New York: Harper and Row, 1954. 331 p.

13. Link A.S. *Wilson the Diplomatist. A Look at His Major Foreign Policies*. Baltimore: The Johns Hopkins press, 1957. 165 p.
14. Kissinger H.A. *Diplomacy*. New York: Simon and Schuster, 1994. 912 p.
15. Ninkovich F.A. *The Wilsonian Century: US Foreign Policy Since 1900*. Chicago: University of Chicago Press, 1999. 320 p.
16. **Bucklin S.J. *Realism and American Foreign Policy: Wilsonians and the Kennan-Morgenthau Thesis*. Westport: Praeger, 2000. 192 p.**
17. Cooper J.M. *Breaking the Heart of the World: Woodrow Wilson and Fight for the, League of Nations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 454 p.
18. Smith D.M. *The Great Departure. The United States and World War I, 1914–1920*. New York: Wiley and sons, 1965. 221 p.
19. Knock T.J. *To End All Wars: Woodrow Wilson and the Quest for a New World Order*. New York–Oxford: Oxford University Press, 1992. 381 p.
20. Gelfand L.E. *The Inquiry: American Preparation for Peace, 1917–1919*. New Haven: Yale University Press, 1963. 387 p.
21. Lentin A. *Lloyd George, Woodrow Wilson and the Guild of Germany*. Baton Rouge: Louisiana University Press, 1985. 193 p.

Гуцало Людмила,
к.і.н., доц, завкафедрою всесвітньої історії
Житомирського державного університету імені Івана Франка
Гнатюк Ярослав,
здобувач I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету історії, права та публічного управління
Житомирського державного університету імені Івана Франка

ПРОТИСТОЯННЯ ОВД ТА НАТО В КОНТЕКСТІ «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ». ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Події другої половини ХХ століття, зокрема «холодної війни», хоч і залишилися у минулому столітті, проте вплив наслідків цієї конфронтації відчутний і досі. Незважаючи на падіння Організації Варшавського договору (далі – ОВД) та формальну перемогу Організації Північноатлантичного договору (далі – НАТО), переважна більшість проблем військового характеру продовжує існувати, свідченням чого є події російсько-української війни, яку розпочала Росія під ідеєю «недопущення розширення НАТО», а також з метою збереження важелів впливу у регіоні. В таких умовах вважаємо, що необхідним є історіографічний аналіз подій другої половини ХХ ст. задля глибшого розуміння причин, характеру та наслідків протистояння ОВД та

НАТО, що сприятиме переосмисленню особливостей сучасних міжнародних відносин та запобіганню помилок минулого.

Метою роботи є огляд української та зарубіжної історіографії щодо особливостей протистояння ОВД та НАТО у контексті подій «холодної війни».

Зважаючи на мету роботи, нами було проаналізовано публікації таких науковців – С. Волощука [1], І. Печенюка [3], Д. Дін [4] та Х. Фарінгтона [5].

С. Волощук у своїй роботі «Протиборство НАТО і Організації Варшавського договору – найзагрозливіша особливість міжнародного життя другої половини ХХ століття» звертається до витоків утворення двох військово-політичних блоків та аналізує особливості їх протистояння. Застосовуючи нові наукові джерела, дослідник прагне об'єктивно висвітлити причини протиборства, його зміст та наслідки, що упродовж другої половини ХХ ст. загрожувало світові. Науковою цінністю окресленої розвідки є висвітлення підходів ОВД та НАТО до політичних протиріч того часу, а також способів їх вирішення. Окрім того, він намагається спрогнозувати нові геополітичні реалії на теренах Європейського континенту в контексті закінчення «холодної війни» та розпаду ОВД [1, с. 50].

Однією з ґрунтовних праць української історіографії стосовно окресленої проблематики є монографія «Історичні витоки та трансформаційні процеси доби «холодної війни» (1947-1975 рр.)», що була підготовлена авторським колективом Інституту всесвітньої історії. Зокрема, частина цієї роботи присвячена з'ясуванню суті окремих військово-політичних криз та огляду ролі окремих військових засобів у протистоянні ОВД та НАТО. Автори вдаються до аналізу подій Карибської кризи, як одного з найбільш драматичних епізодів боротьби двох військових блоків ХХ ст., з'ясовуючи її передумови, причини, характер та способи вирішення. Окрім того, вони відзначили розв'язку цієї події як переломний момент, що став відправною точкою для пошуків урегулювання напруження між військовими блоками [2, с. 262].

Ще одним важливим аспектом дослідження є фактор військових сил у військово-політичному суперництві між СРСР і США. Автори монографії стверджували, що обидва блоки досягли значного прогресу у створенні ядерної зброї, проте США, що входили до НАТО, через своє географічне положення володіли кращою стратегічною перевагою, що зумовлювало різні підходи стосовно розвитку військово-морських сил ворожих сторін. Так, ОВД намагалася будувати масовий флот підводних човнів з балістичними ракетами у відповідь на малочисльні та далекобійні ракети, що створювалися її суперниками. До того ж, у дослідженні простежуються особливості розвитку військового сектору економіки держав упродовж «холодної війни», а також економічні наслідки протистояння [2, с. 298].

Печенюком І., Макаровим В. та Мелькіним В. проаналізовано воєнні стратегії обох блоків упродовж 1946-1991 рр. Автори звертають увагу на особливість умов та чинників, що зумовили протиріччя між ними, а також

подають періодизацію воєнних стратегій ОВД та НАТО. Порівнюючи характеристики цих протистоянь, науковці відзначили, що основним їх рушієм став пошук засобів для «перевершення» свого противника. Оцінюючи процес втілення цих планів, вчені впевнено відзначили перевагу США, що входили до складу НАТО [3, с. 25].

Процесу протиборства ОВД та НАТО у контексті «холодної війни» другої половини ХХ ст. присвячено праці зарубіжних дослідників. Так, Дін Д. (Dean J.) у своїй роботі «Відповідаючи виклику Горбачова: як подолати протистояння між НАТО та Варшавським договором», що була опублікована у 1989 р., коли протиборство обох блоків ще тривало, намагався подати пропозиції стосовно зменшення військового протистояння між ОВД та НАТО. На думку автора, економічні вкладення у процес протистояння, що сягають 500 мільярдів доларів є необґрунтовано завищеними. До того ж, вчений закликав припинити конфронтацію посилаючись на те, що її політична складова практично зникла, а отже, й військове протистояння втратило своє значення [4].

Окремої уваги заслуговує праця Фарінгтона Х. (Faringdon H.) «Конфронтація: стратегічна географія НАТО та Варшавського пакту». Унікальністю дослідження є змістова наповненість теоретичного матеріалу, оскільки науковець не лише описує протиборство двох військових блоків – ОВД та НАТО в другій половині ХХ ст., а й подає низку військово-цінної інформації щодо особливостей озброєння армій, відмінностей між аеродромами обох блоків та підготовки військових. Необхідно зазначити, що автор праці аж ніяк не історик, а географ, що розглядав проблему у площині геополітики. До прикладу, вивчаючи радянське вторгнення в Афганістан, він проводив паралелі із колонізацією, що мала місце в Новий час [5].

Таким чином, огляд історіографічних аспектів протистояння ОВД та НАТО дозволяє засвідчити наявність низки підходів науковців як вітчизняного, так і зарубіжного рівня щодо інтерпретації цього явища. Проаналізовані нами праці стосуються широкого спектру питань: від причин появи двох ворожих сторін до геополітичного огляду ситуації, що лише підкреслює складність протиріч між двома військово-політичними блоками.

Список використаних джерел та літератури:

1. Волощук С. Протиборство НАТО і організації Варшавського договору – найзагрозливіша особливість міжнародного життя другої половини ХХ століття. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2006. № 18. С. 50-53. URL: https://studies.in.ua/pravo/NATO_OBD.pdf (Дата звернення: 18.02.2025)
2. Історичні витоки та трансформаційні процеси доби «холодної війни» в Європі (1947-1975 рр.): монографія. [Електронне видання] / За редакцією к. і. н., доцента С.В. Толстова. Київ: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2023. 347 с. URL: <https://ivinas.gov.ua/images/978-617-14-0223-2.pdf> (Дата звернення: 18.02.2025)

3. Печенюк І., Макаров В., Мелькін В. Розвиток воєнних стратегій США та СРСР під час «холодної війни». *The scientific heritage*. 2024. № 137. С. 19-26. URL: https://www.researchgate.net/profile/Vasil-Melkin/publication/380940550_ROZVITOK_VOENNIH_STRATEGIJ_SSA_TA_SRSR_PID_CAS_HOLODNOI_VIJNI_1946-1991/links/66571c7822a7f16b4f55e82b/ROZVITOK-VOENNIH-STRATEGIJ-SSA-TA-SRSR-PID-CAS-HOLODNOI-VIJNI-1946-1991.pdf (Дата звернення: 18.02.2025)
4. Dean J. Meeting Gorbachev's Challenge: How to Build Down the Nato-Warsaw Pact Confrontation. New York, 1989. 445 p. URL: <https://www.amazon.com/Meeting-Gorbachevs-Challenge-Nato-Warsaw-Confrontation/dp/0312032676> (Дата звернення: 18.02.2025)
5. Faringdon H. Confrontation: the Strategic Geography of NATO and the Warsaw Pact. London, 1986. 354 p. URL: <https://academic.oup.com/ia/article-abstract/63/2/296/2568109> (Дата звернення: 18.02.2025).

Власюк Микола,
здобувач III курсу першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти
факультету історії, права та публічного управління
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(Науковий керівник: д. і. н., проф. *О. А. Буравський*)

ЗАКАРПАТТЯ У СКЛАДІ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ В 1920-1930-х РОКАХ: СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Актуальність проблеми дослідження. Закарпаття історично входило до складу різних держав: Київської Русі, Галицько-Волинської держави, Австро-Угорщини, Чехословаччини, СРСР. У кожній з них воно мало різне політичне та соціально-економічне становище. У 1920-х – 1930-х рр. Закарпаття отримало автономні права у складі Чехословаччини. Існування Карпатської України як автономної, а згодом і незалежної держави, прискорило об'єднання всіх українських земель. Закарпаття важко йшло до соборної України: через тисячу років угорського панування, двадцять років в Чехословацькій державі, москвофільські впливи та депортації радянського періоду. Національно-культурне відродження автохтонів-русинів привело їх до усвідомлення, що вони є членами великої української нації. Чехословаччина у 1920-х–1930-х рр. була єдиною в Центральній Європі достатньо демократичною країною. Після входження Карпатської України до її складу, політика ЧСР в цьому регіоні стала поміркованою. Важливу роль у відродженні та розвитку української культури відіграло товариство

«Просвіта». У сьогоднішніх важких умовах тема територіальної цілісності України, розвитку її регіонів набуває особливо важливого значення. Історією Закарпаття цікавилися Ю. Данилець, С. Білак, Б. Співак, Ю. Сливка, Б. Ринажевський та інші українські дослідники.

Метою статті є аналіз сучасних українських досліджень різних аспектів історії Закарпаття у складі Чехословаччини.

Юрій Данилець у статті «Діяльність єпископа Новосадсько-Бачкського Іринія (Чирича) на Підкарпатській Русі в 1927-1928 рр.» аналізує становище Православної церкви на Закарпатті у вказані роки; оцінює діяльність цього єпископа, його взаємовідносини з державними органами та духовенством єпархії [3, с.162]. Автор вважає, що правління єпископа Іринія припало на складний та суперечливий період. Тоді Православна церква не мала чіткої структури, однак за короткий час єпископ досяг значних успіхів. Він зміг переконати уряд про виділення фінансової допомоги православному духовенству, забезпечив вільний перехід з унії у православ'я, дозволив населенню отримувати освіту у богословських закладах Югославії [3, с.165].

Тетяна Піковська аналізує особливості чехословацького законодавчого забезпечення земельної реформи, характеризує її перебіг. Місцеве населення не розуміло сутності реформи. Земельна реформа мала незавершений характер. Про це свідчать статистичні дані, за якими лише 10% розподілених земель отримали безземельні та малоземельні селяни [7, с.105-106].

На думку Ігора Стряпка, важливу роль в історії Закарпаття 20-30 рр. ХХ ст. мало крайове товариство «Просвіта». Особливо успішною була театральна діяльність товариства, було створено перший професійний український театр [8, с.123]. Чехословацька влада сприяла культурному розвитку своїх регіонів. Наприклад, у червні 1921 р. Томаш Гариг Масарик виділив 250 тис. крон на розвиток театрів [8, с.126].

У статті Світлани Лободи «Преса Закарпаття як складова педагогічної періодики України 1900–1930-х рр. ХХ ст.» визначаються початки української педагогічної періодики. Вона була засобом легальної боротьби проти соціального й національного поневолення в освіті, відстоювала право на освіту українського народу; поступово збільшувалася кількість її різних видань та накладів [6, с. 49]. Лише з 1919 до 1923 рр. на Закарпатті виходило 35 періодичних видань, а протягом австро-угорського періоду лише 17, з яких 4 були угорською мовою [6, с. 45-46].

Юрій Ладжун досліджував проблему національної політики Чехословаччини щодо Підкарпатської Русі у 1919-1923 рр. Тоді національна політика країни була обережною, спрямованою на входження переданих їй земель. Влада підтримувала регіон, оскільки він був готовий співпрацювати з новою владою [5, с. 89]. Уряд сприяв тому, щоб товариство «Просвіта» допомогло приєднати Підкарпатську Русь до складу держави. У 1920-1923 рр. вони взаємовигідно співпрацювали; товариству було надано преференції [5, с. 95].

Микола Вегеш у монографії «Політична історія Закарпаття крізь призму українського державотворення 1918-1950» проаналізував соціально-економічне, культурне та політичне становище Закарпаття у першій половині ХХ ст. Автор намагався показати еволюцію закарпатських русинів від народу-племени до усвідомлення себе частиною українського народу. Особлива увага приділяється національно-визвольній боротьбі закарпатських українців у 1918-1919 рр., після якої було проголошено славнозвісну Гуцульську республіку та відбулися процеси державотворення у Карпатській Україні перед Другою світовою війною [1, с. 2].

Адміністративно-територіальний устрій Закарпаття у 1918–1920 рр. вивчав Р. Губань. Зокрема, він проаналізував як розпад Австро-Угорщини вплинув на правовий статус Закарпаття [2, с.129]. 29 лютого 1920 р. парламентом Чехословаччини було прийнято закон № 126 «Про утворення жупних і окружних урядів». Згідно положень цього закону, територію ЧСР було поділено на 22 жупи з кількістю населення від 511 тис. до 800 тис. у кожній. Підкарпатська Русь поділялась на 4 жупи з центрами в Ужгороді, Берегові, Мукачеві, Бичкові. Адміністративно-територіальний устрій Закарпаття у 1918-1920 рр. залежав від того, до складу якої держави входила ця територія [2, с. 132].

Юлія Делібалтова висвітлила розвиток шкільної освіти на Закарпатті у 1919-1929 рр., вплив влади на освіту та культурне життя регіону. З самого початку влада Чехословаччини проводила активну освітню політику. У 1920-1930-х рр. були створені й успішно діяли десятки українських наукових установ, організацій, спілок і видавництв, вищих навчальних закладів. До цього доклала зусилля українська політична еміграція. Влада Чехословаччини сприяла створенню і поширенню української школи та культури [4, с.25].

Сучасну українську історіографію проблеми розвитку Закарпаття у складі Чехословаччини присвячено різним важливим аспектам. Дослідники звертають увагу на позитивну для Закарпаття політику чехословацької влади, яка розраховувала на підтримку з боку українців, проводила активну політику в освітньо-культурному та релігійному розвитку цього регіону.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вегеш М., Міщанин В., Палінчак М. Політична історія Закарпаття крізь призму українського державотворення 1918-1950. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 834 с.
2. Губань Р. Адміністративно-територіальний устрій Закарпаття у 1918-1920 рр. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право*. 2013. Вип. 21. С. 129-132.
3. Данилець Ю. Діяльність єпископа Новосадсько-Бачкського Іринія (Чирича) на Підкарпатській Русі в 1927-1928 рр. *Carpatica-Karpatika*. Вип.35. Ужгород, 2006. С. 161-166.

4. Делібалтова Ю. Школи на Підкарпатській Русі в 1919-1929 роках. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. Вип. 1 (32). Прага, 2014. С. 25-30.

5. Ладжун Ю. Національна політика Чехословаччини в Підкарпатській Русі 1919-1923 років. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. Вип. 1 (32). Ужгород, 2014. С. 89-97.

6. Лобода С. Преса Закарпаття як складова педагогічної періодики України 1900–1930-х рр. XX ст. *Історико-педагогічний альманах*. Вип.1. 2007. С. 40-49.

7. Піковська Т. Особливості проведення земельної реформи на Закарпатті в 1918-1938 рр. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. Вип. 10. Вінниця, 2019. С. 105- 111.

8. Стряпко І. Крайове товариство “Просвіта” і становлення професійного театру на Закарпатті в 20-30-ті рр. XX ст. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Історія*. Івано-Франківськ. 2009. Вип. 15. С. 123-130.

Майстренко Віталій,
здобувач IV курсу першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти
факультету історії, права та публічного управління
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(Науковий керівник: д. і. н., проф. **О. А. Буравський**)

БЛАГОДІЙНІСТЬ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Актуальність теми. Благодійність посідає важливе місце в житті будь-якого здорового суспільства. Україна тут не є винятком.

Нині проблематика благодійності в Україні є актуальною в науковому дискурсі, що зумовлено відродженням і становленням інституту благодійності в Україні, як адекватної реакції на кризові тенденції в соціально-економічній сфері, що спонукає до дослідження феномену благодійності як своєрідного індикатора стану духовної культури в українській спільноті; негативними наслідками проведення сучасних соціально-економічних і політичних реформ, що показали нездатність державних структур забезпечувати ефективне функціонування соціальної сфери. Актуальність теми пов'язана також із дефіцитом моральності в суспільстві. Українському суспільству необхідно формувати нову культуру благодійності, етику соціальної підтримки різних верств населення, засновану на принципах гуманізму, християнського вчення про милосердя.

Метою статті є аналіз досліджень різних аспектів української благодійності українськими та зарубіжними науковцями.

У своїх наукових розвідках вони визначають суть благодійності, як безкорисливу і добровільну активність для надання необхідної допомоги нужденним. Дослідники акцентують увагу й на тому, що благодійність є своєрідним регулятором, яка дозволяє налагодити різноформатні зв'язки між суспільними групами, що потребують допомоги [1].

Вивчення багатогранності такого явища, як благодійність представлена у роботах Т. Василевської, А. Єрмоленка, В. Малахова. В їхніх працях висвітлюється проблематика історії становлення благодійності й особливостей її розвитку в тих чи інших політико-економічних умовах.

Через парадигму соціального захисту і як його невіддільна духовна і моральна складова благодійність розглядається у працях Г. Бернлера, І. Миговича, Т. Семигіної.

Вивчення самого явища благодійності, його окремих аспектів, досягнень та прорахувань є надзвичайно актуальним і важливим для сучасного українського суспільства як в теорії, так і на практиці.

Історіографія благодійності в Україні охоплює широкий спектр досліджень, що вивчають розвиток та еволюцію благодійницької діяльності на українських землях з давніх часів до сьогодення.

Означимо основні етапи та напрямки історіографії благодійності в Україні. Першим є дорадянський період. Це дослідження церковної благодійності: вивчення діяльності церковних братств, монастирів та окремих релігійних діячів у сфері допомоги бідним, хворим та сиротам. Аналіз ролі християнських цінностей у формуванні традицій благодійності. Вивчення меценатства: дослідження діяльності українських меценатів, їх внеску в розвиток культури, освіти та науки. Аналіз мотивів та форм меценатської діяльності. Дослідження громадської благодійності: вивчення діяльності громадських організацій та товариств у сфері допомоги нужденним. Аналіз ролі громадської ініціативи у розвитку благодійності.

Для радянського періоду досліджень характерний ідеологізований підхід: акцент на ролі держави у соціальному забезпеченні; недостатня увага до історії благодійництва як до самостійного явища.

В період незалежності України простежується відродження інтересу до історії благодійності. Публікація праць, присвячених історії меценатства, церковної та громадської благодійності, аналіз ролі благодійництва у формуванні громадянського суспільства. Вивчення сучасних форм благодійності, діяльності благодійних фондів та організацій, аналіз впливу російсько-української війни на розвиток благодійної діяльності в Україні [2; 3; 4; 5; 6; 7].

Дослідження в цій галузі постійно розширюються, особливо в умовах воєнного стану, що дає змогу краще зрозуміти історичні корені та сучасні тенденції благодійної діяльності в Україні.

Окремо варто виділити і вивчення ціннісних та психологічних складових благодійності. Цими дослідженнями займалися М. Кашіф, А. Кумар, О. Запорожченко, С. Пасічніченко.

Наразі зростає важливість вивчення таких інноваційних методів благодійності, як краудфандинг і фандрейзинг. Велика увага надається вивченню іміджу та репутації благодійних організацій.

Висновки. Узагальнюючи зазначимо, що історіографія благодійності, являє собою величезний пласт матеріалів від різних дослідників, як українських, так і зарубіжних. В цих працях ми можемо знайти багато інформації, щодо явища благодійності в цілому, історії її розвитку, теоретичні засади та особливості практичної реалізації, детальний аналіз конкретних аспектів самої благодійності та явищ і процесів пов'язаних з нею.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бровко Н. І. Філософсько-правовий аналіз благодійності. *Правова держава*. 2024. № 53. С. 32-43.
2. Буздуган Я. Організаційно-правові форми та принципи сучасної благодійної діяльності в Україні. URL: vesche.kiev.ua/journal/2559/.
3. Житник М. М. Благодійність в соціально-філософській ретроспективі та перспективі. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. Випуск 3/4 (23/24). 2014. С. 21-27.
4. Колосова Н. О. Благодійна діяльність в культурі України в контексті вітчизняних і європейських традицій (кінець XX – початок XXI ст.): автореф. дис... канд. істор. наук. Київ, 2006. 19 с.
5. Слабошпицький М. Ф. Українські меценати: нариси з історії української культури. К. : Українська книга, 2001. 329 с.
6. Ступак Ф. Я. Благодійні товариства Києва (др.пол. XIX – поч. XX ст.) К. : Хрещатик, 1998. 208 с.
7. Чупрій Л. Благодійництво у сфері збереження й популяризації історико-культурної спадщини. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26751/25-Chupriy.pdf?sequence=1>

Нагорний Максим,
здобувач IV курсу першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти
факультету історії, права та публічного управління
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(Науковий керівник: д. і. н., проф. **О. А. Буравський**)

**ДІЯЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНОГО КОМІТЕТУ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА В
РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ 1914-1918рр:
ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ**

Актуальність теми. Перша світова війна стала серйозним випробуванням для Міжнародного Комітету Червоного Хреста (далі – МКЧХ). Масштаби конфлікту, використання нової зброї, небачена кількість жертв та військовополонених поставили перед МКЧХ виклики, з якими він

раніше не мав справи. Робота МКЧХ в цей період є важливим аспектом історії війни, гуманітарного руху та міжнародного права.

Метою статті є аналіз історіографії проблеми зазначеної теми.

Аналізуючи проблематику даної теми необхідно зазначити, що в науковій літературі відведено значний пласт робіт західних авторів, які висвітлюють історію становлення МКЧХ з часів його заснування у 1863 році, проблеми з якими цій організації довелося зіткнутись в роки Першої світової війни, а саме спроби МКЧХ закликати сторони конфлікту до дотримання Женевської конвенції, налагодження системи допомоги не тільки військовополоненим а й цивільному населенню, як в медичній так і в соціальній сфері, та серйозні проблеми у намаганні дотримуватись нейтральності у війні. Також слід зазначити на значний доробок вітчизняних дослідників теми МТЧХ на території України у цей період.

Перша світова війна стала безпрецедентною гуманітарною кризою, яка значно перевищила масштаб попередніх конфліктів. У цих умовах МКЧХ взяв на себе складне завдання не лише забезпечення дотримання Женевської конвенції, але й захисту прав військовополонених. Масштаб конфлікту суттєво перевищив наявні можливості МКЧХ, що призвело до швидкої видозміни організації.

Серед західних дослідників слід виділити праці Boissier Pierre. Ця книга охоплює період до Першої світової війни, вона важлива для розуміння витоків МКЧХ, його принципів і перших кроків у сфері гуманітарної діяльності. Буаєє аналізує еволюцію МКЧХ від невеликої групи ентузіастів до впливової міжнародної організації [1].

Hutchinson, John F. розглядає довгий період історії Червоного Хреста, від витоків, до другої половини XX ст. Важливість книги у тому, що автор аналізує Першу світову війну, яка стала важливим етапом становлення Червоного Хреста, як впливової міжнародної організації [2].

David P. Forsythe у своїй праці розглядає роль МКЧХ у Першій світовій війні у ширшому контексті гуманітарних ініціатив XX ст. Він наголошує на труднощах, пов'язаних із забезпеченням допомоги під час війни, коли сторони конфлікту обмежували доступ до військовополонених і блокували гуманітарні місії [3].

Важливою для нашого дослідження є праця самого засновника Червоного Хреста Henry Dunant, який став свідком жахливих умов для солдатів та недотримання мінімальних умов медичної допомоги. Саме ці події підштовхнули його до написання однойменної книги спогадів, що стала важливим доробком у створенні згодом «Женевської конвенції» 1864 р. та МТЧХ [4,с. 129-131].

С. Кармалюк, В. Ореховський простежили процес становлення та діяльності Товариства Червоного Хреста в Україні в другій половині XIX – на поч. XX ст. [5].

В першому томі фундаментальної історії МКЧХ, написаної Андре Дюраном, детально проаналізовано діяльність МКЧХ у період Першої

світової війни, включаючи роботу з військовополоненими, допомогу цивільному населенню, розвиток міжнародного гуманітарного права [6].

Висновки. Узагальнюючи зазначимо, що історіографія проблеми висвітлює широкий спектр питань, включаючи нейтралітет МТЧХ, співпрацю з національними товариствами, взаємодію з воюючими державами та формування міжнародного гуманітарного права. Дослідники одностайні в тому, що Перша світова війна стала випробуванням для організації, але водночас сприяла її розвитку як глобальної гуманітарної сили.

Список використаних джерел та літератури:

1. Boissier, Pierre. History of the International Committee of the Red Cross: From Solferino to Tsushima. Henry Dunant Institute, 1985. 391 p.
2. Hutchinson, John F. Champions of Charity: War and the Rise of the Red Cross. Westview Press, 1996. 448 p.
3. Forsythe, David P. The Humanitarians: The International Committee of the Red Cross. Cambridge University Press, 2005. 356 p.
4. Henry Dunant. A Memory of Solferino. P. 129-131.
5. Кармалюк С., Ореховський В. Історія Товариства Червоного Хреста України Книга I. Діяльність організацій Товариства Червоного Хреста в Україні до 1921 р.: кол. монографія. Чернівці : Технодрук, 2023. 252 с.
6. Durand, André. History of the International Committee of the Red Cross. Vol. 1: From Sarajevo to Hiroshima. Henry Dunant Institute, 1984. 675 p.

Хойда Анастасія,
здобувачка IV курсу
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету історії, права та публічного управління
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(Науковий керівник: к. і. н., доц. **І. М. Власюк**)

ВПЛИВ РЕФОРМАЦІЇ НА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ У XVI СТ.: ОГЛЯД ІСТОРІОГРАФІЇ ПРОБЛЕМИ

Реформація XVI ст. стала одним із найважливіших поворотних моментів в історії Європи, що докорінно змінив не лише релігійний ландшафт, але й суспільно-політичні структури європейських держав. Розкол католицької церкви, поширення протестантизму та зростання ролі національних церков спричинили трансформацію влади, правових систем і суспільних відносин. Дослідження впливу Реформації на політичні та соціальні процеси в європейських країнах XVI ст. залишається актуальною темою, що охоплює різні підходи й інтерпретації цього складного явища.

Метою дослідження є аналіз сучасної вітчизняної історіографії дослідження Реформації та її впливу на суспільно-політичні процеси в європейських країнах у зазначений період.

Реформація була складним історичним явищем, що не можна пояснити лише крізь призму релігійних ідей, як зазначають окремі дослідники. Внутрішня доктринальна нестабільність католицизму на початку XVI ст. сама по собі не робила розкол неминучим. Лише взаємодія релігійних, соціальних і політичних чинників – зростання націоналізму, посилення політичної влади міських громад і князів, а також піднесення теологічної свідомості мирян – перетворила Реформацію з інтелектуального руху на масштабний політичний переворот. Саме ця багатофакторність стала визначальною для її історичної специфіки [1, с. 230-231]. Таким чином, соціально-політичний фактор був нерозривним елементом європейської Реформації та є предметом як детального, так і дотичного аналізу не лише іноземних, а й вітчизняних науковців.

Серед сучасних вітчизняних науковців варто відмітити праці історика Володимира Дятлова, основним предметом вивчення якого була Реформація у Німеччині та її соціальний вплив на населення міст [2; 3]. Так, у своїй монографії «В ім'я Бога і загального добра. Нижчі верстви населення німецького міста і Реформація» науковець аналізує соціальне становища нижчих верств населення німецьких міст у період другої половини XV – першої половини XVI ст., а також їхню роль в суспільно-політичних процесах того часу. Особлива увага приділяється проблемі масової бідності, трансформації церковної благодійності та формуванню нової системи соціальної допомоги. Автор також досліджує вплив ідей соціальної справедливості та «загальної користі» на розвиток суспільства, а також активну участь міських низів у Реформації та Селянській війні 1517-1525 рр. Це дослідження допомагає зрозуміти еволюцію їхньої свідомості та зміну соціальної поведінки в контексті глибоких суспільних перетворень, які пов'язані з поступом Реформації німецькими землями [2].

Також вивченням Реформації на німецьких землях, зокрема на території Саксонії, займався історик Сергій Каріков [4; 5; 6]. Так, у своїй статті «Конфесійна боротьба у Німеччині у 1546-1555 рр.: політичний аспект» науковець зазначає, що результатом тривалого політичного та релігійного протистояння в Німеччині став Аугсбурзький релігійний мир 1555 р. Внаслідок подій 1520-1550-х рр. рицарство і селянство втратили політичний вплив, тоді як бюргерство та духовенство змушені були підкоритися могутнішим силам. У 1540-х рр. боротьба між імператорською владою та територіальними князями загострилася, проте жодна сторона не здобула вирішальної перемоги. Аугсбурзький мир закріпив релігійний поділ і політичну роздробленість, надавши князям право визначати релігію своїх земель. Це посилювало їхню владу та особливий статус Священної Римської імперії як федерації володінь, але не усунуло глибокі суперечності між католиками й протестантами [5, с. 91].

Реформаційні процеси у Франції та їхній вплив на соціально-політичне життя країни були предметом дослідження Людмили Нестеренко [7; 8; 9]. У своїх статтях дослідниця зазначає, що розвиток Реформації у Франції був зумовлений як внутрішніми соціальними процесами, так і загальноєвропейськими впливами, відображаючи зростаючу політичну кризу в країні, що у майбутньому призвело до постійних громадянських конфліктів. Особливу увагу авторка приділяє складним суспільно-політичним процесам у Франції в середині XVI ст., які стали переломними в історії країни. Л.Нестеренко наголошує на взаємозв'язку між завершенням Італійських війн, фінансовою кризою монархії, зростанням податкового тиску та поширенням протестантизму, особливо кальвінізму. Розглядається також роль гугенотів, еволюція їхніх релігійних та політичних позицій, а також початок їхньої опозиції королівській владі. Загалом, на думку науковиці, цей період став відправною точкою для релігійних війн у Франції, що визначили її подальший політичний розвиток [8].

Реформація XVI ст. мала глибокий вплив на суспільно-політичні процеси в європейських країнах, змінюючи не лише релігійний ландшафт, а й державні інституції. Дослідження вітчизняних та зарубіжних істориків підтверджують, що цей процес не можна пояснити лише релігійними факторами – він був тісно пов'язаний із соціальними, економічними та політичними змінами. Реформація стала каталізатором масштабних політичних трансформацій, сприяючи формуванню нових моделей державного управління та суспільних відносин у Європі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Мак-Грат А. Інтелектуальні витoki європейської Реформації. Серія «Ідеї та Історії». Київ: Ніка-Центр, 2007. 346 с.
2. Дятлов В. „В ім'я Бога і загального добра”. Нижчі верстви населення німецького міста і Реформація. Чернігів: Сіверянська думка, 1997. 351 с.
3. Дятлов В. Реформи і Реформація в Німеччині (XV – XVI століття). Чернігів: Чернігівський нац. пед. ун-т імені Т. Г. Шевченка, 2010. 308 с.
4. Каріков С. Конфесійна боротьба у Німеччині у 1546-1555 рр.: політичний аспект. URL: <https://periodicals.karazin.ua/drevnosti/article/view/5006/4557> (дата звернення: 11.03.2025).
5. Каріков С. Наглядові заходи в організації Євангелічної Церкви в німецьких землях у другій половині XVI ст. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка*. 2009. Вип. 73. Серія: історичні науки. № 6. С. 42-47.
6. Каріков С. А. Лютеранська конфесіоналізація в Саксонії в 1525-1580 рр.: монографія. Харків: НУЦЗУ; ФОП Панов А.М., 2018. 256 с.
7. Нестеренко Л. Французька реформація першої половини XVI століття (зовнішньополітичний аспект). *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2000. Вип. 4. С. 275-277.

8. Нестеренко Л. Між миром та війною: зміст та напрямки соціального конфлікту у Франції 1559-1562 років.

URL:

https://old.istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=/page/issues/18/18/nesterenko.pdf

(дата звернення: 9.03.2025).

9. Нестеренко Л. Реформація у Франції: протистояння і конфлікти крізь призму віри. *Європейська Реформація XVI ст.: історико-антропологічний вимір (до 500-ї річниці початку Реформації в Європі)»: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 8 лютого 2017 р.)*. Запоріжжя: АА ТанDEM, 2017. С. 44-56. URL: http://web.znu.edu.ua/history-society//publ/maket-reformatsiya-_Last_.pdf (дата звернення: 10.03.2025).

Поліщук Юлія

здобувачка III курсу

першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

факультету історії, права та публічного управління

Житомирського державного університету імені Івана Франка

(Науковий керівник: к. і. н., доц. **І. М. Власюк**)

ДОБА ПРОСВІТНИЦТВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Епоха Просвітництва традиційно охоплює період другої половини XVII – XVIII ст. та характеризується активним розвитком духовних та економічних сфер діяльності. Також особливістю доби є поширення та визнання важливості знань та освіченості, в результаті чого Просвітництво почали називати «добою розуму»; а також розгортання та поширення просвітницьких ідей щодо проголошення рівності прав усіх громадян та їх юридичного затвердження.

Метою дослідження є огляд сучасної української історіографії доби Просвітництва.

В. Зарва у своїй статті «Просвітництво: тлумачення, витоки, сутність» зокрема виділяє, що Просвітництво традиційно прийнято вважати прогресивним ідейно-естетичним і філософським рухом суспільної думки перехідної епохи від феодалізму до капіталізму. Епоха Просвітництва, на її думку, зумовила ідеологічний спосіб мислення, здійснивши грандіозну десакралізацію соціального світогляду [3, с. 48-50].

Дослідник В. Бушанський у своїй праці «Епоха Просвітництва і месіанство європейської цивілізації» зазначає, що сам термін «цивілізація» належить до просвітницького дискурсу. Він також зауважує, що цивілізація для людей просвітницької доби являла собою непохитне переконання у «прогресивності» європейського способу життя. Просвітницька Європа

усвідомила себе рушієм глобального розвитку, а тому усвідомила необхідність нести цивілізацію в усі країни світу: утверджувати рівність, свободу, братерство. Цей попервах суто інтелектуальний рух зумовив істотні перетворення спершу на Європейському континенті та в Північній Америці, а далі спричинив виникнення такого явища як імперіалізм [1, с. 71].

Значення доби Просвітництва в історії та важливість дослідження даної доби висвітлює у своїй статті У. Олійник. В епоху Просвітництва, на її погляд, відбулося юридичне обґрунтування, а також практична реалізація права на свободу думки, совісті та релігії (як природне, фундаментальне право кожної людини); заборонявся будь-який примус у питаннях релігії; висувався принцип відокремлення церкви від держави; наголошувалося на праві вибору відповідного віросповідання, дотримання та публічного сповідання його, а також право бути атеїстом [5, с. 344].

Окрім цього, доба Просвітництва стала потужним поштовхом для розвитку освіти і педагогічних ідей. А. Глушук вважає, що дослідження даного періоду є важливим для розуміння того, як суспільні перетворення впливають на систему освіти, і як ідеї Просвітництва продовжують впливати на сучасну педагогіку. Вона також відмічає, що розробка проблеми в історіографії представлена епізодично, за винятком окремих аспектів, що відображені в контексті загальних тенденцій педагогічних ідей доби Просвітництва [2, с. 8].

Дмитро Наливайко активно займався вивченням періоду Просвітництва, який безпосередньо охопив українські території. У своїй праці «Очима Заходу...» історик відзначає, що західноєвропейська україніка XVIII ст. відзначається широтою і розмаїтістю змісту, в ній представлені пам'ятки, що репрезентують різні ідеологічні й художні течії, іншими словами, вона не зводиться до пам'яток просвітницької історіографії; у той час з'являються й твори з іншим, непросвітницьким підходом до української ідеології. Однак домінуюча роль Просвітництва в західноєвропейській україніці XVIII ст. не підлягає сумніву, і це дає достатні підстави для того, щоб даний етап її розвитку назвати українікою доби Просвітництва. Наливайко також відзначає, що бурхлива історія України XVI – XVII ст. привернула до себе увагу С. Пуфендорфа, «батька німецького Просвітництва». У широко відомий свого часу «Вступ до європейської історії» Пуфендорф включив ряд подій і процесів з історії України [4].

Отже, сучасні українські дослідники продовжують вивчати різні аспекти, що відображають головні ідеї Просвітництва. Головний акцент досліджень стосується реалізації права на свободу думки, совісті та релігії людини; цивілізаційної місії цієї доби.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бушанський В. Епоха Просвітництва і Месіанства європейської цивілізації. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2016. Вип. 3-4. С. 66-76.

2. Глушук А. А. Шкільництво та педагогічна думка в Європі доби Просвітництва (XVII – XVIII ст.). URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua> (дата звернення: 20.02.2025)
3. Зарва В. Просвітництво: тлумачення, витoki, сутність. *Слово і Час*. №4. 2009. С. 43-52.
4. Наливайко Д. Очима Заходу: Рецепція України в Західній Європі XI – XVIII ст. Київ: «Основи», 1998. 578 с.
5. Олійник У. М. Утвердження права на свободу думки, совісті та релігії в філософії права епохи Просвітництва. *Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління і права. Хмельницький*. 2017. №63. С. 36-346.

Тимошук Віталій,
здобувач III курсу
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету історії, права та публічного управління
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(Науковий керівник: к. і. н., доц. **І. М. Власюк**)

ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ В США (1861-1865 РР.) У НОВІТНІХ УКРАЇНСЬКИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Громадянська війна в США 1861–1865 років є однією з найважливіших подій світової історії, що мала глибокий вплив не лише на розвиток Сполучених Штатів, а й на глобальні політичні та соціальні процеси. Дослідження цієї війни охоплює широкий спектр питань, включаючи причини конфлікту, його перебіг, наслідки та вплив на різні суспільства. Сучасні українські історики також активно звертаються до цієї теми, аналізуючи її крізь призму світової історії, воєнної науки та соціально-економічних змін. Їхні праці зосереджуються не лише на загальному розгляді подій війни, а й на ролі українських переселенців у США, впливі американського досвіду на суспільно-політичний розвиток України та порівняльному аналізі громадянських конфліктів.

Метою дослідження є аналіз сучасної української історіографії проблематики Громадянської війни в США 1861-1865 рр.

У сучасній українській історичній науці тематика Громадянської війни в США (1861-1865) стала предметом ряду наукових досліджень, вивчення її важливих політичних та соціальних аспектів.

У статті О.Г. Козинець, О.В. Пономаренко «Вплив громадянської війни 1861–1864 рр. на розвиток законодавства США» розглядаються ключові законодавчі акти цього періоду, такі як Гомстед-акт 1862 року, який передбачав передачу націоналізованих земель Північного Заходу у власність фермерів, що остаточно вирішило аграрне питання в країні. Після завершення війни було прийнято низку поправок до Конституції США, які закріпили зміни в правовій системі. 13-а поправка 1865 року скасувала

рабство на всій території США, 14-а 1866 року надала громадянські права чорношкірому населенню, а 15-а 1870 року заборонила обмеження виборчих прав на основі раси, кольору шкіри або попереднього рабського стану. Таким чином, Громадянська війна стала каталізатором для значних демократичних перетворень у США, які сприяли швидкому розвитку капіталізму та зміцненню федеративної держави [3, с. 52].

Б. Ростіанов вивчав специфіку державного будівництва в США у названий період. Автор виділяє таку важливу рису суспільно-політичного життя як посилення президентської влади в країні. Важливими наслідками війни він вважає збереження національної та територіальної єдності держави, а також модернізацію військової техніки [6, с. 50, 56].

Більш вузьку тематику має дослідження К. Паппа, у якому аналізується маловивчений аспект американської історії – партизанська війна, яка супроводжувала основні бойові дії між Союзом та Конфедерацією. Автор зазначає, що партизанські дії під час Громадянської війни в США довгий час залишалися недооціненими, і лише останнім часом американські історики почали усвідомлювати їхній значний вплив на перебіг війни та життя суспільства того часу. Папп підкреслює, що у відповідь на вторгнення федеральних військ на територію Півдня спалахнула кривава партизанська війна, яка характеризувалася засідками, раптовими рейдами та нетрадиційними методами ведення бойових дій. Ця війна перетворилася на жорсткий хаос, який мало хто міг контролювати. Автор також аналізує різні типи партизанських формувань, їхню організацію, тактику та вплив на загальний хід війни. Він зазначає, що партизанські дії мали значний вплив на результат війни та життя суспільства військового часу [5, с. 130].

Українські історики О. Ю. Жиряков та К. О. Жиряков проаналізували погляди американських істориків на Громадянську війну в США 1861-1865 рр. У статті розглядаються дві основні історіографічні школи: фундаменталісти та ревізіоністи. Фундаменталісти, спираючись на роботи таких дослідників, як В. Е. Б. Дюбуа, розглядають рабство як головну причину війни та підкреслюють благородну мету звільнення рабів. Вони вважають Громадянську війну не лише економічним конфліктом, але й боротьбою за свободу та рівність. Ревізіоністи, з іншого боку, акцентують увагу на економічних та політичних факторах, які призвели до конфлікту. Вони ставлять під сумнів традиційні інтерпретації та намагаються переосмислити причини та наслідки війни, враховуючи ширший контекст [2, с. 387-388].

Н. Ніколаєва досліджувала важливу тему ролі жіноцтва у соціально-економічному житті США в період Громадянської війни. Авторка, зокрема, відмічає зростання рівноправності американських жінок з чоловіками; підвищення їх ролі та суспільного статусу; фемінізацію ряду професій в умовах війни [4, с. 37].

У статті Н. Висоцької «Стратегії (ре)конструювання національної історії в сучасній літературі США (романи про Громадянську війну 1861-1865 рр.)» досліджується, як американські письменники кінця XX – початку XXI ст. переосмислюють події Громадянської війни, використовуючи різні літературні стратегії для реконструкції національної історії [1, с. 24].

Отже, сучасна українська історіографія проблеми історії Громадянської війни в США 1861-1865 рр. представлена рядом новітніх досліджень, у яких відображено правові, соціальні та військові аспекти цього періоду; актуальним є інтерес до американської історіографії проблеми, участі американських жінок у житті країни в роки війни.

Список використаних джерел та літератури:

1. Висоцька Н. Стратегії (ре)конструювання національної історії в сучасній літературі США (романи про Громадянську війну 1861-1865 рр.). *Слово і Час*. 2009. № 2. С. 14-24.
2. Жиряков О. Ю., Жиряков К. О. Американська історіографія громадянської війни. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя: Просвіта, 2005. Вип. XIX. С. 381-388.
3. Козинець О. Г., Пономаренко О. В. Вплив громадянської війни 1861–1864 рр. на розвиток законодавства США. *Науковий вісник Чернігівського державного інституту права, соціальних технологій та праці*. Чернігів: ЧДІПСТП, 2016. Вип. 2 (10). С. 45-52.
4. Ніколаєва Н. Жіноцтво в соціально-економічному житті США в період громадянської війни 1861-1865 років. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2009. Вип. 98. С. 32-37.
5. Папп К. С. Типологія-характеристика партизанських формувань під час Громадянської війни в США 1861–1865 рр. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2019. Вип. 2 (41). С. 123-130.
6. Ростіанов Б. Специфіка державного будівництва в США в період громадянської війни (1861-1865 рр.). *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2015. Вип. 17. С. 41-63.

Паращук Олег

здобувач 1 курсу другого (магістерського)
рівня вищої освіти факультету історії і міжнародних відносин
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
(науковий керівник: к.і.н., проф. **Ю. А. Зінько**)

ПОЛЬСЬКО–УКРАЇНСЬКІ ВІДНОСИНИ 1917 – 1921 РР. В ПОЛЬСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Початок ХХ століття був насичений важливими подіями в історії польського та українського народів, а період 1917-1921 рр. став часом гострої боротьби за відродження української та польської державності. Цьому історичному періоду присвячено ряд ґрунтовних досліджень сучасних польських істориків, у яких репрезентовано «польський погляд» на польсько–українські взаємини.

Метою статті є дослідження сучасної польської історіографії про події 1917–1921 рр., висвітлення польськими істориками польсько-української війни, а також з'ясування ролі Петлюри й Пілсудського у налагодженні польсько-українських відносин.

У польській історіографії питання польсько-українських відносин вивчено досить ґрунтовно. Перші дослідження про польсько-українські відносини були підготовлені ще в Другій Речі Посполитій, авторами яких були Адам Прухнік, Юзеф Сопотницький та Вітольд Гуперт. У їх працях переважно висвітлювався хід подій у період польсько-української війни. У другій половині ХХ ст., з утвердженням комуністичної влади в післявоєнній Польщі, польські дослідження на цю тему призупинились [4, с. 211]. Тематика, яка була пов'язана з національно-визвольними змаганнями, відійшла на другий план, а то й заборонялась. Ситуація змінилась після подій 1989 р. з переходом Польщі від соціалізму до демократії. Питання польсько-українських відносин знову стало у центрі уваги польських істориків [4, с. 211].

У працях польських істориків період першої чверті ХХ ст. характеризується поступовим наростанням конфлікту між польськими та українськими політичними колами. Так, дослідник Рубача Я. наполягає, що однією з ключових причин польсько-українських протиріч був Брестський мирний договір, за яким УНР отримувала під контроль землі Холмщини, Підляшшя, що на той період контролювались польською автономією [7, с. 172].

Таку ж позицію і займав історик Вижелський припускаючи, що Німеччина та Австро-Угорщина намагалися придушити польський рух за незалежність, і одним з цих кроків стала передача Україні Холмщини та Підляшшя, які на думку автора, є землями, що історично та етнографічно належали Польщі [9, 144]. Хоч, наприклад, переписи населення губерній Російської імперії доводили інакше, але факт залишався фактом: такий крок справив негативне вплив на польські політичні кола. Автор також говорить про план перетворення Східної Галичини в окремий коронний край, що також загострювало відносини з Україною [9, с. 144].

Після поразки держав Четверного союзу розпочались дезінтеграційні процеси в Австро-Угорщині, що торкнулось і Галичини. За планами польських політичних діячів Галичина мала стати частиною майбутньої Польської держави. Але населення Східної Галичини, яке переважно було українським, не сприйняло такі ідеї. У Львові почали створювати українські владні інститути, що загострювало протистояння. Так, Рубача Я. початок війни в Галичині пов'язує з непоступливістю австрійців у питанні надання автономії українцям [7, с. 173-174]. Дослідник зазначає, що наприкінці 1918 р. погіршення геополітичного становища Польщі спонукало голову держави Ю. Пілсудського розглянути можливість пошуку шляхів порозуміння з українською стороною [7, с. 175].

На думку Вижелського Л., хоча Ю. Пілсудський доволі скептично був налаштований щодо України, все ж після розгортання польсько–радянської війни й ослаблення УНР, союз Пілсудський – Петлюра виглядав все більш реалістичним [9, с. 144 – 145.]. Дослідниця Рудніцька М. зазначає, що Україна відігравала ключову роль у планах Ю. Пілсудського, який бачив у ній найкращий бар'єр, що відокремлював Польщу від Росії, ключовий елемент майбутньої федерації держав на чолі з Польщею [6, с. 34].

Підписання Варшавського договору між УНР і Польщею характеризується польськими істориками, на відміну від українських, більше як політична угода ніж союз. Дехто з авторів вважає, що Варшавський договір слід трактувати визначним етапом у польських планах створення федерації держав. Однак ця угода була сприйнята досить критично й великої підтримки не отримала ні в Польщі, ні в Україні, що не дозволило розвинути подальший успіх спільних військових дій Польщі та УНР [9, с.153]. Дослідник Клок К. вважає, що Польща не могла далі воювати й це спонукало її відмовитись від допомоги УНР та підписати мир [2, с. 127]. На думку Рудніцької М., підписання спочатку перемир'я не означало повної відмови глави держави від планів допомоги Петлюрі. Ю. Пілсудський до підписання Ризького договору вітав представників УНР та цікавився підготовкою повстання, незважаючи на протести росіян [6, с. 39]. Авторка вважає, що польсько-український союз 1920 р. не досяг наміченої мети, але дозволив армії УНР продовжити боротьбу за незалежність і після її поразки дав можливість солдатам Директорії знайти прихисток у Польщі [6, с. 39].

Отже, досліджуючи польсько-українські відносини у першій чверті ХХ ст. польські дослідники роблять акцент саме на тому, що зміна польської риторики по відношенню до України була викликана погіршенням зовнішньополітичних обставин, що спровокувало певну поступливість з польської сторони. На їх думку, такий союз мав радше тактичну вигоду, а ніж стратегічний союз. Кожна зі сторін намагалась використати його на власну користь. Однак, вважають польські історики, Польща змогла отримати більший зиск від цієї угоди, адже Україна перебувала у значно складніших історичних обставинах.

Список використаних джерел та літератури

1. Goclon J. Polsko-radziecki traktat pokojowy zawarty w Rydze w 1921 r.: (aspekty polityczno-narodowościowe). *Przegląd Nauk Historycznych*. R. 8, nr 1 (2009), С. 105 - 128.
2. Kloc K. Few Notes on Józef Piłsudski and the Treaty of Riga. *Trimarium. The History and Literature of Central and Eastern European Countries*, 1(5), С. 157 – 185.
3. Korzeniowski, M. Wokół układu Piłsudski-Petlura. Porozumienie w świetle publikacji wybranych tytułów polskiej prasy codziennej. *Przegląd Wschodnioeuropejski*, 2023, 14(2), С. 55 – 72.

4. Kozubel B. Przegląd ukraińskiej historiografii dotyczącej obrony Lwowa i wojny polsko-ukraińskiej w latach 1918–1919. Pamięć i Sprawiedliwość. Instytut Pamięci Narodowej, Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. 2018. 31. C. 211 – 223.
5. Pudłocki T. Nationalism, violence, and education: secondary schools in Polish-Ukrainian borderland between 1918 and 1919. Historyka Studia Metodologiczne. Polska Akademia Nauk. 2022. 52. C. 123 – 144.
6. Rudnicka M. Polish-Ukrainian relations in 1918-1930. Prosopon. Europejskie Studia Społeczno-Humanistyczne. 1 (18). 2017. C. 33 – 44.
7. Rubacha J. Konflikt polsko-ukraiński o Galicję Wschodnią w latach 1918 – 1919. Przegląd Wschodnioeuropejski III, 2012. C. 171 – 192.
8. Wolos M. A New Order in Central and Eastern Europe: Polish-Soviet Negotiations and the Peace of Riga (1920 –1921). Zapiski Historyczne t. 86, 2021, z. 2, C. 97 –124.
9. Wyszczelski L. Plany współdziałania politycznego i militarnego Polski i Ukraińskiej Republiki Ludowej 1919–1921. Pomędzy. Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe. 2022. 4 (1). C. 143 – 156.

Артем Башинський,
здобувач III курсу першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету історії, права та публічного управління
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(Науковий керівник: ст. викладач *М. В. Хададова*)

РЕЛІГІЙНИЙ ЧИННИК В ЕТНІЧНИХ ЧИСТКАХ В БОСНІІ ТА ГЕРЦОГОВИНІ В 1992-1995 РР.: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Однією з важливих подій європейської історії на межі тисячоліть став розпад Югославії. Упродовж 1991 – 2008 рр. вона розпадалася на окремі держави. На відміну від схожих процесів на теренах колишньої СРСР, на Балканах процес розпаду супроводжувався війнами, воєнними злочинами та геноцидом. Це явище знайшло своє відображення в історичних дослідженнях. Зокрема певна кількість наукових праць присвячена етнічним чисткам в Боснії та Герцоговині. Дослідники концентрують свою увагу на причинах і передумовах цих подій.

Зокрема дослідник І. Власюк вбачає причини етнічних чисток в ворожому ставленні боснійців-мусульман до християн сербів і хорватів, які складають етнічні меншості в Боснії та Герцоговині. Ця ворожість має глибоке історичне коріння, тому протягом історії періодично виростала в військові сутички [1, с. 451-453].

Чіткішу проблематику взаємодій національностей в межах колишньої Югославії описала у своїх працях К. Шимкевич. Авторка звертає увагу на публічні бажання першого президента Боснії та Герцеговини Алія Ізетбеговича зробити бошняків-мусульман титульною нацією, з чим були не згодні представники інших місцевих етносів. Також К.Шимкевич наголошує на двосторонності релігійної нетерпимості, як з боку мусульман, так і з боку християн [2].

На проблему міжнаціональності та міжконфесійності Боснії та Герцеговини звертає увагу історик Р. Дикань. У своїй роботі він описує етнічний склад Боснії та Герцеговини. Звертаючись до статистики, він прослідкував факт відсутності «головної» нації країни, а тому це, на його думку, є ще одна передумова конфлікту. Вчений написав про невідворотній процес прояву сутичок на релігійному підґрунті [3, с. 111-112].

В. Руда у статті пише про спроби запобігти конфліктам зі сторони зовнішніх політичних сил, а саме західних держав. У праці обговорюються плани державного устрою Боснії та Герцеговини та проблема реалізації цього, а саме небажанню політичної верхівки новоутвореної країни вдаватися до компромісних рішень на основі загального принципу прав людини. Сенс дослідження є в показі подальшого розгалуження суспільства на конфесійному рівні, а отже до взаємної ненависті[4, с.99-100].

Дослідниця історії Балкан А.Шилова у своїх працях стверджує, що незважаючи на відносний спокій сьогодні, існує реальна можливість нових спалахів насилля в регіоні через релігійні та етнічні розбіжності серед громадян Боснії та Герцеговини. На її думку цими подіями можуть скористатися зовнішні політичні гравці. Історикиня хоче звернути увагу на незакінченість конфлікту і можливість його розпалення в найближчій перспективі [5, с.50-53].

У висновку зазначимо, що більшість істориків, які вивчали події пов'язані з розпадом Югославії та безпосередньо ситуацію в Боснії та Герцеговині, бачать причини етнічних чисток саме в неоднорідності населення на вказаній території. Особливо важливим в цьому плані виступає релігійна неоднорідність, поділ населення на мусульман та християн. Дослідники наголошують також на тому, що релігійне протистояння, яке має багатовікову історію, може відновитися в будь який час.

Список використаних джерел та літератури:

1 Власюк. І. М. - Проблеми суспільно-політичного розвитку сучасної Боснії і Герцеговини в контексті її історичного минулого. *Science and Innovation of Modern World Proceedings of IX International Scientific and Practical Conference London, United Kingdom, 2023.* с. 451-455. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/SCIENCE-AND-INNOVATION-OF-MODERN-WORLD-18-20.05.23.pdf> (дата звернення: 30.03.2025)

2. Шимкевич К. Законсервована Боснія і Герцеговина: історія, наслідки та перспективи Дейтонської угоди (частина 1). *Militarnyi*, 2021. URL: <https://mil.in.ua/uk/articles/zakonservovana-bosniya-i-gertsegovyna-istoriya-naslidky-ta-perspektyvy-dejtonskoyi-ugody-chastyna-1/> (дата звернення: 30.03.2025)

3 Дикань Р.С. Політичний розвиток Боснії та Герцеговини у 1990 – 1992 рр. напередодні громадянської війни. *Збірник наукових матеріалів LXVII міжнародної науково-практичної інтернет – конференції «Перспективні напрями наукових досліджень»*, 2021. С. 109-115 URL: https://el-conf.com.ua/wp-content/uploads/2021/06/%D0%A0%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B5_%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82.pdf#page=109 (дата звернення: 30.03.2025)

4. Руда В. Європейський досвід урегулювання криз: на матеріалі конфлікту в Боснії і Герцеговині (1991-1995 рр.). *Схід*. 2010. № 2 (102). с. 97-102. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/22106/21-Ruda.pdf?sequence=1> (дата звернення: 30.03.2025)

5 Шилова А. Становлення та розвиток Боснії і Герцеговини як самостійної держави . *Вісник Київського національного університету ім. Т.Г.Шевченка. Історія*. 2004. №74-76. С.50-53. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/visnyk/istoriya_74-76_2004.pdf (дата звернення: 30.03.2025)

Грибчук Дмитро
здобувач вищої освіти
IV курсу факультету історії, права та публічного управління
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(науковий керівник: д.і.н., проф. **Г.М.Стародубець**)

ДЕПОРТАЦІЙНА ПОЛІТИКА СТАЛІНСЬКОГО РЕЖИМУ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Депортаційна політика сталінського режиму є однією з найтрагічніших сторінок історії ХХ століття. Примусове переселення цілих народів, соціальних груп та окремих осіб мало далекосяжні наслідки для демографічної ситуації, економіки та культурного розвитку багатьох регіонів СРСР. Вивчення історіографії цієї політики дозволяє простежити еволюцію поглядів на причини, масштаби та наслідки депортацій, а також оцінити вплив політичної кон'юнктури та доступності джерел на формування історичних наративів.

Метою даної роботи є аналіз історіографії проблеми депортаційної політики сталінського режиму.

Історіографію досліджуваної проблеми умовно можна поділити за тематичним принципом. Так, до першої категорії наукової літератури віднесемо загальні праці з історії радянського періоду, встановлення тоталітарної системи тощо. Друга група охоплює праці українських дослідників, в яких аналізуються окремі сегменти періоду сталінського режиму. Третя група – дослідження, що безпосередньо стосуються досліджуваної нами проблеми. Також ж окремо виділимо четверту історіографічну групу, що охоплює дослідження депортаційної політики сталінського режиму на західноукраїнських територіях. У даній статті маємо за мету проаналізувати перших дві виділених нами категорії.

Перша історіографічна група дослідження охоплює загальні праці, присвячені українській історії радянського періоду, формуванню та функціонуванню тоталітарної системи, а також загальним проблемам політичних репресій в Україні. До цієї групи відносяться дослідження, що аналізують соціально-політичні процеси в Україні в 1920-1950-х рр., визначаючи місце депортаційної політики в загальному контексті радянської репресивної практики.

Окремо слід виділити праці з історії України Я. Грицака та С. Плохія, зокрема через їхнє комплексне осмислення історії України в контексті більш широких процесів в Європі та світі. У праці Я. Грицака автор звертається до глобальних аспектів історії України, аналізуючи її розвиток в умовах різних етапів тоталітарного режиму. Хоча основний акцент автора не спрямований безпосередньо на депортації, однак висвітлення сталінських репресій дозволяє зрозуміти як депортації стали складовою частиною радянської політики тоталітарного контролю [6].

С. Плохій у своїй праці також аналізує історію України через призму великих історичних подій, зокрема впливу радянської та нацистської політики на її населення. Його дослідження розкриває важливі аспекти соціальних і політичних трансформацій, які мали безпосередній вплив на депортаційні акції, показуючи, як політика сталінського режиму змінювала соціальну структуру країни та впливала на етнічні та національні групи [9].

Однією з важливих праць є двотомник І. Біласа, в якому детально досліджуються механізми репресій і депортацій у період сталінського режиму. У роботах автора акцентується увага на репресивно-каральній системі, що була основою для здійснення політики масових депортацій, та на її правових і суспільно-політичних аспектах. І. Білас аналізує, як сталінський режим використовував репресії як інструмент для підтримання тоталітарної влади і як депортація стала одним із методів боротьби з внутрішніми «ворогами» системи [2; 3].

Також важливим є дослідження В. Васильєва, яке допомагає зрозуміти, як політичне керівництво радянського Союзу здійснювало контроль над переферійними регіонами, зокрема Україною. Автор показує, як центральна влада маніпулювала місцевими партійними структурами для виконання

депортаційних наказів, а також розглядає роль керівників УРСР у реалізації репресивної політики, зокрема щодо організації масових депортацій [4].

У контексті розуміння соціально-політичних процесів 1920-х рр. важливою є монографія В. Греченка та О. Ярмиша, в якій автори розглядають формування сталінського тоталітаризму в Україні, що включає репресивні акції і депортації. Це дослідження дозволяє розширити розуміння того, як тоталітарний режим використовував депортації як один із елементів політики залякування та соціального контролю [5].

Таким чином, ці роботи складають основу для вивчення загальних аспектів депортаційної політики сталінського режиму в Україні, даючи змогу зрозуміти, як репресії були інтегровані в ширшу політичну стратегію держави.

Друга група літератури стосується соціальних аспектів депортаційної політики, зокрема репресій щодо селянства. Ця група включає праці, що фокусуються на впливі сталінських репресій на соціальну структуру українського села, а також на методи боротьби з непокірними селянськими масами, зокрема через депортацію. До цієї групи можна віднести дослідження, в яких аналізуються наслідки політики колективізації та боротьби з «куркульством».

Дослідження А. Матвєєва та І. Рибаків зосереджуються на конкретних аспектах депортації селян і детально розглядають чисельність депортованих, а також географію їхнього переселення. Зокрема, у праці «Депортація розкуркулених селян другої категорії з України у 1930-1936 рр.» автори аналізують не лише кількість депортованих, а й характер їхнього поселення в спеціально відведених районах, що є важливим для розуміння географічних та соціальних наслідків цих репресій [7]. Водночас, дослідження А. Матвєєва щодо третьої хвилі розкуркулення на Поділлі та Південно-Східній Волині виявляє специфіку і територіальні відмінності в депортаціях, що дозволяє доповнити загальну картину цієї політики в Україні [8]. Також стаття В. Адамовського дає ґрунтовний аналіз депортаційної політики сталінського режиму щодо українського селянства, розглядаючи її масштаби, методи та соціальні наслідки для сільських громад [2].

Таким чином, дослідження соціальних аспектів депортаційної політики сталінського режиму дозволяють виявити не лише масштаби репресій, а й їхні серйозні наслідки для соціальної структури українського села. Розуміння цих аспектів є важливим для повнішого осмислення наслідків сталінських репресій на громадське та соціальне життя в Україні.

Список використаних джерел та література:

1. Адамовський В. Депортація українського селянства в період колективізації (кінець 20-х–перша половина 30-х років ХХ ст.). Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки. 2008. № 1. С. 159–168.

2. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні (1917–1953): суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. Київ : Либідь–Військо України, 1994. Т. 1. 432 с.
3. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні (1917–1953): суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. Київ : Либідь–Військо України, 1994. Т. 2. 686 с.
4. Васильєв В. Політичне керівництво УРСР і СРСР: динаміка відносин центр-субцентр влади (1917–1938). Київ : Ін-т історії України, 2014. 376 с.
5. Греченко В., Ярмиш О. Україна у добу «раннього» тоталітаризму (20-ті роки ХХ ст.): монографія. Харків : Вид-во НУВС, 2001. 276 с.
6. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ : Портал, 2024. 416 с.
7. Матвеев А., Рибак І. Депортація розкуркулених селян другої категорії з України у 1930- 1936 рр.: чисельність, характер, географія поселення. Гуманітарний журнал. Питання історії та історіографії. 2013. № 4. С. 57–65.
8. Матвеев А. Третя хвиля розкуркулення на Поділлі та Південно-Східній Волині (осінь 1933–1934 рр.). Гуржіївські історичні читання. 2011. № 4. С. 252–253.
9. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків : КСД, 2016. 496 с.

Назарчук Дмитро,
здобувач ІV курсу
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету історії, права та публічного управління
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(Науковий керівник: к. і. н., доц. **І. М. Власюк**)

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА В СРСР У РОКИ «ПЕРЕБУДОВИ» (1985-1991 РР.): ОГЛЯД СУЧАСНОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ ПРОБЛЕМИ

На сучасному етапі відбувається переосмислення проблеми національно-державних відносин в СРСР. Зокрема, важливим є вивчення становища національних меншин у контексті демократизації суспільства в період горбачовської «перебудови», що у свою чергу прискорило процес розпаду цієї країни.

Метою дослідження є аналіз сучасних наукових праць, присвячених проблемі національної політики в СРСР у роки «перебудови» (1985-1991 рр.).

Сучасний науковий дискурс, присвячений проблемі розвитку національних меншин у політичному процесі періоду перебудови, висуває на

перший план низку важливих питань, серед яких необхідно виділити аналіз змін у національній політиці, міжетнічні конфлікти, розвиток і характер національних рухів.

Закінчення періоду «стабільності» національних відносин в СРСР та початок серйозних змін на рівні держави вплинули на суспільно-політичну ситуацію, сприяли появі нових ідей та лідерів.

Західні дослідники, зокрема, вважають радянську державну політику одним із головних чинників розпаду держави. Вони часто розглядають гласність як фактор, що сприяв активізації етнічних рухів і проклав шлях до дебатів про незалежність республік. Зокрема, Арчі Браун зазначає, що етнічні конфлікти та прагнення до незалежності в радянських республіках були наслідком кризи радянської моделі багатонаціональної держави. У своїй праці «Фактор Горбачова» він підкреслює важливість етнічного чинника, ролі демократизації, характеру Горбачова та ролі громадських організацій і рухів, що виникли в різних радянських республіках [3, р. 155-211].

В. Зубок пропонує суттєве переосмислення останніх років існування СРСР, спростовуючи думку про те, що розпад радянського ладу був неминучим. Натомість він показує, як хибні реформи Горбачова, спрямовані на модернізацію та демократизацію країни, позбавили уряд ресурсів і посилили сепаратизм. Звернено увагу на російський демократичний популізм, балтійську боротьбу за незалежність, кризу радянських фінансів та крихкість авторитарної державної влади [5].

Елен Карер д'Анкос, французька історикиня й політологиня, трактує розпад СРСР як тріумф національних ідентичностей над імперською ідеологією. Вона аналізує посилення національної свідомості у різних республіках та показує, як це спричинило крах командно-адміністративної системи. Також вона досліджувала демографічні зміни та роль ісламу в республіках Середньої Азії [4].

С. Плохій розглядає розпад СРСР з урахуванням різних точок зору. Він показує, як політика Горбачова, що мала своєю метою збереження СРСР, з несподіваною логікою пришвидшила його розпад. Історик детально аналізує події 1991 року, наприклад, серпневий путч та проголошення незалежності України [2].

Після розпаду СРСР історіографія проблеми національної політики в роки «перебудови» суттєво розширилася завдяки відкриттю архівів та появі можливостей для дослідження регіональної специфіки. Дослідники з нових незалежних держав, таких як Україна, Литва, Латвія та Грузія, звернули увагу на особливості розвитку національних рухів у своїх країнах.

Українські історики вважають роки «перебудови» важливим періодом для національного відродження України. Зокрема, А. Матієнко зазначає, що гласність і демократизація, започатковані у цей період, створили умови для розвитку національної ідентичності, критичного переосмислення історичного минулого і, зрештою, здобуття Україною незалежності. Радянська

національна політика, спочатку спрямована на збереження єдності, призвела до протилежного результату – розпаду СРСР [1, с. 473].

Отже, охарактеризовані нами наукові праці з проблеми національної політики СРСР періоду «перебудови» показують існування різних поглядів щодо її змісту та характеру. Однак, більшість переконана в тому, що національна політика у ці роки прискорила розпад комуністичного режиму, незважаючи на спроби гласності та демократизації суспільства.

Список використаних джерел та літератури:

1. Матієнко А. В. Особливості етнонаціональної політики СРСР. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 51. С. 469-476.
2. Плохій С. Остання імперія : занепад і крах Радянського Союзу / пер. з англ.: Я. Лебеденко, А. Саган. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2019. 512 с.
3. Brown A. The Gorbachev Factor. New York: Oxford University Press, 1996. 769 p.
4. Carrère d'Encausse H. The End of the Soviet Empire: The Triumph of the Nations. New York: Basic Books, 1993. 304 p.
5. Zubok V. M. Collapse: The Fall of the Soviet Union. New Haven London: Yale University Press, 2021. 535 p.

Хлапонін Дмитро,
здобувач II курсу факультету історії і
міжнародних відносин ОКР “Бакалавр”
Вінницького державного педагогічного університету
Імені Михайла Коцюбинського
(Науковий керівник: доц. **В.А. Тучинський**)

ДЖЕРЕЛА ДО ІСТОРІЇ ЧЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVIII - СЕРЕДИНИ XIX СТ.

Процес формування національної ідентичності у західних слов'ян – самобутнє явище, яке парадоксально поєднало етнічну своєрідність із загальною течією становлення європейських націй. Здавалося, тема відродження слов'янської етнічної специфіки вже достатньо і всебічно досліджена науковцями, простежені етапи, виявлені й визначені специфіка та відмінності національного становлення. Не одне покоління істориків, політологів, етнологів за останні два століття спрямували свої творчі зусилля на дослідження феномену історії національного самозбереження та відродження-пробудження західних слов'ян.

Чеське національне відродження – явище складне і займає одне з перших місць в історії слов'янських народів. З розквітом суспільно-

політичної і культурної думки країн Східної та Центрально-Східної Європи піднесення суспільно-політичних процесів у минулому стають додатковим каталізатором для дослідження процесу слов'янського відродження як вагової складової національного ренесансу. Національно-визвольна боротьба чеського народу відіграла важливу роль в історії Чехії, у її подальшому розвитку. Впродовж останніх років, у зв'язку із утворенням незалежної Чехії, зростає науковий інтерес та кількість публікацій, присвячених окремим аспектам суспільних процесів у чеських землях. Актуальною є дана стаття і тому, що етно-відроджувальні процеси другої половини XVIII - початок XIX століття проходили у чехів на широкому історичному тлі пробудження народів Європи, революційного піднесення, національного відродження і державотворення в Європі.

Період кінця XVIII – першої половини XIX ст. одержав у чеській і чехословацькій історіографії назву «Національного відродження», а представники чеської інтелігенції, що зіграли вирішальну роль у становленні національної самосвідомості й створенні національної культури, – «пробуджувачів» [1, с.33]. Найбільше послуг чеському відродженню зробив патріарх слов'янознавства абат Йосип Добровський. Ще за два роки до видання Пельцлем "Захисту чеської мови" Балбіна, чеський аристократ граф Фр. Кинський в 1773 р. у статті про виховання молодих шляхтичів ("Erinnerungen eines Bohmen uber einen wichtigen Gegensand") відкрито оголосив себе чехом, завзято доводив важливість і користь чеської мови. [4, с.48]

У 1783 р. видатний діяч, ідеолог чеського національного Відродження, Там Карел Ігнац написав чеською мовою трактат “Захист чеської мови від злісних її ганьбителів, ледачих і легковажних до її вивчення”. [6, с.96] В першій частині трактату йдеться про письменників, які мали великі заслуги у розвитку чеської мови та літератури. Це, зокрема, Ян Гус, Богуслав Гасиштейнський, Даніїл Адам і інші. Твір відрізнявся пристрасністю, силою відкриттів, орієнтацією на широкі верстви населення, що зробило його одним з найважливіших документів чеського Просвітництва.

У 1796 р. Ф. Пелцл видавав чеською мовою «Хроніку Чехії», в якій узагальнив усі свої попередні дослідження з чеської історіографії.[2, с.98]

Ще одним важливим ідеологом був Йозеф Юнгман. У журналі “Гласател чеський” в 1806 р. була опублікована його стаття “Дві бесіди про чеську мову”. Вона містила основні положення програми, у тому числі про використання національної мови в усіх галузях науки, культури і про розвиток самобутніх традицій. [6, с.97-98] Мовну приналежність автор тісно пов'язував із приналежністю соціальною.

Чеський музей в Празі, заснований на початку XIX ст., розпочав друкувати часопис, що невдовзі став трибуною для дискусій науковців. Повідомлення про заснування музею містилося у статті активного учасника просвітницького руху В.М. Крамеріуса, опублікованій у газеті “Властенецке новіни” від 25 квітня 1818 р. [6, с.98] У 1827 р. став видаватися «Журнал

Чеського музею» чеською та німецькою мовами. Перетворившись на перший періодичний орган дослідників національної історії, цей журнал сприяв підвищенню рівня їх досліджень. Невдовзі центром з видавництва наукової літератури стала просвітницька організація «Матица чеська» [3, с.135] З цієї нагоди була написана, відомим громадським діячем та істориком Ф.Палацьким, Відозва з нагоди заснування «Матиці чеської» (1831). [6, с.100] За задумом Палацького основна увага мала приділятися історії, географії, етнографії чехів та інших слов'янських народів. Також вказувалося, що за допомогою фінансових внесків і пожертвувань будуть видаватися гарні книги. Естетико-філософські праці Франтишека Палацького («Оглядова історія естетики», 1823 р., «Наука про прекрасне», 1827 р.) були першими філософськими роботами епохи національного Відродження, опубліковані чеською мовою.[3, с.256] Опублікував величезну кількість джерел по історії, літературі й мистецтву середньовічної Чехії, у тому числі чеського літопису. Вчений поклав початок (40-і рр.) багатотомним виданням джерел «Archiv cesky» і «Fontes rerum Bohemicarum».[5, с.208]

При Чеському музеї було створено Археологічне товариство, яке в 50-ті роки XIX ст. почало випускати спеціальний журнал «Археологічні пам'ятки ». Фундація історичної науки на чеських землях співпала із періодом просвітництва.[4, с.157] Внесок чеської буржуазії в розвиток освіти та культури в XVIII - XIX ст. розглядається в публікаціях в періодичних виданнях, зокрема, у «Збірнику до історії XIX та XX століть» [1,с.235]

Також варто згадати про Пельцеля Франтишека Мартіна - представника чеського національного Відродження, одного з «пробуджувачів», історика, лінгвіста. Основні історичні праці Пельцеля присвячені правлінню Карла IV і Вацлава IV. В «Новій чеській хроніці» (т. 1-3, 1791-1796 рр.), написаній чеською мовою, він дав перше систематичне викладення чеської національної історії з найдавніших часів до 1378 р. Разом з Й. Добровським здійснив видання збірника документів по історії Чехії - «Скрипторес рерум богемикарум» (1783 -1784 рр.). Пельцель боровся проти фальсифікації чеської історії. Виступав на захист чеської мови. [1, с.168]

З приводу заснування нового товариства ліберально-національної спрямованості «Міщанська бесіда», відомий письменник, публіцист, критик К. Гавлічек-Боровський опублікував у «Празькій газеті» «Завдання і місія «Міщанської бесіди»».[6, с.102] Він вказував на те, що при правильній організації «Міщанська бесіда» може стати вогнищем освіти в галузі промисловості, економіки, естетики і науки. Основною вимогою було те, що усі члени Бесіди мають належати до міщанського стану.[6, с.103]

В іншій своїй, не менш важливій, праці К. Гавлічек -Боровський «Слов'янин і чех» (1846), виклав завдання чеського національного руху, переглядалася існуюча концепція «слов'янської спільності» та спростовувалася теорія «єдиного слов'янського народу». [6, с.104] Автор обґрунтував позицію про те, що чехи є самостійним та самовизначеним народом. Він окреслив головні принципи чеської політичної програми

австрославізму. «Чехослов'яни», на його думку, утворюють єдиний народ з чехів, мораван, сілезців і словаків. Метою визвольної боротьби повинно стати об'єднання «чехослов'янського народу» та перебудова Австрії у федерацію з 8-ми «національно-історичних» земель. Серед них були землі німецько-австрійські (з німецькими частинами Чехії, Моравії та Сілезії), а також землі чеські (чеські частини Чехії, Моравії та Сілезії) і Словаччина. Австрославізм передбачав, що слов'яни, які кількісно переважали в Габсбургській імперії, за умов її демократизації здобули б у ній політичний вплив. К. Гавлічку-Боровському належить особливо почесне місце в історії українсько-чеських взаємин. У згадуваній статті «Слов'янин і чех» він проголосив: «Малоросія-Україна є основне прокляття, яке самі над собою проголосили поляки і росіяни». «...Над Польщею і Росією мститься пригнічена свобода України». Уся стаття перейнята симпатією до українського народу і його волелюбних прагнень. Вчений вважав, що українська мова відрізняється від російської так само як чеська мова від польської. [7, с.104]

У Празі вже на початку березня 1848 року стали поширюватися листівки революційно-патріотичного змісту. Важливим джерелом в цьому контексті варто вважати «Листівку празьких патріотів» (1848). [6, с.106] В цій листівці містився заклик до боротьби за облаштування нового політичного порядку в Чехії.

Значення діяльності чеських національних лідерів важко переоцінити. Перш за все, це етнозберігаюча мета їх копіткої роботи. Завдячуючи діяльності Я.Коллара, Ф. Галацького, П. Шафарика, Й. Юнгмана, Ф. Пельця та багатьох інших «пробуджувачів» була сформована уява про самоцінність чеської культури та її значимість для світової культурної скарбниці. Згадані в статті джерела мають велике значення для вивчення чеського національного відродження. Завдяки їх діяльності зростала чеська національна свідомість, що яскраво проявилось у революції 1848 – 1849 рр. Процес формування модерної чеської нації набрав незворотного характеру. Таким чином, чеське відродження – визначний етап чеської національної історії, під час якого культурні і політичні діячі спробували окреслити права чеської нації, вимагали надання рівних прав її культурі в межах австрійської монархії.

Список використаних джерел та літератури:

1. Францев В. Очерки по истории чешского возрождения. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.knigafund.ru/books/10349/read>
2. Рябоконь Д. Національне відродження, як процес перетворення чеського етносу в націю. Київ: Наука. Освіта. Молодь, 2013. С.97-98
3. Історія Центрально-Східної Європи. Львів: Світ, 2001. С.642
4. 1. Історичний архів. Наукові студії. - Випуск 9. Миколаїв, 2012. С.188
5. Бевзюк, Є. Участь айстро-чеської аристократії та дворянства в організації та становленні Чеської матиці. Наукові записки. Серія "Історичні науки". 2013. С. 207-213.

6. Хрестоматія з історії західних і південних слов'ян (Нова доба). Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. За ред. Ярового В.І. Київ. 2016. С.348

7.Зінько Ю., Калитко С., Кравчук О., Поп І. Нариси історії Чехії. Видавництво «Нілан-ЛТД» Вінниця – 2017. С.466

Неприцький Олександр,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри всесвітньої історії і міжнародних відносин
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ЕВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ШЛЯХУ УКРАЇНИ В ПОЛЬСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ДЖЕРЕЛАХ

Періодизація євроінтеграційного шляху України є предметом досліджень як польських, так і українських науковців. Порівняння їхніх підходів дозволяє виявити спільні риси та відмінності в оцінці ключових етапів цього процесу.

Історія європейської інтеграції України відображена в багатьох наукових працях з галузі історії, міжнародних відносин, політології, економіки, права. Варто згадати праці таких українських та польських вчених: М. Юрчак [1], В. Шульги [2], А. Степень-Кучинської та М. Словіковського [5], С. Сидун [6], А. Даценко та К. Зуби [4].

Мета статті полягає у порівнянні підходів до визначення періодизації відносин Україна-ЄС у польських та українських наукових джерелах.

Серед польських досліджень можна виділити кілька методологічних підходів до періодизації відносин Україна-ЄС. Політичний підхід – фокусування на президентських каденціях, що визначають курс зовнішньої політики України. О. Даценко і К. Зуби вказують, що це найочевидніший спосіб визначати етапи відносин через терміни правління президентів України [4, с.13]. Інституційний підхід – виділення етапів через ключові угоди та офіційні документи, прийняті між Україною та ЄС. Наприклад, угода про партнерство, Східне партнерство, Угода про асоціацію [3, с.14]. Критично-аналітичний підхід – оцінка ставлення ЄС до України через «ентузіазм» та «розчарування», як подає Світлана Сидун [6, с.202]. Геополітичний підхід – періодизація на основі змін у міжнародній політиці та безпекових загрозах, що мали вплив на відносини України з ЄС (Євромайдан, російсько-українська війна, надання статусу кандидата на вступ до ЄС) [7].

Узагальненим (і усередненим) варіантом за польськими джерелами може бути така періодизація:

1. 1991–1994 роки: Початок незалежності України та встановлення дипломатичних відносин з ЄС.
2. 1994–2004 роки: Підписання Угоди про партнерство та співробітництво (УПС) у 1994 році та її набуття чинності у 1998 році.
3. 2004–2014 роки: Помаранчева революція, започаткування переговорів про Угоду про асоціацію та впровадження Плану дій Україна-ЄС.
4. 2014-2022 роки: Революція Гідності, підписання та ратифікація Угоди про асоціацію, початок дії поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі.
5. З 2022 року: Повномасштабне вторгнення російських військ, допомога Європейського Союзу Україні у боротьбі з російською агресією, переговори про набуття Україною членства в ЄС.

Українські науковці пропонують власні варіанти періодизації євроінтеграційного процесу через призму зовнішньої політики нашої держави [1,2]:

1. 1991–1997 роки: Встановлення незалежності та перші кроки до інтеграції з Європою.
2. 1998–2004 роки: Реалізація УПС, активізація політичного діалогу та економічної співпраці.
3. 2005–2009 роки: Після Помаранчевої революції – посилення євроінтеграційних прагнень, початок переговорів щодо нової посиленої угоди.
4. 2010–2013 роки: Уповільнення євроінтеграційних процесів через політичні зміни в Україні.
5. 2014-2022 роки: Підписання Угоди про асоціацію, впровадження реформ та отримання безвізового режиму з ЄС.
6. З 2022 року: Подання заявки Україною на вступ до Європейського Союзу після повномасштабного вторгнення російських військ, і початок переговорного процесу про вступ.

Таким чином, обидві періодизації мають схожі етапи, проте українські дослідники часто детальніше розглядають внутрішньополітичні фактори, що впливали на євроінтеграційний курс. Польські ж науковці більше акцентують увагу на зовнішньополітичних аспектах та реакції ЄС на події в Україні.

Список використаних джерел та літератури:

1. Юрчак М. Б. Еволюція відносин ЄС - Україна у 1993 - 2014 рр.: історичний аспект : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02 / М. Б. Юрчак; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2016. 20 с.
2. Шульга В.О. Євроінтеграційні процеси в Україні: здобутки та перспективи. Україна і Європейський Союз: шлях до сталого розвитку : зб. наук. статей за матеріалами І наук. практ. конф. з європ. права. 2018. С. 407-412.

3. Bazhenova H. Ukraina w Partnerstwie Wschodnim: osiągnięcia i perspektywy. Grudzień 2019.
4. Datsenko A., Zuba K. Ewolucja relacji Ukraina – Unia Europejska. Europejska polityka Ukrainy. № 1. T. 4. 2018. S. 12-23.
5. Stępień-Kuczyńska A., Słowikowski M. Unia Europejska a państwa Europy Wschodniej. Warszawa, 2008.
6. Sydun S. Ewolucja stosunków pomiędzy Ukrainą i UE. Środkowoeuropejskie Studia Polityczne. № 3. 2010. S. 201-217.
7. Ukraina na drodze do Unii Europejskiej. Konfederacja Lewiatan. 22 stycznia 2025. URL: <https://lewiatan.org/ukraina-na-drodze-do-unii-europejskiej/>

Каліберда Дмитро

здобувач II курсу третього (доктора філософії) рівня вищої освіти
факультету історії і міжнародних відносин Вінницького державного
педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
(Науковий керівник: к.і.н., проф. **Ю.А. Зінько**)

СТАВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ДО ДУХОВЕНСТВА У 1950-1960-Х РОКАХ: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

Протягом 1950-1960-х рр. радянська влада продовжувала офіційний курс, спрямований на атеїзацію суспільства відповідно до засад радянської ідеології. Зокрема, активно використовувалися адміністративні методи тиску на духовенство та тотальний контроль за діяльністю релігійно-церковних структур. Відбувалася пропаганда атеїзму через освіту та засоби масової інформації. 19 травня 1944 р. була прийнята постанова Ради Народних Комісарів СРСР «Про організацію Ради в справах релігійних культів», функція якої була забезпечувати та «здійснювати зв'язок між урядом і керівниками релігійних об'єднань, які належали до різних конфесій, крім РПЦ, тобто фактично контролювати ці релігійні організації за допомогою чиновників» [1, с. 345]. Важливим документом для вивчення державної релігійно-церковної політики є «Закритий лист ЦК КП(б)У з питань релігії», у якому вказано: «...ми, комуністи, ні на хвилину не повинні забувати, що ідеологія церкви суперечить нашому науковому марксистсько-ленінському світогляду, що вона глибоко реакційна і в кінцевому підсумку повинна бути подолана» [2, с. 86].

Метою статті є аналіз джерельної бази з проблеми радянської політики щодо атеїзації суспільства.

Показовим прикладом ставлення радянської влади до релігії й духовенства є заборона наприкінці 1940-х рр. хресних ходів між селами, духовних піснеспівів поза богослужінням, друку акафістів, молебнів на полях. Окрім того, активізувався процес закриття храмів, їх руйнування або

перепрофілювання на клуби, склади та ін. За спротив священників знімали з офіційної реєстрації [1, с. 346-347]. Тобто, священнослужителів фактично позбавляли можливості соціальних активностей зі своїми парафіянами, а також руйнували звичний уклад духовних практик. Релігійні настрої як «пережитки капіталізму» серед населення ставилися в один ряд із такими негативними явищами, як хуліганство, пиятика, хабарництво [3].

Аналіз стану наукової розробки теми та джерельної бази дозволив дослідникам виокремити кілька характерних періодів радянської антирелігійної кампанії протягом 1950-1960-х рр.: 1953-1958 рр. – відносно послаблення тиску на релігійно-церковне середовище, яке водночас супроводжувалося активізацією атеїстичної роботи через пресу, радіо, відповідну літературу, лекції про атеїстичне виховання тощо; 1958-1961 рр. – до вже практикуючих форм і методів радянської влади додалися масові закриття молитовних будинків і храмів; 1962-1964 рр. – зняття з реєстрації їх як історико-культурних пам'яток, руйнування та переобладнання, масова ліквідація релігійних громад [4, с. 531].

На початок 1950-х рр. Вінницька область була другою після Тернопільської області за кількістю церков та молитовних будинків. На 1 січня 1952 р. в УРСР нараховувалося 8765 культових споруд, а на Вінниччині їх було 666. Найбільш розгалужену структуру мала РПЦ, а також старообрядники Білокриницької згоди (11 громад), римо-католицькі парафії (27) і 1 ксьондз. Підпільно діяли істинно-православні християни, були й апокаліпсисти [1, с. 374].

На початок 1950-го р. у Вінницькій області нараховувалося 700 діючих церков і молитовних будинків. У 1959 р. РПЦ мала в області 594 зареєстровані громади та 396 діючих храмів, а у 1963 р. – 395 зареєстрованих громад та 350 молитовних будинків. З 1963 р. щоденних молитовних зібрань не практикувала жодна громада, лише одна громада проводила таке богослужіння 2-3 рази на тиждень, понад 200 громад збиралися на релігійне свято чи службу не частіше ніж один раз на рік. У Вінницькій області на 1963 р. було 218 духовних осіб РПЦ (священники – 204, у сільській місцевості – 195, дияконів – 5, послушників – 9, ченців і дияконів віком до 40 років – 42). Зі священницького сану протягом лише 1961 р. вибуло 46 осіб [5, с. 681, 686, 691].

Окрім РПЦ, на Вінниччині на початок 1960-х рр. були зареєстровані римо-католицькі громади (18), старообрядці (13), євангельські християни-баптисти (65), адвентисти сьомого дня (24), іудейські (3) [1, с. 389].

Джерельною базою вивчення ставлення радянських органів влади до духовенства у 1950-1960-х рр. є законодавчі акти, різноманітні постанови, накази, тобто офіційні документи, що регламентували державно-релігійну церковну політику в СРСР. Вони надають нам можливість простежити перебіг подій, зміни в державній релігійно-церковній політиці та з'ясувати, яким чином держава за допомогою бюрократично-чиновницького апарату та спецслужб контролювала релігійно-церковне середовище. Законодавчі

основи радянської державної церковно-релігійної політики були сформовані ще у перші роки утвердження радянської влади в Україні [6, с. 261].

Документальною основою у боротьбі радянської влади з релігією стали: Постанова ЦК КПРС «Про значні недоліки в науково-атеїстичній пропаганді та заходи по її поліпшенню» (7 липня 1954 р.), у якій наголошувалося на зростанні кількості віруючих, пожвавленні діяльності релігійних громад, зокрема святкують релігійні свята й здійснюють паломництва, та перед партійними, комсомольськими, профспілковими організаціями, міністерством освіти було поставлене завдання більш наполегливо проводити атеїстичну просвітницьку роботу й більше практикувати «індивідуальний підхід до віруючих людей» [7]; Постанова ЦК КПРС «Про помилки проведення науково-атеїстичної роботи серед населення» (11 листопада 1954 р.), акцентувала увагу на важливості більш ретельного підходу до підготовки кадрів для атеїстичної роботи з населенням та необхідності жорсткого контролю з боку партійно-державного керівництва за здійсненням атеїстичної пропаганди, що призвело до посилення тиску на віруючих та священнослужителів, яких стали вважати людьми, що «не заслуговують політичної довіри» [6, с. 268]; Постанови «Про монастирі в СРСР» та «Про оподаткування прибутків підприємств єпархіальних управлінь, а також прибутків монастирів» (осінь 1958 р.), які стали серйозним ударом по матеріально-фінансовій базі церков, зокрема, це стосувалося виробництва свічок, яке було одним із головних джерел прибутку православної церкви; Постанова «Про заходи для припинення паломництва до т. зв. «святих місць» (листопад 1958 р.); Постанова «Про заходи щодо ліквідації порушень духовенством радянського законодавства про культи» (січень 1960 р.); Постанова Ради Міністрів СРСР «Про посилення контролю за виконанням законодавств про культи» та Інструкція до цього законодавства (16 березня 1960 р.) [8, с. 34].

Важливим джерелом інформації з досліджуваної проблеми є матеріали радянської преси. Зокрема, в газеті «Правда» від 24 липня 1954 р. у статті «Ширше розгорнути науково-атеїстичну пропаганду» наголошено, «...деякі партійні, профспілкові, комсомольські та інші організації, які покликані вести виховну роботу в масах, під свободою совісті чомусь розуміють тільки свободу поширення релігійних поглядів. У багатьох випадках ця пропаганда не має войовничого, наступального характеру, відірвана від життя» [9, с. 70]. Публікації аналогічного змісту були надруковані й в інших радянських виданнях: журналах «Коммунист», «Партийная жизнь», у науково-популярному журналі «Наука и религия», що виходив друком з 1959 р., «Наука і суспільство» (з 1951 р.), «Людина і світ» (з 1960 р.), «Трибуна лектора» (з 1966 р.) [10]. Матеріали радянських друкованих видань є цінним джерелом для вивчення радянської політики щодо атеїзації суспільства й боротьби більшовицької влади з віруючим населенням та священнослужителями.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бондарчук П., Даниленко В. Церква та релігія в повсякденному житті громадян. *Соціальні трансформації в Україні: пізній сталінізм і хрущовська доба: Колективна монографія*. Відповідальний редактор В. М. Даниленко; редактор-упорядник Н. О. Лаас. Київ: Інститут історії України НАН України, 2015. С. 343-434. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0009756>
2. Войналович, В., Кочан Н. Релігійний чинник етнополітичних процесів на Донбасі: історія і сучасність. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. 304 с. URL: <https://ipiend.gov.ua/publication/voynalovych-v-a-kochan-n-i-relihijnyj-chynnyk-etnopolitychnykh-protsesiv-na-donbasi-istoriia-i-suchasnist/>
3. Шліхта Н. Основні форми і методи атеїстичної пропаганди в Українській РСР наприкінці 50-х - на початку 60-х років. *Наукові записки. Том 14. Історія. Україніка та європеїстика*, 1999. С. 80-87. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/319b6bac-15e6-4a43-8301-97ebfdf4d7ff/content>
4. Страшко Є., Донець А. Реалії антирелігійної політики та «виховання атеїстів» у повсякденному житті ніжинців 1953–1964 рр. *Сіверщина в історії України*, 2016. Випуск 9. С. 530-533. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/128372/113-Strashko.pdf?sequence=1>
5. Войналович В. А. Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940—1960-х років: політологічний дискурс. Київ: Світогляд, 2005. 741 с. URL: <https://ipiend.gov.ua/publication/v-a-voynalovych-partijno-derzhavna-polityka-shchodo-relihii-ta-relihijnykh-instytutov-v-ukraini-1940-1960-kh-rokiv-politologichnyj-dyskurs/>
6. Романюк, І., Зінько Ю. Ставлення держави до церкви на селі в 50-ті – середині 60-х рр. XX ст. *Україна XX століття: культура, ідеологія, політика*, 2009. Випуск 15(2). С. 261-275. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Uxxs_2009_15%282%29_22
7. Ясній О. Штурм небес, або як в СРСР намагалися поставити хрест на релігії. *Газета «Зоря»*, 5 січня 2022. URL: <https://zorya.org.ua/obshhestvo/shturm-nebes-abo-iak-v-srsr-namahalysia-postavyty-khrest-na-relihii/>
8. Бажан О. Рецидиви терору в хрущовську «відлигу». *Наукові записки*, 2002. Том 20. *Історичні науки*. Ч. 2. С. 28-36. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/13dbd2ae-dc18-41e8-a65b-bcafb45ef39/content>
9. Меркатун І. Антирелігійна кампанія 50 – 60-х років на Україні. *Український історичний журнал*, 1991. № 10. С. 70-76. URL:

http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?I21DBN=EJRN&P21DBN=EJRN&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=IDP=&2_S21STR=journal_1991_10_70

10. Дмитришин С. Антирелігійна пропаганда. *Енциклопедія сучасної України*, 2001. URL: <https://esu.com.ua/article-42912>

Біднік Анна,
здобувачка III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
(Науковий керівник: к. і., н., доц. **С. Й. Кобута**)

ОПУБЛІКОВАНІ СПОГАДИ УЧАСНИЦЬ ОУН-УПА ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ ЖІНОЧОГО ДОСВІДУ ВІЙНИ

Спогади, як історичне джерело, уособлюють усні та письмові свідчення очевидців чи прямих учасників подій, засновані на їхньому особистому досвіді та інтерпретації минулого.

Спогади можуть бути записані у формі мемуарів, інтерв'ю, щоденників або усних розповідей. Вони відрізняються від офіційних документів тим, що часто мають суб'єктивний характер, можуть містити пропуски, переосмислення чи ідеологічні впливи, але водночас дозволяють заглибитися у сприйняття історичних подій на рівні особистого досвіду.

Опубліковані мемуари учасників повстанського руху є цінним джерелом для вивчення досвіду війни, оскільки відображають особисті переживання, емоції, мотивацію та повсякденне життя учасників. Аналіз таких свідчень розкривають питання ідеологічного вибору, ставлення до ворога, процес формування повстанської ідентичності тощо.

Окремої уваги в історіографії ОУН-УПА заслуговують спогади жінок-учасниць підпілля. У них висвітлюється не лише бойова діяльність, а й ширший спектр ролей, які вони виконували: зв'язкових, медичних працівниць, пропагандисток, розвідниць тощо. Спогади жінок описують специфічні виклики, з якими їм доводилося стикатися, зокрема гендерні стереотипи, умови перебування в підпіллі, ризики полону та тортур, материнство на війні, діяльність в еміграції та інші аспекти їхнього минулого. Зокрема, про свій непростий життєвий шлях писала Євгенія Піцюра-Швець [5]. У своїх спогадах колишня підпільниця описувала еміграцію як вимушений, але свідомий крок після втрати всіх близьких. Вона згадувала, що, опинившись у Канаді, одразу долучилася до української громади, адже вірила, що навіть на чужині можна зберігати та примножувати

рідну культуру. Особливо вона наголошувала на важливості благодійної та громадської діяльності: заснування фонду імені Т. Г. Шевченка у Вінніпезі, участь у Лізі Визволення України, Лізі Українок Канади та інших організаціях стали для неї способом продовжити боротьбу за українську справу [5, с. 11].

У цілому, історії підпільниць зосереджені на тактичній діяльності в ОУН-УПА, але разом з тим специфіка їхнього досвіду має свою особливість, що часто замовчується дослідниками цього питання. Українська науковиця в галузі гендерних студій Оксана Кісь зазначає, що жіночі спомини і мемуари в більшості не торкаються тем взаємин між жінками і чоловіками, сексуальної моралі, питань гігієни і репродуктивного здоров'я, а побутові конфлікти сприймаються як несуттєві або не варті уваги для історичного дослідження [2, с. 593].

Українська історіографія ОУН-УПА найменше розкриває тему материнства на війні. Материнський досвід учасниць був важким, про що свідчать їхні численні розповіді. Зупиняючись на декількох основних споминах, варто звернути увагу на життя і діяльність Євгенії Андрусак, медсестри лікувальної служби, яка у своїх спогадах детально розповідає про складнощі життя після ув'язнення в 1947 році, зокрема про повернення до нормального життя та воз'єднання з сином Васильком [1]. Вона зіткнулася з бюрократичними перешкодами, оскільки її син, народжений у таборі, потрапив у прийомну сім'ю, і процес його повернення був надзвичайно складним. Її боротьба за право бути матір'ю включала судові позови та довготривалі зусилля, які, зрештою, увінчалися успіхом. Євгенія згадувала, що завжди була готова на все заради Василька, навіть якщо б він відмовився від неї, вона б була щасливою, знаючи, що з ним усе добре [1, с. 82].

Ще однією трагічною історією була материнська доля Марії Савчин. У своїх споминах «Тисяча доріг» вона згадує про те, що будучи заручницею обставин, змушена залишити дворічного сина Зенона, доля якого є невідомою і до сьогоднішнього дня, а меншого Тарасика полишає на виховання двоюрідної сестри чоловіка Анастасію Мартиновську [6, с. 129-130]. Воз'єднатися з сином змогла лишень через десятки років. Свій вчинок М. Савчин пояснювала потребою піти в підпілля, адже так їй наказувало серце і власне сумління.

Фундаментальною працею є збірка спогадів Марії Паньків «Віра – Надія – Любов», яка є першим томом історико-документальної мемуаристики Українського Архіву [4]. Вона містить десять спогадів українок, переважно зв'язкових УПА та працівниць підпільного Червоного Хреста, які зазнали репресій у польських і радянських тюрмах, таборах та на засланні. Тексти відображають жіночий досвід боротьби, страждань і спротиву, поєднуючи особисті переживання з національною ідеєю.

Монографія Лесі Онишко «Нам сонце всміхалось крізь ржавії ґрати...» присвячена життю та діяльності Катерини Зарицької в українському національно-визвольному русі [3]. На основі архівних документів, спогадів

учасників подій та інших історичних матеріалів авторка висвітлює формування її світогляду, участь в Українському Червоному Хресті та референтурі пропаганди ОУН(б). Особливу увагу приділено її ролі в налагодженні зв'язків між підпіллям та головнокомандувачем УПА Романом Шухевичем. Окремий розділ присвячений рокам ув'язнення Зарицької в радянських тюрмах і таборах, а також її подальшому життю після звільнення. У праці висвітлено особисту трагедію Зарицької, а саме довга розлука з сином Богданом, що народився у в'язниці, а через пів року після народження хлопчика всиновили батьки Катерини [3, с. 92]. Крім самих спогадів підпільниці, у монографії висвітлено її листи до сина, чоловіка Михайла Сороки, друзів та близьких.

Дослідження не лише розкриває внесок Катерини Зарицької в національно-визвольну боротьбу, а й дозволяє глибше зрозуміти роль жінок у підпіллі ОУН-УПА, їхню самопожертву, стійкість перед репресіями та боротьбу за ідеали, що залишилися важливими для наступних поколінь.

Таким чином, аналіз мемуарної літератури дозволяє простежити, як змінювалося суспільне сприйняття ролі жінок у визвольному русі, які наративи домінували в різні історичні періоди, з якими труднощами стикалися в період збройної боротьби.

Важливими напрямками є порівняльний аналіз жіночих мемуарів з аналогічними свідченнями чоловіків, вивчення регіональних особливостей досвіду українок у підпіллі, а також інтердисциплінарний підхід із залученням соціальної антропології, гендерних студій та історичної психології.

Список використаних джерел та літератури:

1. Андрусак Є. Спогади. Мемуари і документи. Львів, 2001. 91 с. 20.
2. Кісь О. Між особистим і політичним: гендерні особливості досвіду жінок-учасниць національно-визвольних змагань на українських землях у 1940–1950-х роках. Народознавчі зошити. 2013. № 4(112). С. 591–599.
3. Онишко Л. «Нам сонце всміхалось крізь ржавії ґрати...». Катерина Зарицька в національно-визвольному русі. Літопис Української Повстанської Армії. Торонто, 2007. Т. 8. 912 с.
4. Паньків М. Віра, Надія, Любов: Спогади жінок. Варшава: Український Архів, 2001. Т.1. 431 с. 46 21.
5. Піщюра-Швець Є. У підпіллі: спогади відомої меценатки з Канади про своє перебування в лавах ОУН-УПА. Живу тобою, Україно! Івано-Франківськ, 2012. 472 с. 22.
6. Савчин М. Тисяча доріг. Спогади жінки учасниці підпільно-визвольної боротьби під час і після Другої світової війни. Київ: Смолоскип, 2003. 546 с.

Маляров Микола,
здобувач III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету історії, права та публічного управління
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(Науковий керівник: к. і., н., доц. **Л. В. Гуцало**)

ВІЙСЬКОВА РЕФОРМА СЕРВІЯ ТУЛІЯ

В період античності було багато державних утворень, але нам найбільше відомо про могутню Римську імперію. На шляху величі Рим був царством, республікою та імперією, в період царства найважливішу реформу провів Сервій Тулій. Рим мав власне військо із початку його заснування, але воно складалося із особистої охорони царя та його слуг, які проживали в місті. Археологічні дослідження, які проводилися в Римі, свідчать про використання військом обладунків, а саме: нагрудника, шкіряних корсетів, бронзових шоломів, овальних або круглих щитів. Досить мало свідчень є про організацію війська в цей період, але точно можна зазначити, що військо римлян було схожим на етруське.

Як відомо, населення Риму складалося із трьох племен, які у випадку війни мали виставити по 1000 осіб від кожного племені під командуванням трибуна, який відігравав роль офіцера та був командиром. Додатково три племені виставляли ще по 100 осіб із заможних сімей для формування кінноти.

Близько 580-530 рр. до н.е. шостий римський цар Сервій Тулій провів реформу. Вона мала не тільки військове, а й політичне значення, оскільки вирішувала питання громадянства плебеїв, які домагалися рівних прав з патриціями. Через зростання економічної спроможності плебеїв та значною кількісною перевагою перед патриціями наростала напруга в суспільстві, а реформа Сервія Тулія була покликана вирішити це питання. Він надав громадянство плебеям і впровадив майновий ценз після перепису населення [3, с.16].

За майновим цензом суспільство поділялося на розряди, до першого розряду належали всі, хто мав 100 тисяч мідних ассів та більше, до другого розряду відносили тих, хто мав 75 тисяч ассів. Щоб потрапити до третього розряду потрібно було володіти 50 тисячами ассів, а в четвертий – 25 тисяч ассів, а п'ятий – 12 або 11 тисяч ассів. Ті, хто не мав достатньо грошей, складали бідний шостий розряд, який називали "proles" – нащадки, тобто ті, хто мав лише дітей.

Такий поділ громадян на розряди передбачав забезпечення себе за власні кошти. Тому заможні родини із патрициїв та плебеїв споряджали себе круглим щитом, шоломом, нагрудником, латами, списом та мечем *gladius*. Вони служили вершниками та важкою піхотою у війську. Кожен із наступних розрядів не мав настільки гарного озброєння, або воно

замінювалося на більш доступне і дешевше. Другий розряд не мав лат, а щит був чотирьохкутний, відповідно, третій та четвертий розряди, мали лише спис, щит і відповідно вони були легкою піхотою. П'ятий розряд – стрільці, але не з лука, а з праці. Вони застрілювали ворога з праці, а потім втікали за піхоту. Шостий розряд був з неозброєних людей і складався із ремісників, гонців, які мали забезпечувати військо в поході. Однак шостий розряд мав і переваги: якщо його представники йшли у військо, то звільнялися від податків. У випадку значних втрат у бою, вони за рахунок держави озброювалися та заміняли тих, хто загинув у битві, переважно зброєю, якою їх забезпечували. Це була зброя вбитих бійців.

Реформа принесла й організацію війська поділяючи його на сотні або центурії, їх кількість була різною в різні роки. Загалом було 193 центурій. Від першого розряду виставляли 98 центурій, з яких 80 піхотних та 18 кінних. Другий розряд виставляв 22 центурії, наступний розряд – 20 центурій, а четвертий розряд 30 центурій легкої піхоти. Шостий розряд – лише одну центурію. У центуріях окрім майнового цензу дотримувалися і вікового цензу. Так, чоловіки віком від 17 до 46 років нести військову службу в походах, а старші чоловіки залишалися захищати міста [1, с. 61; 2, с. 16].

Висновок. Реформи, які відбулися за розпорядженням Сервія Тулія є одними з успішних і незаперечно важливих для війська та суспільства. Дана реформа передбачала певною мірою запозичення тактики грецької фаланги та інтеграції її у військо, що разом із майновим цензом та поділом на розряди з утворенням важкої та легкої піхоти, дозволило вибудувати грецьку або гоплітську фалангу. Це дозволило ефективно проводити військові походи та захищати себе від ворогів. Слід відзначити, що за реформою ценз виходив на перше місце і збіднілі патриції могли потрапляти й до інших розрядів. Також система цензу відігравала важливу роль і в політичному житті для ухвалення рішень.

Список використаних джерел та літератури:

1. Балух В. Г., Коцур В. П. Історія стародавнього Риму : Навч. посіб. для студентів ВНЗ. Чернівці : Кн. - XXI, 2005. 680 с.
2. Лоський К. В. Нарис римської історії. Гельсінгфорс : Гельсінгф. Центр. Друк., 1919. 144 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/istoriya/loskyj-k-narys-rymskoyi-istoriyi/> (дата звертання до джерела 16.03.2025).
3. Lawrence Keppie. The Making of the Roman Army: From Republic to Empire. London :B.T.BatsfordLtd,1986.268 p.
URL: https://www.academia.edu/119792639/The_Making_of_the_Roman_Army_From_Republic_to_Empire (дата звертання до джерела 16.03.2025).

Стародубець Галина,
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри всесвітньої історії
Житомирського державного університету імені Івана Франка;
Шевчук Назар,
здобувач I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету історії, права та публічного управління Житомирського
державного університету імені Івана Франка

КОСТЯНТИН БАГРЯНОРОДНИЙ – ІМПЕРАТОР І МИСЛИТЕЛЬ ВІЗАНТІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Ім'я Костянтина Багрянородного (або Порфірородного) добре відоме історикам. «Його прізвисько натякає на пурпурову кімнату імператорського палацу, де народжувалися законні діти правлячих імператорів. Костянтин був сином Лева VI та його наложниці Зої Карбонопсіна, на якій Лев одружився як на своїй четвертій дружині незабаром після народження Костянтина»[4, р.1731].

Ім'я Костянтина Багрянородного іноді використовують для позначення цілого історичного періоду. При цьому мається на увазі не той факт, що жоден візантійський імператор, починаючи з Костянтина Великого, не займав офіційно трон так довго, як Костянтин Багрянородний (908-959 рр.), оскільки його фактичне самостійне правління було не тривалим – лише 14 років – з 945 до 959 року. Проте роки його перебування в статусі імператора вирізняються особливою атмосферою в духовному житті імперії - часом розквіту її культури. Константинополь, як колись, за Юстиніана I, знову став осередком розкоші і величі, небачених у жодній іншій столиці Європи. До нього повернулася слава «майстерні розкоші». Знову спостерігалось піднесення образотворчого мистецтва, високої досконалості досягли художні ремесла, споруджувалися нові палади знаті і храми, що вражали красою. Період правління Македонської династії загалом, та імператора Костянтина VII Багрянородного, зокрема, вчені вважають «одним із найславетніших періодів Візантійської імперії. Як наука, так і мистецтво отримали широкий розвиток і їхні плоди привели до того, що епоха була охарактеризована як «Македонський Ренесанс» [4].

Упродовж тривалого часу адміністративна влада імперії була в руках тестя Костянтина, вмілого й енергійного Романа Лекапена. У 919 р. 14-річний Костянтин одружився з його дочкою Єленою і надав тестеві високий чин василеопатора («батька імператора»¹), який надавав йому переважне право серед інших вельмож брати участь в управлінні імперією. Восени наступного року Костянтин вінчав Романа як кесаря (титул давався, як

¹ Василеопатор (анг. Basileopatōr) буквально «батько василевса [імператора]» — один із найвищих світських титулів Візантійської імперії. Це була виняткова посада і присуджувалася лише двічі в історії Імперії. Див. <https://en.wikipedia.org/wiki/Basileopator>

правило, лише близьким родичам імператора), а наприкінці того ж року – як свого співправителя. Регент, тесть і співправитель Роман I Лакапін (920-944) перехопив по суті в молодого Костянтина кермо правління імперією на наступних чверть століття, виявивши великі організаторські здібності та вміння шляхом майстерних компромісів добиватися головної мети.

У 944 році сини Романа Лекапена змусили свого батька зректися престолу, піти в монастир і проголосили себе імператорами. Однак у 945 році сорокарічному Костянтину Багрянородному вдалося усунути їх від влади і розпочати своє одноосібне правління, яке тривало з 945 до 959 року.

Дослідники припускають, що, будучи впродовж такого тривалого часу відстороненим від справ управління імперією, він «залишився байдужим до державних справ, увесь свій час присвятив літературній праці в середовищі найосвіченіших людей свого часу» [5, р.302] і заповнював своє дозвілля вивченням різних наук, ознайомленням зі спадщиною античної літератури. Він багато писав, спонукав до писання інших, намагався підняти освіту свого народу на вищий рівень. З його ім'ям тісно пов'язане зведення багатьох чудових будівель; він пристрасно цікавився мистецтвом і музикою і витрачав великі суми грошей на складання антологій античних письменників.

Костянтин Порфірородний багато зробив для інтелектуального прогресу Візантії, не тільки захищаючи освіту, але й написавши багато оригінальних творів. «Результатом колосальної літературної, авторської й організаторської діяльності імператора стали 53 енциклопедичних збірника з багатьох галузей знань. Сам Костянтин був автором творів «Про управління імперією», «Про феми», «Про церемонії візантійського двору», «Життєпису Василя». У них він відроджував ідею про право Риму (імперії ромеїв, тобто Візантії) розпоряджатися ойкуменою, сформулював політичну доктрину імператорської влади, затверджував ідеї вибраності імператора серед підданих, обґрунтовував виключні права свого роду на владу [1]. Деякі з його праць були написані самим Костянтином, інші — з його особистою допомогою, треті — у вигляді антологій стародавніх текстів і енциклопедій з уривками з різних питань — складені за його пропозицією.

Серед його творів виокремимо трактат — *«Про управління імперією»*, який є однією із найважливіших писемних пам'яток з історії Візантії. Твір, написаний між 948 і 952 роками, призначався для сина і наступника Костянтина, Романа і мав служити йому керівництвом з управління імперією. Ця праця містить цікаві й цінні відомості про географію зарубіжних країн, відносини Візантійської імперії з сусідніми народами та візантійську дипломатію. Вона починається розділами про північні народи, пачинаків, росіян, узів, хозар, мадярів (турків), які, особливо перші два, відігравали домінуючу роль у політичному та економічному житті X століття. Тут також йдеться про арабів, вірмен, болгар, далматинців, франків, південних італійців, венеціанців та деякі інші народи. У творі також є назви порогів Дніпра, подані двома мовами — «слов'янською» і «руською», тобто

скандинавською. Це одна з найважливіших основ, на яких базується теорія скандинавського походження перших «руських» князів.

Твір був написаний між 948 і 952 роками (або 951р.) і дає уявлення про політичну, дипломатичну та економічну могутність імперії в десятому столітті. В емоційно піднесеному, пишномовному зверненні до сина в преамбулі до твору він заявляє, що нижче будуть розвинуті переважно дві теми як наука управління: перша - зовнішньополітична, про те, що являють собою народи, які оточують імперію, з якими вона вступає у зносини: «Про те, який чужинський народ і в чому може бути корисний ромеям, а в чому шкідливий: [який] і яким чином кожен з них і з яким чужинським народом може успішно воювати і може бути підпорядкований»[2]. Друга тема - внутрішня, про те, які «в нашій державі а також у всьому царстві ромеїв в різні часи з'являлися нововведення»[2], порівняно з традиційними порядками, і в чому їхня сутність. Всупереч цьому задуму, докладно розроблена в праці була тільки перша тема, хоча і тут увага, що приділяється різним народам, вельми різна. Друга ж тема взагалі порушена в праці лише частково.

Політична позиція Костянтина VII щодо описаних у трактаті «Про управління імперією» країн і народів, цілком ґрунтується на імперській ідеологічній доктрині, у розробці та пропаганді якої в цю епоху брали активну участь самі василевси, зокрема дід і батько Костянтина VII. Однак саме діяльність Костянтина Багрянородного була в цьому відношенні особливо плідною. Імперія, в його уявленні, - «світовий корабель», імператор - необмежений володар, наділений найвищими чеснотами, Константинополь - «цариця міст і всього світу». Культ служіння імперії, єдиний і божественний, - головний моральний імператив, що визначає поведінку ромеїв, чи то вони з тих, хто наказує, чи з підлеглих. Ідеї, які розвиває Костянтин Багрянородний, - не тільки політична доктрина і вчення про імператорську владу, а й теорія моральних цінностей вірнопідданого візантійця і катехизис його поведінки.

«Ромейський» устрій видається Костянтину природним, а тому ідеальним. Сам бог береже імперію, а її столиця перебуває під особливим заступництвом самої Богородиці. Імперія не визнає роздроблення влади, а тому не знає внутрішніх чвар і кривавої анархії. Характерно, що одностайність і твердий порядок усередині імперії Костянтин пов'язує з пануванням єдиномовності, тобто культуру імперії мислить, насамперед як грекомовну культуру.

Народи, що оточують імперію, з погляду цієї доктрини, розглядаються лише як «корисні» або «шкідливі» для імперії. Покірність іноплеменників перед імперією зображуються Костянтином як норма в міжнародних відносинах - імперія не вступає в дружбу з іншими країнами і народами, а її дарує. Той, хто укладає з нею мир, знаходить тим самим гарантії безпеки.

Отже, Костянтин Багрянородний є одним із найяскравіших імператорів Македонської династії. Окрім своєї ролі як політкка і глави держави, він увійшов в історію як мислитель і автор численних трактатів. Його праця

«Про управління» займає помітну нішу серед найважливіших історичних джерел і найбільших літературних пам'яток Х століття. Це перша і єдина у своєму роді спроба в середньовічній європейській історіографії дати огляд, хоча і недосконалий, народів, що оточували імперію в Середземномор'ї та Причорномор'ї.

Список використаних джерел та літератури:

1. Жиленко І.В.. Синопис Київський. Лаврський альманах. К. : ВІПОЛ, Спецвип. 2 : Синопис Київський. 2002 194с. <http://litopys.org.ua/synopsis/syn23.htm>
2. Костянтин Багрянородний. Про управління імперією. 1991 <http://um.co.ua/10/10-9/10-95017.html>
3. Gregory Tsoucalas. The imperial Byzantine physician of the 10th century AD Theophanes Nonnus, the prolific writer in the court of the Emperor Constantine VII the Porphyrogenitus // <https://v.gd/hQVTjm>
4. Manuela Studer-Karlen. Constantine VII Porphyrogenitus. The Encyclopedia of Ancient History, 2013, Bagnall, Roge, 1731–1732.
5. Vasiliev A.. History of the Byzantine Empire (324 - 1453). The University of Wisconsin Press, 1952. <https://www.historyofmacedonia.org/RomanMacedonia/MacedonianDynasty.htm>

Миколук Ганна

здобувачка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету історії, права та публічного управління
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(Науковий керівник: д. і., н., проф. *Г. М. Стародубець*)

СХІДНІ РОБІТНИКИ: МІЖ ОСОБИСТОЮ ТРАГЕДІЄЮ ТА КОЛЕКТИВНОЮ ПАМ'ЯТТЮ

Найважливішими об'єктами історичної політики комуністичної влади Радянського Союзу у післявоєнний період виступала Червона/радянська армія, головним чином – її офіцерський склад, партизани, збірний образ тилу, комуністична партія в особі її лідерів та ін. Політика пам'яті вибудовувалася таким чином, що до умовного списку «жертв фашизму» не входили військовополонені, ті, хто перебував на тимчасово окупованих територіях, хто був насильно вивезений на примусові роботи до Німеччини, так звані «остарбайтери». Влада свідомо відсовувала їх на маргінес суспільній пам'яті.

З початком російсько-української війни тема насильно вивезених гітлерівськими окупантами громадян СРСР в Німеччину значно актуалізувалася. Політика російських загарбників на тимчасово окупованих територіях України цілком вкладається в матрицю гітлерівської окупаційної політики у Східній Європі, про що свідчить примус з боку рашистів до

роботи на їх інтереси. З огляду на зростання наукового інтересу до проблеми колективної пам'яті вважаємо, що репрезентація спогадів колишніх оstarбайтерів їхніми родичами, з одного боку сприяє раціоналізації травматичного досвіду перебування «східних робітників» у Німеччині, а також забезпечує міжпоколіннєву трансляцію важливих знань про минуле.

Мета роботи – простежити особливості відображення травматичного досвіду підневільного життя оstarбайтерів у колективній пам'яті українців, крізь призму спогадів колишніх «східних робітників», переказаних їхніми родичами. **В основу дослідження** покладено зібрані і опрацьовані нами інтерв'ю з родичами колишніх оstarбайтерів.

Виклад основного матеріалу. У радянський час історичні контрнарративи, що віддзеркалювали дискурси комуністичного суспільства, формувалися та зберігалися, здебільшого, у родинному середовищі, а згодом знайшли відображення у спогадах родичів. Травматичні переживання оstarбайтерів, детерміновані ставленням німецької влади до примусових робітників, важкими умовами праці та практиками «відторгнення» радянським соціумом після повернення на Батьківщину, тривалий час залишалися глибоко захованими на периферії їхньої підсвідомості. Маючи внутрішню потребу, з одного боку, поділитися болем пережитої трагедії, а з іншого – приховати її від офіційної влади, яка не трактувала оstarбайтерів «жертвами фашизму», спогадами про минуле вони ділилися з найближчими родичами.

Лейтмотивом усіх задокументованих нами розповідей є тема страждань як фізичних, так і морально-психологічних. Дочка колишньої «східної робітниці» Надія Мураховська пригадує слова матері щодо ставлення німців до оstarбайтерів: «Свині приїхали, рускі свині...» [5]. Так по приїзді до Німеччини їх обізвали, через те, що «...вони дуже обірвані приїхали...» [5]. Звичайно, таке ставлення, насамперед, обумовлювалося расовою політикою нацистів стосовно радянських громадян, які вважалися «нижчим елементом», порівняно з іншими народами [1]. Звертає на себе увагу той факт, що інтерв'юерка не виокремлювала матір як окремий суб'єкт фізичного і морального насилля з боку німецьких господарів, а посилялася на її пригноблене становище як універсальне для всієї спільноти «східних робітників». Адже, як зазначає А. Авербуч (А. Averbuch), «східні робітники були стійкою субкультурою, що виникла в екстремальних умовах. В Рейху вони формували співтовариства, спілкуючись зі своїми співвітчизниками-українцями, писали листи додому» [8]. Перекази родичів демонструють, що оstarбайтери «намагалися триматися купи» [3], що було обумовлено мовним бар'єром, оскільки «не всі розуміли німецьку [5]», а також прагненням «бути ближче до своїх» [6], щоб зменшити відчуття самотності на чужині. «Вихід у город», що був дозволений на вихідних, сприяв набуттю нових знайомств. Зустрічаючись, вони дізнавалися інформацію з батьківщини, а також морально «піддержували» один одного [3].

У розмовах з опитуваними особлива увага акцентувалася на труднощах, пов'язаних із умовами роботи, їх впливом на фізичний та психічний стан. Опитувані нами родичі пригадували, що їхні близькі у своїх

спогадах називали своє перебування в Німеччині «обридлию германською тюрмою» [3], де вони змушені були «робити з шісти ранку до сіми вечора» [3], «в 5 ранку треба було вставати і робити аж до заходу сонця» [5], «кожна година була як каторга» [3], «робили під суворим наглядом» [7], «жили в очікуванні покарання» [5] і де «кожний день міг стати останнім» [6].

Чільне місце у розповідях посідає тема наслідків важкої праці для здоров'я робітників: «спухли ноги так, що навіть текла кров з них» [3], «понапухали руки як колодки» [6], «заробили в Германії запалення легень» [5]. Сестра колишньої оstarбайтерки Кучер Ніла у своїй розповіді звинувачує керівництво заводів і фабрик у злочинній байдужості до становища східних робітників, які там працювали. Вона висловила думку, що робота на хімічному заводі без жодних засобів захисту призвела до того, що сестра «заразилася і померла» [4].

Окремим сюжетом родинних розповідей виступає тема спротиву психологічному і фізичному тиску з боку поневолених працівників їхнім поневолювачам. Очевидно, що на рівні комунікативної пам'яті, ця складова травматичного досвіду старшого покоління родини зберігається та ретранслюється у розповідях як приклад вияву сильних рис родинного характеру в екстремальних умовах життя. Так, Олександра Ткач, переповідаючи спогади своєї матері, з боєм розповідає про важкі умови праці матері та знущання над нею з боку господаря. В один із моментів відчаю «жінку схопила злість і та втекла на вулицю», - зазначає інтерв'юерка. «Проте, - продовжує вона, - оstarбайтерам доводилося миритися з такою ситуацією, оскільки вони були на чужині» [7].

Повернення на батьківщину не виправдало очікувань колишніх східних робітників. Радянська влада «репатріантів розглядала коли не як «зрадників Батьківщини», то принаймні як людей, що не виявили достатньої мужності і працювали на нацистів» [2, с. 49]. Попри те, що колишні оstarбайтери на офіційному рівні отримали задекларовані права і свободи, в реальному житті їхній «політичний статус фактично мало чим відрізнявся від статусу кримінальних злочинців» [1]. Упереджене ставлення влади до цих людей детермінувало стримано негативне сприйняття їх на загальносуспільному рівні, часто з навішуванням ярлика «соціально небезпечних». Відчуття страху покарання за невчинений злочин переслідувало колишніх оstarбайтерів майже усе їхнє подальше свідоме життя. Показово, що воно збереглося на рівні комунікативної пам'яті. Очевидно, що відчуття страху виступало стримуючим чинником ретрансляції травматичного досвіду за рамки родинного кола, фактично консервуючи його на рівні комунікативної пам'яті.

Висновки. Таким чином, травматичний досвід перебування східних робітників на теренах нацистської Німеччини залишив глибокий слід в їхній свідомості. Для того, щоб зменшити тягар важких спогадів колишнім оstarбайтерам необхідно було висловити свої переживання. Єдиним місцем, що дозволило розділити біль та страждання в умовах радянської дійсності ставало родинне середовище. Перекази, що передавалися таким чином

ставали способом збереження та поширення колективної пам'яті, хоча нерідко супроводжувалися відчуттями провини, страху та безсилля.

Список використаних джерел та літератури

1. Пастушенко Т. Українці на примусовій праці в нацистській Німеччині: вербування, примусова праця, репатріація. *Україна Модерна*. URL: <https://uamoderna.com/backward/ukraintsi-na-prymusoviy-pratsi-v-natsystskiy-nimechchyni-verbuvannia-prymusova-pratsia-repatriatsiia/> (Дата звернення: 08.02.2025)
2. «Прошу вас мене не забувати»: усні історії українських оstarбайтерів / гол. ред. Г. Грінченко. Харків, 2009. 208 с.
3. Спогади Григораши Марії Антонівни (дівооче прізвище – Українець) 1950 року народження. Записано 11.11.2024. в селі Зозулинці Хмельницького району Вінницької області.
4. Спогади Кучер Ніли Сергіївни 1940 року народження. Записано 08.01.2024 р. в селі Зозулинці Хмельницького району Вінницької області.
5. Спогади Мураховської Надії Іванівни 1948 року народження. Записано: 08.01.2024 р. в селі Зозулинці Хмельницького району Вінницької області.
6. Спогади Попадюк Ганни Іванівни (дівооче прізвище – Мартинова) 1960 року народження. Записано 11.11.2024 р. в селі Зозулинці Хмельницького району Вінницької області.
7. Спогади Ткач Олександри Володимирівни (дівооче прізвище – Червінська) 1952 року народження. Записано 11.11.2024 р. в селі Зозулинці Хмельницького району Вінницької області.
8. Averbuch A. Expanding Ukrainian Studies through Contemporary Relevance: Photographs of Ukrainian Forced Laborers in Nazi Germany URL: <https://aseees.org/newsnet-article/expanding-ukrainian-studies-through-contemporary-relevance-photographs-of-ukrainian-forced-laborers-in-nazi-germany/> (Дата звернення: 08.02.2025)

Зав'язун Ілона,
здобувачка I курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету історії, права та публічного управління
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(Науковий керівник: д. і., н., проф. **Г. М. Стародубець**)

АНТИТОТАЛІТАРНА СИМВОЛІКА В МІСЬКОМУ ПРОСТОРИ ПРАГИ

Події російсько-української війни, що тривають з 2014 року спонукають суспільство і державу до подолання всього, що має відношення до радянського минулого та служить нагадуванням українцям про їх

залежність від «старшого брата». Особливою загрозою на сучасному етапі є тези про «захист російської культури», що лунають із вуст кремлівських пропагандистів та мають тісне відношення й до міського простору України, у якому і досі перебуває низка комуністичних монументів, що виступають інструментами політико-ідеологічного впливу. Саме тому принципово важливим для розвитку української державності та збереження національної ідентичності виступає подолання тоталітарного минулого та побудова нової символіки як нагадування про те, що ніколи не має повторитися. Для нашої країни важливим є запозичення досвіду низки європейських міст, наприклад, Праги, що якнайактивніше відзначилася різними формами боротьби з тоталітаризмом у міському просторі. Окрім того, вивчення антитоталітарної символіки дозволяє виявити вплив політичного режиму на формування міського середовища, а також простежити реакцію суспільства на імперський спадок.

Метою роботи є огляд особливостей антитоталітарної символіки в міському просторі Праги. З огляду на це, нами було проаналізовано праці одного з найбільш авторитетних дослідників посткомуністичного урбанізаційного простору чеських міст П. Кратовчіла (Kratochvíl P.) [2;3] та ін.

Особливістю міського простору Праги було те, що комуністична влада створила там лише незначну частину громадського простору, незважаючи на її прагнення до монументалізації, що дозволило історичному простору зберегти свою автентичність. Хоча площі та вулиці столиці Чехословаччини і використовувалися для окремих політичних заходів, проте спроби їх реорганізації та побудови нових тоталітарних споруд так і залишилися нереалізованими. Окремі елементи, що відображали ідеологічні позиції більшовизму виникли лише у другій половині 1950-х рр., де переважаючий на той період соціалістичний реалізм поєднувався із традиційним чеським стилем [2, с. 175].

Подолання імперського минулого особливо проявилось серед монументів, що були присвячені як окремим діячам Чехословаччини, так і вождям більшовизму. Місцева влада не лише знищувала ці споруди, а й шукала шляхи заміни їх на нові, що ставали свідченням відновлення демократії.

Яскравим прикладом антитоталітарних практик міського простору Праги стало зруйнування пам'ятників комуністичним вождям та побудова на їх місцях цивільних споруд. До прикладу, «1 травня 1955 року було відкрито найвеличніший з усіх соцреалістичних монументів Праги: гранітний колос із зображенням Йосипа Сталіна та його свити. Однак, уже у 1962 році його було зруйновано за допомогою вибухівки, а також знищено ще один пам'ятник вождю – на вулиці Паризькій». На місці знищених споруд було збудовано універмаг «Котва» та готель «Інтерконтиненталь», щоб створити місце, що є вільним від будь-яких нагадувань про більшовизм [1].

Ще одним із видів стирання комуністичного минулого в просторі колишньої столиці Чехословаччини стало знесення монумента радянському маршалу Івану Конєву, що був розташований у районі Бубенця. Він очолював визволення Праги в 1945 році, але також був одним із керівників радянського вторгнення в 1968 році. Незважаючи на те, що переважну більшість пам'ятників було знищено наприкінці XX століття, через тривалі вагання щодо оцінки цієї особи, демонтаж статуї відбувся аж у 2020 році [5].

Деякі монументи, особливо видатним вождям, піддалися знесенню, а згодом на їх місці було побудовано інші. До прикладу на площі Жовтневої революції, що також зазнала перейменування у 1990 році було знищено пам'ятник Леніну та замінено його на монумент, присвячений чехословацьким солдатам, які воювали у Другій світовій війні [5].

Ще одним із видів витіснення тоталітарного минулого стало відкриття міських споруд, що представляли собою державну владу чи муніципальну адміністрацію і суворо охоронялися у період радянського панування. Крім того, зовнішній вид таких будівель зазнав суттєвих трансформацій задля того, щоб краще пов'язати їх із навколишнім простором. До прикладу, під час розширення ратуші Ческе-Будейовіце, яка стоїть на історичній площі міста, архітектори проекту Їран і Міхал Когоути збудували новий громадський атриум для того, щоб у ньому можна було проводити культурні та соціальні заходи. Також при плануванні проекту вони усунули візуальні бар'єри задля «демонстрації невідокремлених стосунків між громадянином та міським простором» [3, с. 5].

Відзначимо також і зміну назв станцій метро. Після подій «оксамитової революції» було піддано змінам назви тринадцятьох станцій. Зокрема станцію «Московська», що була побудована у співпраці з російськими архітекторами було перейменовано на «Андель», а також знято у 1990 році спроектовано настінне панно на типову комуністичну тематику з популярними гаслами та ідеями [4].

Втіленням антитоталітарної символіки міського простору Праги є Меморіальний комплекс, що присвячений жертвам комуністичного режиму. Він знаходиться поблизу підніжжя пагорба Петршин, неподалік автовокзалу. Скульптурна композиція складається з семи бронзових антропоморфних фігур, розташованих у низхідній послідовності на сходовій структурі. Характерною особливістю є прогресуюча деструкція фігур у міру їх віддалення від першого, повністю збереженого елемента. Цей меморіал, створений у 2002 році, слугує візуальним відображенням травматичного впливу тоталітарної системи на суспільство Чехії, символізуючи хронологічну деградацію людської особистості під впливом репресивного режиму [5].

Отже, побудова нових монументів, стали символом антитоталітарних практик Праги. Знесення пам'ятників, зміна назв станцій метро та створення меморіалів жертвам комунізму відобразили прагнення чеського суспільства

до подолання тоталітарного минулого та стали символами оновленого міського простору.

Список використаних джерел та літератури

1. Beneath the Velvet: Examining the Scars of Communism in Prague. URL: <https://www.exutopia.com/beneath-the-velvet-examining-the-scars-of-communism-in-prague/> (Дата звернення: 13.03.2024)
2. Kratochvíl P. Urban public spaces in the Czech Republic. *JOURNAL OF ARCHITECTURE AND URBANISM*. 2013. P. 173-181.
3. Kratochvíl, P. Rozhovory s architekty. Praha, 2005. 11 p.
4. Prague Metro Tourist Attraction: Go Metro Sightseeing. URL: <https://prague-now.com/best-of/prague-metro-tourist-attraction-go-metro-sightseeing/> (Дата звернення: 13.03.2024)
5. Where to Find Traces of Prague's Communist Past. URL: <https://prague-now.com/history/where-to-find-traces-of-pragues-communist-past/> (Дата звернення: 13.03.2024)

Гусаківський Ярослав,

здобувач I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету історії, права та публічного управління
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(Науковий керівник: к. і., н., доц. **О. В. Маркевич**)

УКРАЇНЬКА ЕМІГРАЦІЯ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХХІ СТ.: ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА

Війна в Україні спровокувала масштабну міграційну кризу, яка має глибокі наслідки для економіки країни та світу. Мільйони українців добровільно чи з вимушених обставин втратили зв'язок з рідною домівкою та близькими людьми, набуваючи нового статусу. Водночас влада заявляє, що майбутня післявоєнна відбудова вимагатиме мобілізації всіх ресурсів, включаючи людський капітал, а тому повернення українців та їх інтеграція в економічне життя є одним з найактуальніших викликів сьогодення. Варто зазначити і той факт, що українці уже не вперше емігрують в інші країни і, адаптувавшись до нових обставин, уже невпевнено заявляють про своє повернення. Влада має всебічно розглядати дану проблему, зосередившись не лише на тому якими способами повернути громадян на батьківщину, які передумови для цього вже створити, а й на тому, щоб особам, які надалі залишаться в іноземній країні, сприяти збереженню етнічного коріння, аби у майбутньому мати міцну міжнародну підтримку. Метою роботи є на основі наукової літератури висвітлити еміграції українців з кін. ХІХ ст. і до сучасності, а також їх вплив на міжнародну підтримку України в світі.

Українська еміграція – це процес переселення українців за межі історичних земель з різних причин: політичних, економічних, релігійних. Цей процес розпочався в XIX столітті і триває донині, формуючи унікальне явище української діаспори [1, с.42]. В історії України виділяють кілька хвиль міграції: перша (кінець XIX - початок XX ст.) – економічна; друга (між двома світовими війнами) – політична; третя (після Другої світової війни) – переважно політична; четверта (після 1991 року) – економічна. Російсько-українська війна спровокувала нову, п'яту хвилю міграції, де переплітаються економічні та політичні передумови, а населення у європейських країнах отримало статус «біженців».

Перша хвиля еміграції українців (1880-1920 рр.) була викликана складними соціально-економічними умовами, зокрема, політичними репресіями з боку Російської та Австро-Угорської імперій та перенаселеністю сільських районів на західноукраїнських землях. Шукаючи кращих умов життя, українці масово виїжджали до Канади, Австралії, США, Бразилії, Аргентини [2]. Остання, з її привабливими пропозиціями для переселенців, стала одним із головних напрямків. Однак, реальність виявилася далеко від ідеальної: емігранти часто стикалися з експлуатацією та дискримінацією. Паралельно, США та Канада також залучали українських мігрантів, пропонуючи роботу та землю. Однак, і в цих країнах емігранти зустрічалися з низкою проблем, пов'язаних з адаптацією до нових умов життя.

Наприкінці XIX ст. серед еміграційних напрямків постійно зростаючою інтенсивністю виділяється еміграція в Канаду. Її початок і перебіг значною мірою зумовила економічна політика домініону, складовою частиною якої стала колонізація західних канадських територій. Заселення цих земель створювало ринок збуту промислових товарів, а господарське освоєння регіону забезпечувало промисловість розвинутих провінцій новими замовленнями, населення індустріальних міст продовольством [2, с.60].

Друга хвиля еміграції (1920-1930 рр.) була викликана встановленням радянської влади в Україні. Ті, хто не погодився з новими реаліями і брав участь у боротьбі за незалежність України, були змушені емігрувати. Головними напрямками їхньої еміграції стали Польща, Чехословаччина, Німеччина та Канада.

Українська міграція у радянський період набула значних масштабів. Зокрема, насильницька колективізація кінця 1920-х – початку 1930-х років призвела до виселення близько мільйона українців. Друга світова війна викликала евакуацію майже двох мільйонів людей у східні регіони СРСР. Повоєнний період відзначився масштабними переселеннями українців до Середньої Азії та Сибіру.

Перше десятиліття радянської окупації не змогло знищити національну самосвідомість українців, яка сформувалася наприкінці XIX – на початку XX століття. Цьому сприяла активна позиція українських політиків за кордоном, які продовжували відстоювати ідею незалежної України [3, с.53]. Навіть ті,

хто розумів всю складність ситуації, таємно вірили, що колись зможуть ступити на рідну землю. Найактивніші серед них відразу ж долучилися до боротьби за незалежність України, прагнучи прискорити цей момент [4, с.90-91].

Третя хвиля депортацій, що розпочалася наприкінці Другої світової війни, стала трагічною сторінкою в історії України. Сталінський режим безжально викидав тисячі українців, зокрема колишніх військовополонених і тих, хто не поділяв комуністичних ідеалів, з рідних домівок і відправляв їх на заслання. Українські біженці шукали притулку в різних країнах Європи та Америки, формуючи потужні діаспори [5, с. 244].

Авторитарний режим, прагнучи утримати владу, намагався ізолювати країну від зовнішнього світу. Однак, бажання людей жити в демократичному суспільстві було сильнішим за будь-які обмеження. Незважаючи на жорсткий контроль, тисячі людей ризикували своїм життям аби втекти. Через обмежені можливості легальної еміграції, більшість виїжджали нелегально або ж користувалися правом на об'єднання сімей, якщо мали родичів за кордоном. Оскільки такі родичі були переважно серед представників національних меншин, еміграція мала значний етнічний характер. Значною мірою цьому сприяла підтримка урядів Ізраїлю та Німеччини, які забезпечили в'їзд і допомогу в облаштуванні своїх громадян, а також активна діяльність добре організованих єврейської, вірменської та інших діаспор [6, с.15].

Четверта хвиля еміграції (після 1991 р.) залишила глибокий слід в історії України. Мільйони українців шукали кращої долі за кордоном, переважно через економічні труднощі. Цей масовий виїзд призвів до депопуляції окремих регіонів, особливо в західній частині країни, та до втрати кваліфікованих кадрів. Для багатьох українців еміграція стала одностороннім квитком і вони вже не повернулися на батьківщину.

Масова еміграція молодих та висококваліфікованих українців, серед яких багато вчених, стала однією з найгостріших проблем незалежної України. З початку 1990-х років країна втратила близько третини наукового потенціалу. Особливо це стосувалося провідних фахівців, докторів наук, які виїжджали переважно до США, Ізраїлю, росії та країн Європи. Основними причинами такої міграції був низький рівень заробітної плати, відсутність перспектив для професійного зростання та нестабільна політична ситуація в країні [7, с.111].

Російське вторгнення в лютому 2022 року викликало масштабну гуманітарну катастрофу, змусивши мільйони українців залишити свої домівки – це були переважно жінки та діти, які постраждали від російської загарбницької війни. Внутрішня міграція до відносно безпечних регіонів та масова еміграція до європейських країн суттєво змінили демографічну картину України та створили нові соціальні виклики як для внутрішньо переміщених осіб, так і для приймаючих спільнот. І маємо відмітити, що знову підтримка прийшла з-за кордону. Українська діаспора організувала масштабні збори коштів та гуманітарної допомоги для українських біженців та внутрішньо переміщених осіб; активно інформували світову спільноту про ситуацію в Україні, розкриваючи злочини російської армії та закликаючи до

підтримки держави; лобіювали введення санкцій проти Росії та надання військової допомоги Україні. Багато представників діаспори приїхали в Україну, щоб надати допомогу постраждалим від війни.

Отже, Україна посідає чільне місце у світі за кількістю міжнародних мігрантів українського походження. Підрахунки ускладнюються тим, що війна триває і еміграції продовжуються. На сьогодні виділяють п'ять хвиль міграцій українського населення, вивчення яких має важливе значення для розуміння історії українського народу та його взаємодії зі світом.

Список використаних джерел і літератури:

1. Слюсаревський М.М. Міграція як соціально-психологічне явище: види, функції, чинники та закономірності 41-54с. <https://www.mao.kiev.ua/biblio/jscans/svitogliad/svit-2015-10-5/svitoglyad-2015-5-9-slyusarevskiy-blinova.pdf>
2. Качараба С., Рожик М. Українська еміграція. Еміграційний рух зі Східної Галичини та Північної Буковини у 1890-1914 рр. Львів, 1995. 124 с.
3. Шандор Ф. Ф. Національна свідомість населення України: природа, структура та функції. Ужгород : Видавництво ФОП Брежа А.Е., 2012, 384 с.
4. Токарчук О.В. Розвиток державно-правових учень представниками української еміграції (1920-1930-і рр.) : монографія. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. 477 с.
5. Прибиткова І. М. Основи демографії: Посібник для студ. ВНЗ. К.: АртЕК, 1997. 271 с.
6. Ільїна Л.М. Міграційні процеси в Україні: соціально-економічні аспекти. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2010. 256 с.
7. Іванчик М. М. Вплив еміграційних процесів на сучасне економічне становище України (1991-2019). *Науковий вісник Ужгородського університету : серія: Історія*. 2020. Вип. 1 (42). С. 109-117.

Семененко Артем,
здобувач І курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету історії, права та публічного управління
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(Науковий керівник: д. і., н., проф. *Г. М. Стародубець*)

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РІЗНИХ ВИДІВ ДИСКУСІЙ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ У ФАХОВОМУ КОЛЕДЖІ

Вимоги, що ставляться до сучасної системи освіти передбачають можливість людини реалізувати себе професійно, відповідно до інтересів, особистих якостей та здібностей. Проте підготовка сучасного фахівця, що

здійснюється у закладах фахової передвищої освіти – це не лише формування професійних умінь та навичок, а й розвиток всебічно розвиненої особистості. Майбутній спеціаліст має уміти самовдосконалюватися, пізнавати нове, аналізувати отриману інформацію, а також висловлювати власну позицію.

Перед викладачем коледжу, особливо істориком, гостро постає проблема того, як розвивати у студентів необхідний перелік умінь, а також, яким чином сприяти формуванню інтересу до навчальної дисципліни. В таких умовах стає цілком зрозумілим, що проведення традиційних лекційних та семінарських занять є не актуальним та потребує застосування нових форм, однією із яких виступає дискусія, що через свою різноманітність дозволяє значно оптимізувати процес навчання. Саме тому **метою** нашої роботи ми обрали особливості використання різних видів дискусії під час вивчення історії у фаховому коледжі.

Серед числа методистів, що вивчали цю проблему, нами було розглянуто публікації Г. Поліщук [6], Т. Ремех [7], Ф. Левітаса [4], В. Курилова [3], К. Баханова [1] та ін.

У стандарті фахової передвищої освіти, що затверджений Міністерством освіти та науки України, однією із необхідних компетентностей особистості закріплено «здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу» [5, с. 7]. З усіх наявних форм навчання дискусія найбільш повно може забезпечити формування цих навичок у студентської молоді.

Г. Поліщук трактує дискусію як «метод формування суджень, переконань та оцінок, що висуваються здобувачами освіти у ході зіткнення думок та різних точок зору» [6, с. 402]. Серед переваг її упровадження на заняттях історії у коледжі науковці відзначають: «сприяння розвитку компетентної особистості», оскільки обговорення суперечливих питань щодо певної історичної події дозволяє розвинути низку необхідних якостей фахівця. Окрім того, відбувається «розвиток морально-світоглядної позиції», що призводить до формування поведінкових установок здобувача, навичок взаємодії з іншими студентами, відповідальності. Участь у навчальних дискусіях дозволяє набуті і соціального досвіду: «сприяє усвідомленню реального життя, формує здатність до прийняття рішень, розвиває здатність уникати конфлікти у міжособистісному спілкуванні, брати на себе відповідальність та ін.» [7, с. 1].

Необхідними умовами для організації дискусії є «знання програмної частини історичного матеріалу, а також уміння використовувати різноманітні джерела під час підготовки до неї, спиратися на історичні факти, висловлювати власну точку зору та робити висновки» [4, с. 22]. Оскільки студенти коледжів у силу своїх вікових можливостей здатні її підготувати та провести, використання її у закладах фахової передвищої освіти вважаємо доцільним.

На заняттях з історії використовуються різні види дискусійних прийомів. Одним з найпоширеніших є дебати, що передбачають

«обговорення заздалегідь підготовлених виступів двох протилежних позицій задля переконання слухачів» [2]. Вони є прийнятними під час вивчення контраверсійних тем, таких як: роль ОУН/УПА, дисидентський рух, Чорнобильська катастрофа, кримськотарський національний рух, розпад СРСР, глобалізаційні процеси та ін.

У великих групах доцільним стане і використання «круглого столу». Під час такого заняття студенти діляться на невеликі групи, що обговорюють питання, спілкуючись один з одним «на рівних». Важливим є попереднє оголошення проблеми, що підлягає обговоренню та проведення розподілу здобувачів освіти [1, с. 111]. «Круглий стіл» можна застосовувати під час розгляду питань, що потребують тривалого обговорення. До прикладу, у процесі вивчення подій української революції 1917-1921 рр. допускається висловлювання позицій студентів щодо її основних причин, етапів та окремих діячів, а також припущень щодо причин поразки УЦР, Гетьманату та Директорії. Аналізуючи події Другої світової війни можна подискутувати про роль різних націй, проаналізувати особливості руху опору та підсумок війни для окремих держав.

Має місце і застосування дискусії-симпозіуму. Для здобувачів фахової передвищої освіти вона є доречною тим, що об'єднує собою і лекцію і групову роботу водночас. Таке заняття передбачає попередню підготовку студентами повідомлень з їх власною точкою зору, їх захист, після чого відбуваються відповіді на запитання слухачів. Цей вид дискусії є ефективний тим, що «дозволяє не проводити тривалих лекцій, а засвоєння знань набувається безпосередньо при прослуховуванні повідомлень» [3, с. 86]. Така форма може бути доречною під час вивчення подій повоєнного часу, особливостей культурного життя тощо.

У процесі проведення дискусій можна практикувати так зване «засідання експертної групи», яке має на меті обговорення запитання в групі з 4-6 здобувачів освіти, в якій призначається голова. Воно відбувається у два етапи: «спочатку проблему вирішують колективно, а згодом кожен член групи проводить невеликий виступ перед усіма». Подальше обговорення позицій із слухачами не передбачається [2]. До прикладу, на занятті з всесвітньої історії цей метод можна використати при вивченні подій «холодної війни» та її впливу на розвиток країн третього світу, оскільки дозволяє не лише поглибити наявні знання, а й розвинути навички критичного та аналітичного мислення.

Для того, щоб охопити великі групи методисти рекомендують застосовувати так звані «концентричні кола». Їх суть полягає у тому, що спочатку відбувається обговорення невеликої групи учнів, яку залучають до спілкування решта колективу. Група висловлює свої погляди на проблему, після чого відбувається обмін позиціями. Тривалість такого виду дискусії за обсягом часу може сягати близько тридцяти хвилин, що є досить зручним в умовах коледжу [2]. Доцільним може стати обговорення подій російсько-

української війни 2014-2024 рр., так як це питання є передбачає низку поглядів здобувачів на окремі події сучасності.

Таким чином, упровадження різноманітних форм дискусії на заняттях з історії у фаховому коледжі є ефективним засобом розвитку критичного мислення, аналітичних навичок та вміння висловлювати власну позицію у студентів. Різні її види, такі як дебати, круглий стіл, симпозіум та інші сприяють активному залученню студентів до навчального процесу та формуванню всебічно розвиненої особистості, здатної до самовдосконалення та професійної реалізації.

Список використаних джерел та літератури:

1. Баханов К. Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії в школі. Запоріжжя, 2000. 160 с.
2. Дискусія як метод навчання історії в школі. URL: <https://uahistory.co/article/3.html> (Дата звернення: 08.03.2024)
3. Курилів В. Методика викладання історії. Львів, 2003. 248 с.
4. Левітас Ф. Дискусія на уроках історії. *Історія в школі*. 2007. Вип. 11-12. С. 22-27.
5. Наказ Міністерства культури та інформаційної політики № 430 від 14. 06. 2021 р. «Про затвердження стандарту фахової передвищої освіти за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво». URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/Fakhova%20peredvyscha%20osvita/Zatverdzheni.standarty/2021/06/23/025.Muzychne.mystetstvo.23.06.pdf> (Дата звернення: 08.03.2024)
6. Поліщук Г. Особливості дискусії та психолого-педагогічні умови її використання як засобу формування критичного мислення. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2013. Вип. 38. С. 401-405.
7. Ремех Т. Навчальна дискусія як ефективний засіб розвитку компетентної особистості. 2021. С. 1-3.

Сисак Крістіна,
здобувачка IV курсу факультету історії і міжнародних відносин
Вінницького державно педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
(Науковий керівник: доктор історичних наук, професор *І.М. Романюк*)

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

Історіографія. Інноваційні методи на уроках з історії вивчали такі автори: Пишко О. Л. [2], Черевичний Г. С. [3] та інші.

Пишко О. Л. у своїй статті розглядає використання інтерактивних методів навчання на уроках історії, як засіб розвитку творчих здібностей

учнів. Автор пропонує широкий спектр інноваційних підходів, зокрема групові обговорення, рольові ігри, кейс-методи, методи дискусії та проєктного навчання [2].

Черевичний Г. С. в своїй роботі розглядає організацію педагогічної практики майбутніх учителів історії, акцентуючи увагу на використанні сучасних технологій у навчальному процесі. Автор аналізує методи та підходи до проведення уроків історії, включаючи використання цифрових ресурсів, інтерактивних платформ і методів активного навчання [4].

Виклад основного матеріалу. До інноваційних методів, які використовуються під час проведення уроків історії з учнями 5-7 класів, відносяться: тут виявлено використання сучасних підходів до навчання, які здатні неабияк сприяти активній участі учня в навчальному процесі, розвивати його критичне мислення та креативність. Це технології та навчальні ресурси, які дуже трансформують у порівнянні з тим, що було раніше, у навчанні, створюючи набагато більше інтерактивності та динамізму в навчальному процесі.

Таким чином, він включає в себе наступне: мультимедійні презентації, тобто відеоматеріали, електронні підручники та інтерактивні навчальні середовища, що надає учням можливість глибше залучатися до подій і процесів. Це дозволить сформувати яскравий візуальний образ навчального матеріалу, що в свою чергу значно підвищить інтерес учнів до предмету. Крім того, великої популярності на уроках здобули інтерактивні методи навчання, такі як рольові ігри, дебати, створення проєктів, де учні самостійно досліджують різні історичні теми, працюють у групах та презентують свої результати.

Особливу увагу приділяли проєктному навчанню, яке дозволяє учням не лише отримувати теоретичні знання, але й розвивати практичні навички, здобувати досвід роботи в команді, шукати нестандартні рішення. Всі ці інноваційні підходи сприяють не тільки засвоєнню фактів, а й формуванню в учнів аналітичного мислення, уміння критично оцінювати інформацію, а також розвивати творчий потенціал [1].

Завдяки таким методам на уроках історії можна значно покращити якість навчання, зробити його більш цікавим та захоплюючим, що допомагає учням не лише краще засвоїти історичний матеріал, але й активно долучитися до процесу навчання.

Одним із методів є мультимедійні презентації. Можна сказати, що використання презентацій із відео, графіками, діаграмами є одним із способів дати учням краще зрозуміти історичний матеріал і візуалізувати складні історичні події та концепції, оскільки інакше ці ідеї дуже важко повністю зрозуміти. Уроки, які стосувалися ключових етапів світових воєн чи революцій, могли показати учням хронологічні лінії, карти та інтерв'ю з істориками чи очевидцями подій. Це зробить навчання набагато цікавішим і привабливішим, а також зрозумілим.

Таким чином, проєктне навчання є ще одним дуже ефективним методом, який може запропонувати учням роботу над певною кількістю історичних проєктів. Наприклад, вони можуть включати будівництво моделей стародавніх міст і дослідження історичних діячів. Або їх можуть попросити зробити серію презентацій, які висвітлюють різні аспекти розвитку цивілізацій. Така робота чудова не тільки з точки зору отримання знань, але й навичок самостійної роботи, а також командної роботи та публічних виступів.

Дебати в класі та рольові ігри можна використовувати з інтерактивним навчанням. Вони допомагають у формуванні аналізу учня, а також у розвитку комунікативних навичок. Рольову гру набагато краще використовувати для відтворення сцен, де різні гравці реагують на певні події, щоб такі учні могли краще зрозуміти такі події. Наприклад, у рольовій грі переговорів між країнами учні отримують більше, ніж просто знання фактів; вони також дізнаються, як приймаються рішення, а також трохи про дипломатію та стратегію.

Використання цифрових ресурсів займає своє місце і в педагогічній практиці. Такі фактори, як наявність довідкових матеріалів в Інтернеті або через історичні бази даних, інтерактивні карти та програмне забезпечення для дистанційного навчання, дають можливість самостійно шукати більше інформації, порівнювати джерела та розвивати власний синтез. Усе це сприяє розвитку вміння самостійно освоювати трудовий матеріал, що знову ж таки є важливим навиком сучасного школяра.

Це факт інноваційної методики уроків історії для 5-7 класів, що робить навчання більш динамічним і плідним. Окрім нових матеріалів, ці уроки сприяють формуванню не лише історичних знань, а й цілком практичних навичок: аналітичного мислення, креативності, навичок командної роботи, комунікації [3].

Інші програми:

1. Медіа-презентації в 6 класі.

Використання наочних засобів навчання, які використовувалися для оживлення особливостей життя Стародавньої Греції, дозволяло не тільки утримувати увагу, але й набагато краще засвоювати новий матеріал через візуальне відображення фактів і нематеріальних речей.

2. Проєктне навчання на уроці 7 класу.

Під час проєктного навчання учні можуть проводити самостійне дослідження теми, працюючи разом, тим самим сприяючи покращенню своєї здатності проводити дослідження, бути творчими та спілкуватися.

Навчання педагогіки на уроках історії підтверджує необхідність інноваційних методів у здійсненні процесу навчання. Використання мультимедійних технологій, проєктного навчання, інтерактивних методів, таких як рольові ігри та дебати, справді підвищили рівень зацікавленості учнів та розвинули їхнє критичне мислення, креативність

Висновки. Практика використання цих методів довела, що не тільки легше сприймати факти, але й учні також розвивають свої аналітичні та презентаційні навички. Що ще важливіше, інтерактивні підходи обіцяють більше залучення до навчального процесу і, отже, краще ставлення до предметного ансамблю, глибші знання історії.

Таким чином, інноваційні методи є справді чудовими інструментами для побудови сучасного та ефективного освітнього середовища, що відповідає потребам сучасного суспільства, всебічно розвиваючи учнів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бочарова А.П. Використання сучасних інноваційних технологій на уроках історії та правознавства. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/010085oa-2979.doc.html>. (дата звернення: 12.03.2025).
2. Пишко О. Л. Інтерактивні методи навчання як спосіб розвитку творчих здібностей учнів на уроках історії та правознавства. 2020. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2257. (дата звернення: 09.03.2025).
3. Сучасні технології у викладанні історії в школі: теоретичні засади студентської педагогічної практики. URL: <http://www.schoolife.org.ua> (дата звернення 15.03.2025).
4. Черевичний Г. С. Педагогічна практика майбутніх учителів історії (сучасні технології організації та проведення): метод. рек. – Київ: ТОВ «Видавництво «Юстон», 2024. 72 с.

Гуков Дмитро,
здобувач III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету історії, права та публічного управління
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(Науковий керівник: к. і. н., доц. *Л. В. Гуцало*)

ІНТЕГРАЦІЯ ІСТОРИЧНИХ СИМУЛЯТОРІВ В ПРОЦЕС НАВЧАННЯ

Сучасна освіта перебуває в стані безперервних змін, що зумовлено розвитком цифрових технологій та необхідністю адаптації педагогічних методів до потреб нового покоління учнів. Одним із перспективних напрямів удосконалення навчального процесу є використання відеоігор, зокрема історичних симуляторів, які можуть стати ефективним інструментом для підвищення інтересу до історії, розвитку критичного мислення та формування навичок аналізу історичних подій. Найбільше хочемо виділити саме підвищення інтересу учнів до історії, оскільки історичні симулятори

надають учню майже емпіричний досвід в цікавій для нього епосі, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу через ліпшу емоційну залученість [2, с. 19; 3, с. 8]. Історичні симулятори відтворюють важливі періоди та події минулого, дозволяючи учням зануритися у відповідні епохи та приймати рішення в умовах, наближених до реальної історії.

Загалом використання відеоігор, як інструменту навчання стало стандартною практикою для США та країн ЄС [4, с. 88]. Використання відеоігор у процесі навчання стало стандартною практикою, саме для цього, спеціально для освітніх цілей, було розроблено конкретні відеоігри, як наприклад Minecraft Education Edition, Quest to Learn та вже набувший популярність в Україні, як додатковий засіб для контролю та перевірки знань, переважно на уроках англійської мови – Kahoot. Ряд подібних розважально-освітніх ігор використовується переважно для викладання математики, інформатики та мов. Використання ігор для вивчення історії набуло своєї популярності лише за останні декілька років, але вже доказало свою практичну ефективність шляхом досліджень та експериментів.

У відеоігор на історичну тематику є певний ряд переваг в питаннях надання учню/учениці відповідних знань та навичок, таких як: *міждисциплінарність, інтерактивність та імерсивність*.

- *Міждисциплінарність* полягає в досвіді який набуває учень під час гри в історичний симулятор, оскільки отримує не тільки автентичний досвід в цікавій атмосфері, наприклад середньовіччя, а і набуває ряд компетентностей, зокрема у географії. Для прикладу візьмемо історичний симулятор Crusader Kings 3. В ньому усі особливості середньовічної епохи утворені, як певні ігрові механіки, які гравець має опанувати для виконання поставлених собі цілей. Гравець починає сесію на мапі євроазійського континенту, яка відтворена з максимальною точністю до обраного року. На вибір представлено три основні дати – 867, 1066 і 1178. На мапі зображені не тільки королівства та імперії, а також і детально відображені герцогства, графства і баронства, з якими доступна взаємодія, а всі топографічні назви носять найменування, що відповідають обраній даті. Крім того мапа має декілька режимів, серед яких: культурна мапа, релігійна мапа, економічна мапа, а також мапа форм правління та інші.

- *Інтерактивність* одна з найважливіших частин процесу навчання. Учень/учениця зіштовхується з проблемою, та має вирішити її за допомогою наявних в нього інструментів. Історичні симулятори весь процес гри зіштовхують гравця з викликом, який той має вирішити любими наявними засобами, але не кожен з них є правильним, тим самим надаючи учню можливість вчитися на власних помилках. Горбань О. вважає, що «результатом цього виступає як позитивний емоційний досвід так і негативний досвід, який заохочує гравців використати його для поліпшення результату в майбутньому» [1, с. 26]. Для прикладу можна взяти історичний симулятор Europa Universalis 4. У ньому так само досконало відтворена історична мапа, події та персоналії. Різні історичні події хронологічно

відбуваються в той самий рік, що і реальні, але результат повністю залежить від гравця. Для прикладу можна взяти прихід Джироламо Савонароли у Флоренції. Гравцю протягом певного проміжку часу буде надаватися певний інтерактивний вибір, як вирішити певну ситуацію, що буде мати наслідки на ігровий процес, також це супроводжується історичною довідкою, що поглиблює компетентність в певній темі. В результаті учень/учениця може, як повторити справжню історію, так і піти іншим шляхом, не допустивши критичних помилок з реального історичного досвіду.

- *Імерсивність* є дуже важливим компонентом для підвищення емоційної зацікавленості учнем. Вчителями використовуються дидактичні матеріали для покращення засвоєння матеріалу, для того щоб учні/учениці мали можливість освоїти матеріал за допомогою аудіовізуальних джерел. Значною перевагою історичних симуляторів є можливість не тільки побачити певні історичні події, про які ведеться мова на уроках, а і емпіричним шляхом ніби пережити їх [3, с. 7]. Для прикладу можна взяти період Реконкісти. Кожен учень/учениця за допомогою історичного симулятора, для прикладу вищезазначеного Crusader Kings 3, може не тільки побачити цей процес боротьби за відвоювання іберійського півострову, а і взяти в ньому участь в ролі одного з іспанських, або португальських лордів та спробувати власноруч захопити всі території та асимілювати їх. В цьому йому допоможуть згадані на уроках союзники в обличчі католицьких лордів та ордени хрестоносців, які він може використовувати в потрібних йому цілях. Багатоманіття історичних симуляторів дозволяє учню отримати цікавий досвід побувавши в різних ролях: від імператора Священної Римської Імперії до генерала армії XVIII століття.

Існує декілька способів інтеграції історичних симуляторів в процес навчання. Перший – це освітня гра, приклади освітніх ігор були приведені вище. Мета освітньої гри полягає у викладі дисципліни та впевнитися, що він засвоїв наданий матеріал, тим самим замінюючи традиційний урок. Другий шлях – гейміфікація процесу навчання. Вона полягає у викладі дисципліни паралельно з грою, наприклад у історичний симулятор, або у поділі уроку на дві частини, де в першій пояснюється певна тема, а в іншій проводиться сесія в гру. Недоліки цього способу полягають у часі, який необхідно виділити на освоєння учнями механік історичного симулятора, а також це вимагає високої технічної забезпеченості класу. Найкращим варіантом, на даному етапі, ми вбачаємо в використанні історичних симуляторів, як додаткового, рекомендованого вчителем джерела для учнів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Горбань О. Освітній потенціал відеоігор: Світоглядно-методологічні засади. *Освітологічний дискурс*. 2019. № 3-4. С. 19-34.
2. Sapytska O. M. The Role Of Video Games In Obtaining And Disseminating Historical Knowledge. 2020.

3. Kuran M.Ş., Tozoğlu A.E., Tavernari C. History-Themed Games in History Education: Experiences on a Blended World History Course. 2018. URL: <https://arxiv.org/abs/1805.00463>
4. Лещенко П. Зарубіжний досвід використання комп'ютерних відеоігор у навчанні старшокласників. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2017. № 8. С. 85-92.
5. Crusader Kings 3, Paradox Interactive. URL: <https://www.paradoxinteractive.com/games/crusader-kings-iii/about>
6. Europa Universalis 4, Paradox Interactive. URL: <https://www.paradoxinteractive.com/games/europa-universalis-iv/about>

Кравченко А.Р.,
здобувач І курсу першого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету піар та журналістики
ПВНЗ «Київський університет культури»,
(Науковий керівник: д. пед. н., проф. **О.В. Матвієнко**)

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ІМІДЖУ БІБЛІОТЕКИ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Актуальність дослідження зумовлена трансформацією ролі бібліотечних установ у сучасному інформаційному суспільстві та необхідністю формування нового іміджу бібліотечної справи через засоби масової комунікації. В умовах діджиталізації та зміни парадигми споживання інформації бібліотеки потребують нових підходів до представлення себе як актуальних, сучасних культурно-освітніх центрів. Показовим прикладом такої трансформації є бібліотеки закладів вищої освіти, які сьогодні виступають флагманами впровадження інноваційних технологій та сучасних форм бібліотечного обслуговування.

Теоретичним підґрунтям дослідження стали праці вітчизняних науковців, присвячені формуванню сучасного іміджу бібліотечних установ та трансформації їх ролі в інформаційному суспільстві. Питання модернізації діяльності бібліотек та впровадження інноваційних технологій глибоко досліджено у роботах Ю. Горбаня, Л. Рибки, Г. Винокурова, О. Клименка, О. Сокур, Н. Лавришин, В. Лоренсона, Л. Попіль, Л. Чайківської та інших. Особливо важливими для дослідження стали матеріали науково-практичних конференцій, присвячених сучасним завданням та пріоритетам діяльності бібліотек вищих навчальних закладів.

Мета дослідження: розробка та обґрунтування концепції медіапроєкту, спрямованого на формування позитивного іміджу бібліотечної справи в Україні.

В умовах інформаційного суспільства бібліотеки закладів вищої освіти набувають статусу стратегічних інформаційних центрів, що формують новий рівень освітньо-наукової комунікації, а їх унікальна роль полягає в інтеграції

документно-інформаційного забезпечення з навчальним, науковим та виховним процесами університету [4, с. 98-99]. Ефективний імідж університетської бібліотеки є важливим чинником її успішного функціонування та розвитку в сучасному освітньому середовищі.

Еволюція іміджу університетської бібліотеки тісно пов'язана з розвитком освітньої місії закладів вищої освіти. Як зазначає Н. Лавришин, «соціальна практика визначила потреби в розвитку освітньої місії... яка збагачувала особистість духовно, вивільняла її творчі здібності». Дослідниця підкреслює, що саме на основі бібліотечних традицій формувались ідеали класичної університетської освіти [4, с. 99].

Модернізація іміджу сучасної бібліотеки тісно пов'язана з розвитком партнерських мереж та міжбібліотечної взаємодії. Така співпраця не лише забезпечує виконання традиційної місії бібліотек, а водночас створює конкурентні переваги в інформаційному просторі [2, с. 76]. Інтеграція у світові інформаційні потоки та міжнародна співпраця бібліотек сприяють збереженню культурної спадщини та забезпеченню вільного доступу до наукових знань [3, с. 72].

Важливим фактором формування позитивного іміджу сучасної університетської бібліотеки є її інтеграція в національний інформаційний та науково-освітній простір через взаємодію з архівами, музеями та іншими закладами вищої освіти. Головними напрямками такої трансформації стають [3, с. 68]: інтеграція у світовий інформаційний простір, розвиток цифрового середовища та електронних ресурсів, впровадження інноваційних сервісів, перехід до моделі відкритої інституції.

Університетські бібліотеки будують свій імідж культурних центрів у контексті збереження та трансляції духовної культури. Як соціальний інститут, бібліотека еволюціонує від класичного просвітницького закладу до сучасного інформаційно-культурного центру, зберігаючи при цьому свою фундаментальну освітню функцію, але збагачуючи її новими формами реалізації [4, с. 99]. Бібліотеки закладів вищої освіти беруть активну участь у культурних процесах та швидко адаптуються до нових викликів, що впливає на трансформацію їх традиційних функцій, посилюючи роль у формуванні ціннісних орієнтирів академічної спільноти та сучасної молоді [1, с. 13].

Позитивний імідж бібліотеки закладу вищої освіти підкріплюється впровадженням інноваційних напрямів діяльності: створенням інституційних репозитаріїв, розвитком електронних публікацій, персоналізованим інформаційним супроводом досліджень, популяризацією академічної доброчесності та застосуванням сучасних бібліометричних методів [1, с. 17]. Електронна бібліотека стає візитною карткою інформаційного закладу XXI століття, створюючи розгалужену мережу комунікацій із користувачами через сучасні технології.

Бібліотечна галузь України, особливо в сегменті університетських бібліотек, проходить етап фундаментальної трансформації під впливом цифровізації. Як зазначають фахівці-практики В. Лоренсон, Л. Попіль та Л.

Чайківська, сучасна бібліотека має переосмислити свій образ у цифровому просторі. Особливої актуальності це набуває в контексті зміни читацьких звичок студентства: «Нинішні студенти – це споживачі комп'ютерних продуктів, їм потрібно подати інформацію яскраво, динамічно, щоб у студентів виникло бажання взяти книгу у руки» [5, с. 90].

У цих дослідженнях підкреслюється розширення ролі університетської бібліотеки: окрім інформаційно-документаційного забезпечення, вона стає центром формування національної самосвідомості та ціннісних орієнтирів студентства, що дозволяє розглядати бібліотеку як потужний соціокомунікативний інститут, що активно реагує на трансформації в освітній сфері

Для практичної реалізації ідей щодо формування сучасного іміджу бібліотеки закладу вищої освіти було розроблено медіапроект «Імідж бібліотечної справи» на платформі Blogger. Ідея проекту полягала у створенні онлайн-блогу, присвяченого формуванню сучасного іміджу бібліотек. Для практичної реалізації обрано бібліотеки закладів вищої освіти України як показовий приклад трансформації традиційних бібліотечних установ в сучасні інформаційно-освітні центри.

Структурно блог включає три взаємодоповнюючі компоненти: бокову панель з навігаційними елементами, основне тіло блогу та розділ тематичних публікацій. Усі елементи архітектури ресурсу підпорядковані єдиній меті – забезпечити максимально зручну взаємодію користувачів з інформаційним контентом. Зокрема, навігаційний блок у боковій частині надає доступ до хронологічно впорядкованих матеріалів, тематичних категорій, а також містить інтерактивні елементи для комунікації з аудиторією.

Інформаційне наповнення блогу базується на широкому спектрі авторитетних джерел: наукові дослідження та публікації, аналітичні огляди та звіти, документи державного рівня, результати галузевих досліджень та моніторингів, експертні інтерв'ю та аналіз практичних кейсів, матеріали професійних конференцій та семінарів. Візуальне оформлення медіапроекту вирізняється стильовою єдністю та мінімалістичним підходом. Гармонійне поєднання чорно-синіх відтінків з акцентними елементами створює естетично привабливий та функціональний дизайн, що сприяє комфортному сприйняттю інформації. Для структурування текстового контенту застосовано ієрархію заголовків, варіативні списки, стилістичні виділення та спеціальні блоки цитат.

Особливістю блогу є насиченість візуальними компонентами, які не власне ілюструють текстовий контент, а в першу чергу самостійно транслюють важливу інформацію: інфографіка унаочнює статистичні дані, схеми демонструють процеси модернізації, а фотоматеріали створюють візуальний супровід публікацій. Динамічні мультимедійні елементи – відеоматеріали експертів, анімовані презентації та інтерактивні компоненти суттєво розширюють можливості взаємодії з аудиторією проекту.

Висновки. Отже, формування сучасного іміджу бібліотеки закладу вищої освіти відбувається через комплексну трансформацію її діяльності: від

модернізації технологічної бази до переосмислення її соціальної ролі. Основними факторами успіху стають інтеграція традиційних та інноваційних форм роботи, розвиток партнерських мереж та створення комфортного інформаційно-освітнього середовища, що відповідає потребам цифрового покоління користувачів. Розроблений медіапроект «Імідж бібліотечної справи» спрямований на подолання стереотипів про бібліотеки як застарілі інституції та формування образу сучасних культурно-освітніх центрів, що відповідають потребам цифрового суспільства. Проект має практичну значущість для бібліотечних установ різного рівня та може бути адаптований відповідно до їх можливостей та потреб.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бібліотека: культурний простір та інноваційний поступ : збірник статей : до 55-річчя наукової бібліотеки КНУКиМ уклад. : Ю. І. Горбань, Л. А. Рибка, Г. Винокурова та ін.; за заг. ред. Ю. І. Горбаня. Київ : Видавництво Ліра-К, 2018. 544 с.
2. Клименко О. З., Сокур О. Л. Аспектуалізація взаємодії наукових бібліотек в умовах формування національного інтегрованого ресурсу (на матеріалах фахової періодики). *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*, 2019. Вип. 56. С. 121-134.
3. Клименко О. З., Сокур О. Л. Взаємодія бібліотек Національної Академії наук України з вітчизняними вищими навчальними закладами. *Сучасні завдання та пріоритети діяльності бібліотек вищих навчальних закладів: шлях інновацій* : Матеріали науково-практичної інтернет-конференції (15-19 червня 2020 р.). Ужгород, 2020. С. 67-74.
4. Лавришин Н.В. Збереження культурної спадщини – незмінна місія сучасної університетської бібліотеки. *Сучасні завдання та пріоритети діяльності бібліотек вищих навчальних закладів: шлях інновацій* : Матеріали науково-практичної інтернет-конференції (15-19 червня 2020 р.). Ужгород, 2020. С. 98-102.
5. Лоренсон В., Попіль Л., Чайківська Л. Формування інформаційної культури користувачів. *Нова модель інформаційного образу бібліотеки: зміна традиційного сприйняття її призначення та функцій* : матеріали III наук.-практ. інтернет-конф. (21 жовтня 2021 р.) / за ред. М. М. Медведь, В. В. Воробець, Л. О. Мельник та ін. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2021. С. 87-91.

Кішлар Василь,
здобувач IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету історії, права та публічного управління
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(Науковий керівник: ст. викладач *М.В. Хададова*)

РИМСЬКІ АМФОРИ В АРЕАЛІ ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Як відомо, черняхівська культура є однією з найвизначніших явищ в археології та історіографії Східної Європи від першого тисячоліття нашої ери до утворення Київської Русі. Племена, що сформували цю культуру під впливом місцевої римської цивілізації, були одними з найбільших народів Європи за рівнем розвитку виробництва, ремесел і торгівлі. Підтримка тісних контактів з Римською імперією відображена в численних знахідках римських імпортованих товарів, серед яких вагоме місце займають саме амфори, що більш характерні для Риму.

Дана культура була поширена у першій половині I тис. н.е. на значній частині лісових і степових регіонів України, а також у деяких частинах Молдови, Румунії та Південно-Східної Польщі[1,с.3]. Населення черняхівської культури перебувало в тісних контактах із сусідніми етнічними групами та їхніми культурами, що сприяло активному взаємовпливу. Через значне географічне поширення досліджуваної культури важливу роль у її формуванні відіграли впливи римських провінцій Причорномор'я і Подунав'я, з якими вона межувала[5, с. 133].

Торгівля між варварами південно-східної Європи та античним світом досягла найвищого розвитку в пізньоримський період. Найпоширенішим свідченням такої торгівлі є уламки амфор. Вони знайдені майже на всіх поселеннях черняхівської культури, складаючи близько 1% всього гончарного посуду в лісостепу і в середньому 20-30% в Причорномор'ї. Найпоширенішою є група світло-глиняних тонкогорлих амфор, вироблених в околицях Гераклеї на Понті. У цій групі виділяють кілька типів, і за класифікацією Д.Б. Шелова, типи D, E і F належать до пізньоримського періоду. Вони мають різні пропорції корпусу, і кожен з них має відмінну форму днища корпусу. Спочатку найбільш поширеним був Тип D (або "тип Танаїсу"), що датується III століттям[2, С. 36]. Далі були поширені хронологічно пізніші (IV ст. н. е.), так звані, «інкерманські» амфори, типу Шелов F [2,с. 39].

На черняхівських пам'ятках ці амфори представлені не завжди переконливими фрагментами ручок та денця. Достовірні знахідки наявні серед давніх артефактів сусідньої київської культури. Не менше чотирьох достовірних знахідок було знайдено в давніх артефактах київської культури. Амфори типу F ("Інкерман") є найпоширенішими на Черняхівській стоянці в Миколаївській області, де проводились дослідження у 2021 р. Посудини висотою 45-67 см, іноді з грецькими написами на шийці та плечиках. Цілі

екземпляри зазвичай розкопують з поховань (відомо понад 20 екземплярів). Вони, ймовірно, були виготовлені протягом IV століття [3, с. 100].

На кількох поселеннях черняхівської культури в лісостеповій зоні між Дніпром і Доном виявлено лише фрагменти амфор, знайдені у культурному шарі або в умовно закритих комплексах. Зокрема, у поселеннях Максимівка та Новолипівське були знайдені уламки світлоглиняних амфор у споруді 1 та споруді 2 розкопу 1[4, с. 8]. У Радущівці зафіксовані уламки амфор типу Шелов D, а також частина червоноглиняної амфори типу Зеест 100 (Делакеу). У Беседівці під завалом наземної будівлі було знайдено горло світлоглиняної амфори та цілу амфору типу Шелов D[4, с. 8].

Фрагменти світлоглиняних амфор також зафіксовані на поселеннях Косовщина 1, Великий Бобрик, Краснопілля 1, Барбара та Савченків Яр У Грабарівці 1 та Давидівці виявлено уламки як світлоглиняних, так і червоноглиняних амфор. У Халимонівці знайдено фрагмент нижньої частини світлоглиняної амфори типу Шелов E та уламок червоноглиняної амфори типу Зеест 100. У Новоберецькому фрагменти амфор типу Шелов F походять із кількох розкопів. Подібні знахідки зафіксовані і в Снагості 2. У Піщаному знайдені частини амфор не лише в культурному шарі, але й у структурних комплексах, серед яких фрагменти червоноглиняної широкогорлої амфори та вінця вузькогорлої [4, с. 9].

Археологічні знахідки свідчать про існування центрів гончарного виробництва в ареалі черняхівської культури. Починаючи з перших століть н. е., під впливом римських провінцій місцеві майстри освоюють техніку виготовлення керамічного посуду на гончарному крузі. Найпоширенішими виробами були горщики та миски, але з часом асортимент розширюється – з'являються різноманітні вази, кубки та інші форми [5, с. 137].

Тісні контакти черняхівців із римськими провінціями та Причорномор'ям сприяли поширенню привізного посуду, зокрема амфор, які використовувалися для транспортування рідких продуктів. Саме амфори були найбільш масовим імпортом товаром серед керамічних виробів. Крім того, з Риму надходив інший металевий посуд – бронзові миски, казанки, а також срібні вироби[5, с. 137].

Дослідження амфор на черняхівських поселеннях підтверджують активні торговельні та культурні зв'язки населення цієї культури з римськими провінціями Причорномор'я та Подунав'я. Значна частина амфор належить до типів, характерних для пізньоримського періоду, що свідчить про динаміку торгівлі у III-IV ст. Розповсюдження римської імпортової кераміки не лише задовольняло побутові потреби черняхівців, а й впливало на розвиток місцевого гончарства. Отже, римські амфори є важливим джерелом для вивчення економічних, соціальних і культурних аспектів черняхівської культури.

Список використаних джерел та літератури:

1. Винокур І. С. Історія та культура черняхівських племен Дністро-Дніпровського межиріччя II-V ст.н.е. Київ: Наукова думка. 1972. 180 с.
2. Діденко С. Античний керамічний імпорт з поселення пізньоримського часу біля с. Сокіл на Середньому Дністрі. Інститут археології НАН України. *In Sclavenia terra*. Київ. 2016. № 1. С. 29–40.
3. Кова М. Дослідження цитаделі римського часу в Ольвії. Інститут археології НАН України. *Археологічні дослідження в Україні 2021*. Київ. 2022. С. 96–101.
4. Любичев М. Хронологія поселень черняхівської культури в лісостепу між Дніпром та Сіверським Дінцем. Інститут археології НАН України. *Археологія*. Київ. 2011. № 4. С. 7–20.
5. Мороз В. Римська імперія і племена черняхівської культури: взаємовідносини між ними. Хмельницький. 1997. С. 132-144.

Голуб Анастасія,
здобувач III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
історичного факультету Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
(Науковий керівник: к. і., н., доц. **І. В. Мазур**)

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ УНІВЕРСИТЕТІВ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ НА ТЕРИТОРІЇ ПІВНІЧНОЇ ІТАЛІЇ

Середньовічні університети стали важливим явищем в історії європейської освіти та культури. Північна Італія відіграла одну з ключових ролей у становленні середньовічної університетської освіти. Середньовічні університети Північної Італії стали не лише навчальними закладами, а й культурними центрами, що сприяли розширенню горизонтів європейської освіти.

Мета даної роботи полягає у тому, щоб дослідити культурологічні тенденції середньовічних університетів Північної Італії, їхній вплив на розвиток освіти, науки та суспільства в Європі.

Університетська освіта в Північній Італії бере свій початок із XI–XII століть, коли міста цього регіону стали центрами інтелектуального, політичного та економічного життя Європи. Значну роль у виникненні перших університетів відіграли соціально-економічні зміни, пов'язані зі зростанням міст, розвитком торгівлі, ремесел та зміцненням місцевого самоврядування. Як зазначає Н. С. Суворов, «університети в Італії з'явилися в результаті природного розвитку середньовічної культури, яка потребувала нових правових та інтелектуальних інституцій» [1 с. 34].

Болонський університет, заснований у 1088 році, вважається першим вищим навчальним закладом середньовічної Європи. Основою його

формування стала школа римського права, яка виникла ще наприкінці XI століття. Відродження римського права почалося після відкриття Дигестів Юстиніана, що дало новий імпульс розвитку юридичної науки [2с.56]. Ще одним важливим освітнім центром Північної Італії став Падуанський університет, заснований у 1222 році. На відміну від Болоньї, де домінувало юридичне навчання, в Падуї активно розвивалися природничі науки, філософія та медицина. Саме тут зародилися гуманістичні ідеї, які у подальшому вплинули на Відродження [4 с. 93]. Також неменш важливу роль відігравав Павійський університет, заснований у 1361 році, отримав значну підтримку від імператора Карла IV, що дозволило йому швидко стати одним із провідних навчальних закладів регіону. Як зазначає Ібжаров, що «Павійський університет став важливим політичним інструментом для імператорської влади, яка прагнула контролювати освітню сферу, зберігаючи водночас академічну автономію» [3 с. 112].

Університети Північної Італії були тісно пов'язані з міською культурою. Вони не лише впливали на правову та освітню системи, а й ставали центрами інтелектуального життя. Університетське студентство відігравало важливу роль у громадському житті міст, створюючи академічні корпорації, гільдії та братства «університети стали важливими осередками міської культури, формуючи ідеї громадянського суспільства ще в середньовічний період» [5 с. 102].

Університети Північної Італії також були тісно пов'язані з міською культурою. Вони не лише впливали на правову та освітню системи, а й ставали центрами інтелектуального життя [5 с. 120]. Університети середньовічної Італії не були ізольованими установами – вони активно взаємодіяли з місцевою економікою, політикою та культурою, що сприяло їхньому процвітанню [4 с. 137]. Окрім академічних занять, студенти брали активну участь у міських заходах, дискутували на політичні теми, організовували диспути, що часто викликало конфлікти з міською владою [3 с. 95]. Таким чином, університети Північної Італії не лише сприяли розвитку науки й освіти, а й стали важливими соціокультурними інститутами, що визначали інтелектуальну атмосферу міст середньовічної Європи.

Наприкінці XV століття університети стали більш аристократичними: «із зростанням престижу університетів їхніми студентами все частіше ставали представники привілейованих верств суспільства» [3 с. 132]. Загалом ми бачимо, що спадщина університетів Північної Італії не обмежується лише освітньою сферою — вона стала основою для модернізації європейського суспільства, даючи йому змогу розвиватися і формуватися далі, покращуючи умови людського проживання.

Отже, розвиток середньовічних університетів Північної Італії став важливим етапом у становленні європейської системи освіти. Університети не лише забезпечували професійну підготовку студентів, а й впливали на формування наукової та правової культури, сприяли збереженню та розвитку античної спадщини. Університети середньовічної Італії заклали фундамент

для модернізації європейського суспільства , давши йому змогу формуватись і розвиватись далі , створюючи для цього хороше підґрунття.

Список використаних джерел і літератури:

- 1.Суворов Н. С. Средневековые университеты. -Изд. 2-е.- Москва: URSS- Либроком, 2012. — VI, 245 с.
- 2.Грендлер П. Ф. Університети італійського Відродження. — Балтімор і Лондон: John Hopkins University Press, 2002. (відгуки)
- 3.Ибжарова Ш.А.Сущность и эволюция идеи университета: философско-культурологический аспект: Монография.2-ое издание. - Алматы, 2010.-153с.
4. Grendler P. F. The Universities of the Italian Renaissance. — Baltimore and London: Johns Hopkins University Press, 2002.
- 5.Поддубей О. В. Історичні етапи розвитку університетської освіти в Італії. УДК 378.4"71":94(450).

Костюк Станіслав,
здобувач III курсу першого(бакалаврського) рівня вищої освіти
історичного факультету Прикарпатського національного університету імені
Василя Стефаника
(Науковий керівник: к.і.н, доц. **С. Й Кобута**)

УКРАЇНСЬКІ СОЦІАЛІСТИ ПРО ХАРАКТЕР УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ П. СКОРОПАДСЬКОГО (НА ОСНОВІ СПОГАДІВ)

В результаті гетьманського перевороту 29 квітня 1918 р. замість Української Центральної Ради влада перейшла до генерала П. Скоропадського. Українська Народна Республіка була ліквідована, натомість гетьманом проголошена Українська Держава. Швидкість політичних змін призвела до усунення від влади українських соціалістів і приходу до керма держави представників консервативного (контрреволюційного за означенням соціалістичних діячів) напрямку. У цьому матеріалі, на основі спогадів та відгуків діячів УНР, прагнемо показати їх відношення до нової владної команди.

Почати варто з В. Винниченка, який займав посаду голови Генерального Секретаріату при Центральній Раді. В своїй праці “Відродження нації”, Винниченко подав Українську Державу як маріонеткове державне утворення, залежне від німецької окупаційної влади, а П. Скоропадського карикатурно зобразив як «слинявого дегенерата»: «Треба весь час пам'ятати про те, що, коли говориться «Гетьман», то треба розуміти «Німецький Генерал». Гетьман був підставною, нікчемною фігурою,

манекеном і декорацією, за якою стояв німецький генерал та його воля, бажання, інтереси й розпорядження»[1, с. 26].

Щодо свобод та прав, які були в Українській Державі, В. Винниченко вважав, що стосувались вони тільки окремих «руських кіл», а переважна частина населення правами і свободами не користувалась: «Що ж торкається політичних і демократичних свобод, то про них, розуміється, багато говорити не треба: їх було просто знищено для тих кляс, які були ворожі до кляс паразитарних. Свобода зібрань, союзів, коаліцій, слова й т. н. була тільки в буржуазії. Це був розцвіт з'їздів кадетів, промисловців, -«руських союзів» і т. д.»

Винниченко також наголошує, що у преси була забрана свобода, а гетьманський режим проводив жорсткі репресії проти інакодумства [1, с. 51-52].

Таким чином, В. Винниченко визначав характер Української Держави як реакційний, повністю залежний від німців режим. Іншими словами, після гетьманського перевороту, на його думку, відбулася «контрреволюція».

Схожим чином характеризує Українську Державу Ісаак Мазепа – член УСДРП, керівник уряду Директорії. В своїй праці “Україна в огні й бурі революції 1917-1921 І. Мазепа подав характер Української Держави таким чином: «Режим гетьманщини ставав чим далі все більш реакційним і протиукраїнським. Йшла рішуча й безоглядна реставрація старого дореволюційного ладу як в соціальному, так і в національному розумінні.»

Мазепа підкреслює, що Українська Держава з самого свого початку була приречена на загибель через свій протиукраїнський характер [2, с. 57]. Отже, Мазепа притримується схожої думки щодо Гетьманату, описуючи його як реакційний та антиукраїнський. І. Мазепа також наголошує на повній реставрації дореволюційного ладу в усіх сферах життя, та повторює ту ж саму тезу Винниченка, про контрреволюцію, яка сталася 29 квітня 1918 р. : «Взагалі доба гетьманщини була штучним припиненням революційного руху, що саме перед тим, в кінці 1917-го й на початку 1918-го року, дійшов до найвищої точки свого розвитку. Селяни ще не встигли перебрати до своїх рук панських земель, як нова влада почала все це відбирати й передавати назад поміщикам.» [2, с. 58].

Тут Мазепа досить точно визначив одну з головних причин поразки Української Держави – земельне питання і соціальна політика. Урядові П. Скоропадського так і не вдалося адекватно поділити землю. Гетьман повернув право приватної власності, проте затягнув із законом про землю, який мав давати селянам право купувати землю у поміщиків і держави, перед цим взявши на неї кредит в Українському державному банку. Крім того, важливу роль грав німецький фактор. Скоропадський фактично був змушений закривати очі на те, що робила німецька військова адміністрація з селянами, придушуючи їхні бунти, та жорстоко розправляючись з повсталими. Оскільки в очах селян саме гетьман Скоропадський привів німців в Україну(хоча це й не так, німців привела в Україну Центральна

Рада), то всі дії німецьких солдат селянами сприймалися як дії гетьмана. Це пояснює слабку соціальну підтримку з боку селянства П. Скоропадського під час антигетьманського повстання [2, с. 57-58]

Ще одним цікавим джерелом до вивчення історії Української Революції 1917-1921 рр. загалом та Української Держави зокрема слугує праця Павла Христюка: «Замітки і матеріали до історії української революції. 1917-1920 рр» П. Христюк, як переконаний соціаліст, в своїй манері характеризує Українську Державу та її главу – П. Скоропадського: «Буржуазія завше і у всіх державах намагалась прикрити свою грабіжницьку клясову політику брехливими заявами про те, що немов би вона дбає не лише про свої шкурні інтереси, але передусім, про інтереси «цілої держави», про загально-людський добробут, про інтереси культури і так далі. Цією випробованою стежкою брехні і лицемірства пішов і гетьман Скоропадський та його правительство...» [3, с. 32]

П. Христюк підкреслював, що гетьман Скоропадський, і Українська Держава, яку він очолив – це реакційний режим, який є ворогом трудящих мас, та соціалістичного класу. [3, с. 15-16].

Таким чином, Христюк описує Українську Державу як типовий реакційний режим, який був ворогом як і селян, так і робітників. Також П. Христюк вважає Гетьманат маріонетковим державним утворенням, яке існувало завдяки німцям та росіянам, а українці, на думку Христюка, особливої ролі в Українській Державі не відігравали.

Список використаних джерел та літератури:

1. Винниченко В. Відродження нації : (Історія української революції [марець 1917 р. - грудень 1919 р.]): [в 3 ч.]. - Київ ; Відень : [Дзвін], 1920. Ч. 3 . Нью-Йорк: [б.в.]. 1968. 535 с.
2. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917-1921. Випуск 1. Центральна Рада - Гетьманщина – Директорія. Друге видання. Авгсбург, Німеччина: Прометей, 1950. 210 с.
3. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції. 1917-1920 рр. Том III. Відень, 1921. 164 с.

Наукове видання

**МАТЕРІАЛИ
П'ЯТОГО ВСЕУКРАЇНСЬКОГО
НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО СЕМІНАРУ
«МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ
В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ І НАПИСАННЯ НАУКОВИХ РОБІТ
ЗДОБУВАЧАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ»**

Збірник наукових праць

Випуск 4

Відповідальний за випуск: Галина Стародубець